

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА**

На правах рукопису

СИНЕНЬКИЙ Володимир Михайлович

УДК 94(477):929 Карпинець «1898–1954»

**ВІЙСЬКОВА ТА НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ
ІВАНА КАРПИНЦЯ (1898 – 1954)**

Спеціальність 07.00.01 – історія України

ДИСЕРТАЦІЯ

на здобуття наукового ступеня

кандидата історичних наук

Науковий керівник:
доктор історичних наук, професор
Патер Іван Григорович

Львів – 2013

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ І СКОРОЧЕНЬ

ВУАН – Всеукраїнська Академія Наук

ГА – див. УГА

ГГ – Генерал-Губернаторство

Держархів Львів. обл. – Державний архів Львівської області

ЕУ – «Енциклопедія Українознавства»

ЗУЗ – Західні українські землі

ЗУНР – Західно-Українська Народна Республіка

ІК – Ініціативний комітет

КДБ – Комітет державної безпеки

КПРС – Комуністична партія радянського союзу

КПУ – Комуністична партія України

ЛНВ – Літературно-науковий вісник

НК УГА – Начальна Команда Української Галицької Армії

НКВС – Народний комісаріат внутрішніх справ

НТШ – Наукове товариство ім. Шевченка

пол. – польський

ред. – редактор, редакція

СВУ – Союз визволення України

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

УАГ – Українська академічна громада

УВАН – Українська Вільна Академія Наук

УВУ – Український вільний університет

УГА – Українська галицька армія

УГКРУ – Український громадський комітет рятунку України

УГКЦ – Українська греко-католицька церква

УНДО – Українське національно-демократичне об'єднання

УНР – Українська Народна Республіка

УНРада – Українська Національна Рада

УНТП – Українська народно-трудова партія

УПР – Українська парламентська репрезентація
управління України

УРП – Українська радикальна партія

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

УСДП – Українська соціал-демократична партія

УСРР – Українська Соціалістична Радянська Республіка

УСС – Український студентський союз

УЦК – Український центральний комітет

УЦК – Український центральний комітет

УЦР – Українська Центральна Рада

ЦДАВО України — Центральний державний архів вищих органів влади та
управління України

ЦДІАЛ України – Центральний державний історичний архів України у
м. Львові

ЦК – Центральний комітет

ЦК ВКП(б) – Центральний Комітет всесоюзної Комуністичної Партії
(більшовиків)

ЧА – Червона армія

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ І СКОРОЧЕНЬ	2
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛА, ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
1.1. Історіографія проблеми	9
1.2. Джерельна база	26
1.3. Методологія дослідження	41
РОЗДІЛ 2. УЧАСТЬ У НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОМУ РУСІ 1918 – 1920 рр.	
2.1. Військовий вишкіл у 8-ій бригаді Галицької армії	51
2.2. Особливості військово-політичної діяльності на Наддніпрянській Україні	73
РОЗДІЛ 3. ГРОМАДСЬКА ТА НАУКОВА ПРАЦЯ	
3.1. Навчання в Українському таємному та Львівському університетах	86
3.2. Науково-організаційна та пам’яткоохоронна діяльність	95
РОЗДІЛ 4. СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ ТА ВОЄННІ ДІЇ 1914 – 1920-х рр. У ВІЗІЇ І. КАРПИНЦЯ	
4.1. Військово-політичні студії	114
4.2. Соціально-економічна проблематика	144
ВИСНОВКИ	159
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	164

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі українського державотворення серед науковців помітне зростання зацікавленості біографічним жанром, що дає змогу повернути громадськості несправедливо забуті у роки радянської влади імена відомих українських громадсько-політичних діячів, науковців. Із поміж них – Іван Іванович Карпинець, який належить до найменш досліджених українською історіографією. Вихованець Перемишльської гімназії увійшов в історію України не тільки завдяки військовій діяльності у лавах Галицької армії (ГА, із другої половини 1919 р. – УГА), але й науковим та науково-публіцистичним публікаціям, присвяченим військово-політичним та соціально-економічним процесам у Західній Україні.

Наукова, науково-публіцистична спадщина І. Карпинця – багатогранна, вона виходить поза межі суто історичних досліджень і пов'язана з його біографією, адже він – безпосередній учасник українсько-польської війни 1918 – 1919 рр. Сьогодні необхідно по-новому переоцінити військовий шлях І. Карпинця, його наукові здобутки, ґрунтуючись на об'єктивних, наукових принципах аналізу суспільно-політичних явищ і духовної культури минулого, наголосити на тих складних умовах, в яких у першій половині ХХ ст. проходило відродження української національної свідомості, культури, науки. Досліджуючи наукові, військові аспекти діяльності І. Карпинця у першій половині ХХ ст., науковці повертаються до трагічних обставин творення української держави в роки національно-визвольного руху 1918 – 1923 рр., її духовної культури, долі національно-свідомої наукової інтелігенції у міжвоєнну добу ХХ ст. та в роки Другої світової війни.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в рамках планової теми Центру дослідження українсько-польських відносин Інституту українознавства ім.

І. Крип'якевича НАН України «Українсько-польські взаємини в контексті європейської історії: роль історичної спадщини у формуванні сучасних культурних і політичних пріоритетів України і Польщі». Номер державної реєстрації 01074U005411.

Мета дисертаційної роботи – проаналізувати військово-політичну та наукову діяльність Івана Карпинця в контексті суспільно-політичних процесів Західної України першої половини ХХ ст.

Відповідно до поставленої мети визначено **завдання**:

- охарактеризувати історіографію проблеми та джерельну базу дослідження;
- з'ясувати особливості формування світогляду І. Карпинця;
- простежити військовий шлях писаря 8-ої бригади УГА;
- дослідити науково-організаційну діяльність у громадських інституціях міжвоєнної Польщі ХХ ст. та в установах АН УРСР;
- проаналізувати пам'яткоохоронну працю;
- охарактеризувати дослідження, присвячені військово-політичним та соціально-економічним процесам Галичини.

Об'єкт дослідження – суспільно-політичні процеси та науково-освітнє життя на українських землях у першій половині ХХ ст.

Предмет дослідження – військова та наукова діяльність І. Карпинця в першій половині ХХ ст.

Хронологічні рамки дисертаційного дослідження визначені періодом життя та діяльності І. Карпинця – 1898 – 1954 роки.

Наукова новизна дисертації.

Уперше:

- комплексно досліджено військову та наукову діяльність І. Карпинця в першій половині ХХ ст., охарактеризовано основні праці вченого, присвячені соціально-економічній та військовій історії Галичини.

- виявлено маловідомі факти біографії відомого науковця, зокрема охарактеризовано його діяльність у часи українсько-польської війни 1918 – 1919 рр.

- відтворено цілісну картину наукової праці І. Карпинця в Науковому товаристві імені Шевченка (НТШ), в Інституті історії України АН УРСР, визначено особливості педагогічної праці у навчальних закладах Львова;

- на конкретних прикладах показано боротьбу І. Карпинця за піднесення національної свідомості українців Галичини;

- обґрунтовано та доведено важливу цінність науково-публіцистичної спадщини І. Карпинця, наголошено на необхідності її популяризації серед широкого загалу.

Набули подальшого розвитку проблеми:

- політики польської держави в національно-культурній сфері у міжвоєнний період ХХ ст.;

- адаптації старшин УГА до польського владного режиму у 1920 – 1930-х рр.;

- репресій радянської тоталітарної системи щодо відомих українських громадсько-політичних і культурно-освітніх діячів.

Удосконалено:

- аналіз військово-політичних процесів на українських землях у роки Української революції 1917 – 1921 рр.

Теоретико-методологічними засадами дослідження слугували принципи історизму та наукової об'єктивності, системності, всебічності. Для розв'язання поставлених завдань використано такі загально- та спеціальнонаукові методи дослідження: аналіз, синтез, системно-структурний підхід, логічний, проблемно-хронологічний, історико-ситуаційний, порівняльний методи.

Практичне значення роботи визначається можливостями використання її результатів для підготовки узагальнювальних праць, підручників і науково-методичних посібників з історії українського національного руху, політичної думки та формування національно-політичної еліти, а також у викладацькій практиці та популяризаторській діяльності.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження пройшли всебічну апробацію на засіданнях Центру дослідження українсько-польських відносин Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, на всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях: IV міжнародній конференції молодих учених, присвяченій 20-річчю незалежності України (Київ, 2011); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Трансформація суспільно-політичних процесів в Україні воєнного та післявоєнного періоду» (Мукачево, 2011); Третіх наукових читаннях імені академіка Я.Д. Ісаєвича (Львів, 2013); Всеукраїнській науковій конференції «Євген Петрушевич: постать на тлі доби (до 150-річчя від дня народження і 95-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки)» (Львів, 2013).

Публікації. Основні концептуальні положення та висновки дисертаційного дослідження викладено у 6 наукових статтях, 5 із яких опубліковано у фахових виданнях, що належать до переліку ДАК Міністерства освіти і науки України. Дисертація є результатом самостійних наукових досліджень.

Структура дисертації. Робота побудована за проблемно-хронологічним принципом і складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Обсяг рукопису – 202 с. (основний текст – 163 с., список використаних джерел нараховує 468 позицій).

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛА, ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія проблеми

І. Карпинець належить до когорти відомих істориків України першої половини ХХ ст. Вичерпну характеристику його наукової та військової діяльності подав Ф. Стеблій, який констатував, що на роботу в ділянці історичної науки йому було відведено не більше, як дванадцять років. Проте за цей період він, завдяки своїй високій фаховій підготовці, великій працьовитості, природному таланту дослідника і ерудита встиг чимало зробити. За назвами його праць не багато – близько півтора десятка. Але за обсягом – це кілька десятків аркушів. Вони заповнювали істотні прогалини в історії західноукраїнського краю ХІХ – поч. ХХ ст., яка тільки-но починала писатися, чітко репрезентували львівську історичну школу передодні Другої світової війни» [157, с. 6]. Незважаючи на вагомі заслуги дослідника, його військова, громадська та наукова праця на сьогодні залишаються невідомими не тільки для широкого кола громадянства, але й навіть фахових істориків.

Історіографію досліджуваної проблеми поділяємо на декілька груп: 1) праці міжвоєнних українських науковців, громадсько-політичних діячів; 2) наукові розвідки радянських науковців; 3) науково-публіцистичні дослідження українських еміграційних вчених; 4) напрацювання сучасної української та зарубіжної історіографії. Принагідно відзначимо, що дослідження третьої та четвертої групи чисельно та якісно переважають над роботами міжвоєнних та радянських дослідників.

Упродовж міжвоєнного двадцятиліття його постать незаслужено не привертала увагу дослідників. Ситуація дещо змінилася у 1930-і рр. – у «Літописі Червоної Калини» опубліковані перші розвідки колишнього писаря УГА, у яких він розповідає про бойовий шлях 8-ї бригади. Детальний аналіз подій на польсько-українському фронті, відображення морального стану армії УГА привернули увагу громадськості до цих науково-публіцистичних студій. Праця в НТШ частково вивела колишнього військовика із «тіні забуття», що, однак не відобразилося у тогочасній науковій та науково-публіцистичній літературі.

Перші праці, які присвячувалися І. Карпинцю опосередковано стосуються періоду його навчання у Перемишльській гімназії, участі у національно-визвольній війні 1918 – 1921 рр., проте, на жаль, про І. Карпинця у цих дослідженнях не має жодної згадки. Чи не єдиний виняток – збірник статей «Де срібнолентий Сян пливе», який підготував останній директор Перемишльської гімназії, відомий педагог, голова Товариства «Рідна Школа» у Німеччині, почесний доктор Українського Вільного Університету (УВУ) С. Шах [330]. «Його життєвий досвід та особисті переживання слугують неоціненним джерелом для осмислення місця і ролі перемишльської гімназії в культурно-освітньому житті міста і регіону, – відзначають сучасні науковці. – Це – своєрідний літопис українського шкільництва на рідних землях та на чужині, цінна пам'ятка про багатьох безіменних представників української еліти, котрі не жаліли сил, ризикували особистою кар'єрою та часто свободою і життям задля виховання для України її нових поколінь» [213, с. 104]. Серед розвідок збірника заслуговує на увагу праця самого І. Карпинця «Участь учнів перемиської української гімназії в українській визвольній війні» [107].

Частково пролити світло на наукову діяльність допомагають «Хроніки НТШ», які знайомлять читача із лекціями, виголошеними ним на комісії нової історії України (голова – І. Витанович) «Історично-

філософської секції» товариства. Із матеріалів довідуємося, що саме І. Карпинцеві доручили впорядкувати архів УГА й УСС та водночас залучили до роботи відділу історично-воєнних пам'яток Культурно-історичного музею НТШ (заснований у 1936 р.). Наступного року НТШ ухвалило відкрити Музей історично-воєнних пам'яток, кустосом якого призначили І. Карпинця.

Третій період – один із найскладніших і найбільш неоднозначних в історії української біографістики. З одного боку, упродовж більшої частини ХХ ст. історична наука розвивалася у несприятливому культурно-історичному дискурсі. Гуманітарні науки розвивалися в умовах, що суттєво обмежували розвиток як теоретичних напрацювань, так і їх практичного втілення за рахунок домінування низки чинників, передовсім – ідеологічних.

У цей час розвиток української історичної науки стримувався відомими політичними та цензурними обмеженнями, зокрема, закритістю багатьох джерел (документів КППС і КПУ, органів державної влади, КДБ, іноземних джерел із історії України), неможливістю повноцінної наукової дискусії, міжнародною ізоляваністю тощо. З іншого боку, навіть у ці часи українська історична наука мала вагомі науково-організаційні надбання.

Середина 1930 – друга половина 1950-х рр. ХХ ст. – період найбільшої «закритості» радянського суспільства, ідеологічного та політичного контролю над усіма видами інформації, зокрема біографічної, впровадження в наукову та культурну сфери ключової концепції «давньоруської народності», «возз'єднання» українського та російського народів тощо, з метою забезпечити відповідний розвиток гуманітарних наук в УРСР. Можна із впевненістю погодитися із І. Солярем, який, відзначив, що «пвоєнна вітчизняна історіографія... сотні наукових праць присвятила обґрунтуванню закономірності існування комуністичного режиму на західноукраїнських землях, водночас на маргінесі наукових

зацікавленень залишалися інші проблеми, на висвітлення яких накладалося табу» [302, с. 32].

Інший сучасний дослідник – В. Футала констатував, що перші праці радянських істориків, що звертали увагу на політичну історію Західної України, з'явилися тільки в середині 1950-х рр. З-поміж інших дослідників виокремив роботу М. Герасименка й Б.Дудикевича [159], яка тривалий час слугувала важливим історичним та історіографічним джерелом. «Автори використали деякі архівні матеріали, але факти відібрали так, щоб показати провідну роль комуністів у суспільно-політичному житті краю. У книзі багато політичної лайки й мало наукового аналізу», – із сумом підсумував український історіограф [321, с. 456]. Цей же недолік притаманний розвідкам П. Йови [201], О. Карпенка [207], М. Волянюка [153], І. Компанійця [215], О. Цибко [324], В. Маланчука [260]. У працях істориків другої половини 1960 – 1980-х рр. (Р. Симоненко [295], [296], Є. Галушко [158], М. Панчук [281], Ю. Сливка [300], С. Макарчук [258]) поменшало «войовничої риторики», збагатилася їх джерельна база, однак принципової переоцінки діяльності національно-державницьких сил не відбулося.

Наприкінці 1980-х рр. побачила світ перша розвідка, яка безпосередньо присвячувалася І. Карпинцю. Ф. Стеблій виступаючи на науковому симпозіумі присвяченому Т. Шевченку 8 червня 1989 р. виголосив доповідь «Іван Карпинець – дослідник історії західноукраїнських земель» [306]. У невеличкій замітці науковець наголосив на важливій ролі, яку відіграв писар УГА в історичній науці 30 – 50-х рр. ХХ ст.

Якщо із напрацюванням радянських науковців все зрозуміло, здобутки українського зарубіжжя важко оцінити однозначно. В. Великочий відзначив, що «після Другої світової війни в українському зарубіжжі розпочався новий період вивчення національно-політичного

руху в Україні початку ХХ ст. Однак, незважаючи на спричинені війною світоглядні зрушення, на його осмисленні позначалася жорстка ідейна полеміка, яка проявлялася в спробах перекласти провини за поразки та прорахунки на своїх опонентів» [142, с. 91].

Освітні процеси на західноукраїнських землях перебували у центрі уваги авторів колективної праці «Перемишль – західний бастион України» [283]. У роботі охарактеризовано процес заснування та діяльність українських культурно-освітніх товариств, зокрема, Б. Загайкевич опублікував історико-мемуарну розвідку про освіту і державну гімназію з українською мовою навчання в Перемишлі, яку закінчив І. Карпинець. Його прізвище, зокрема, згадується серед випускників 1921 р.

Все частіше у дослідженнях діаспорних вчених про І. Карпинця згадують як про літописця УГА. Зокрема Л. Шанковський відзначив, що «... як наслідок, постав твір, який поруч книги сотника Олекси Кузьми «Листопадові дні» може бути зразком, як слід такі твори писати. Можна тільки жалувати, що «Історія 8-ї Галицької Бригади» є одинокою цього роду історією, що інші бригади Галицької армії не мали таких своїх літописців...» [328, с. 135].

Дослідження І. Карпинця заклали підґрунтя наукових студій інших еміграційних вчених, які на основі власних спогадів намагалися відтворити складну картину суспільно-політичного життя українського суспільства на західноукраїнських землях у першій половині ХХ ст. Більшість окреслених науковців, звертаються до досліджень І. Карпинця при характеристиці військового шляху УГА. У цей же період з'являються низка тематично вужчих розвідок та ґрунтовних досліджень із значним відбитком мемуаристики О. Горбача [161], А. Крезуба [226], які, як і дослідження Л. Шанковського, знайомлять читача із особливостями військової кампанії УГА у 1918 – 1919 рр., зокрема фрагментарно

розкривають бойовий шлях 8-ї бригади УГУ, писарем якої тривалий період був І. Карпинець.

Сучасна українська історіографія, висвітлюючи громадсько-політичну та наукову діяльність І. Карпинця, фрагментарно знайомить читача із трьома тематичними блоками: 1) національно-культурним відродженням кінця XIX – початку XX ст.; 2) його участю у бойових діях уроки Першої світової війни та українсько-польської війни 1918 – 1919 рр.; 3) науковою діяльністю у культурно-освітніх, просвітніх, наукових організаціях 20 30-х рр. XX ст.

Серед досліджень першої групи переважають праці приурочені культурно-освітнім процесам на Перемишльщині. Період навчання І. Карпинця у Перемишльській гімназії епізодично відображають низка видань, у яких знаходимо інформацію про особливості тогочасного навчального процесу; коло викладачів, під впливом яких формувався світогляд відомого історика-хронографа УГА; шкільних товаришів І. Карпинця, що допомагає зрозуміти особливості його відносин із відомими громадсько-політичними діячами у 20 – 30-х рр. XX ст.

Розглядаючи дослідження першої групи відзначимо важливість матеріалів міжнародної наукової конференції «Перемишль і Перемиська земля протягом віків», упорядником якої стали С. Заброварний М. Литвин та Ф. Стеблій. Збірник – важливе джерело до історії українських культурно-освітніх організацій Перемишльщини. У 1996 р. опубліковано перший збірник наукових праць [285] за підсумками міжнародної наукової конференції, проведеної в Перемишлі 24-25 червня 1994 року Науковим товариством імені Шевченка в Польщі. На його сторінках знаходимо серію статей, що безпосередньо стосується розвитку просвітницького руху у регіоні.

Продовженням першої книги стали опубліковані матеріали міжнародної наукової конференції «Перемишль і Перемиська земля

протягом віків. Видатні діячі Перемищини» [286], яка відбувалася в Перемишлі 14-15 листопада 1998 р. з нагоди 125-річчя НТШ і 80-річчя ЗУНР. На значному фактичному матеріалі створено нариси про багатьох перемишльських громадсько-політичних, освітніх діячів, письменників, охарактеризували діяльність Перемишльської гімназії та її педагогів.

У третьому збірнику наукових праць за матеріалами Міжнародної наукової конференції «Перемишль і Перемиська земля протягом віків. Інституції» [284], проведеної 11-13 квітня 2002 р. Науковим товариством імені Шевченка в Польщі та Інститутом українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, опубліковані результати досліджень з історії Перемишльщини – Надсяння, проведених за останні роки. Вперше на основі значного комплексу історичних джерел простежено чимало аспектів із діяльності українських інституцій краю. Дослідники констатують, що «матеріали збірника реконструюють широкий спектр питань інституційного розвитку суспільного життя українців Надсяння протягом століть, засвідчуючи багатовіковий процес утвердження цього краю як західного бастиону українства, його визначну роль у політичному та духовно-культурному житті українського народу» [213, с. 103].

Не можна оминути увагою дві ювілейні книги пам'яті, підготовлені до 100-річчя заснування Українського Інституту для дівчат у Перемишлі та Української державної чоловічої гімназії у Перемишлі. Ідея відзначення 100-річчя першої матури Української чоловічої гімназії в м. Перемишлі зародилася восени 1994 р. серед колишніх її випускників, об'єднаних у Регіональне Суспільно-Культурне Товариство «Надсяння». Ювілейний комітет вирішив провести з'їзд колишніх учнів гімназії влітку 1995 р., після чого опубліковано збірник «Українська державна чоловіча гімназія у Перемишлі» [318]. У другій книзі (словник викладачів, персоналу та учнів гімназії) серед учнів знаходимо прізвище І. Карпинця та його однокласників.

На жаль, на сьогодні українською та зарубіжною історіографією практично не висвітлено військовий шлях відомого історика у лавах УГА. Більшість подій цієї тематичної ніші реконструйовані на підставі мемуарів самого І. Карпинця, нововиявлених архівних матеріалів та спогадів сучасників. Принагідно відзначимо, що І. Карпинець був писарем першого куреня 8-ї бригади УГА, очолюваного полковником К. Гофманом (довоєнний військовий комендант Львова). 27 квітня 1920 р. його частину, яка перебувала у складі Червоної Армії, оточили польські війська біля Немирова на Поділлі, відтак він опинився в концентраційному таборі для військовополонених у Тухлі в околицях Гданська.

Зокрема, попри здавалося би достатню увагу українських та польських дослідників до проблеми українсько-польської війни 1918 – 1919 рр., прослідкувати бойовий шлях окремих командирів УГА доволі важко. «Пролити світло» на військовий шлях І. Карпинця допомагають розвідки М. Литвина, який проаналізувавши процес формування військових груп ЗУНР, зокрема групи «Рудки» К. Гофмана, писарем якої був І. Карпинець, констатував, що «у переважній більшості вони формувалися організовано, а НКГА вже на ранніх стадіях їх існування встановила з ними зв'язок і утворила систему управління... На посаду командирів груп НКГА призначалися досвідчені командири. Слабим місцем залишалась, щоправда, організація забезпечення армії всім необхідним для ведення бойових дій, що у більшості залежало від об'єктивних причин, від важкої економічної і воєнно-політичної ситуації в ЗУНР» [245, с. 140].

Бойовий шлях армії УНР охарактеризував В. Голубко [161]; контакти УГА й збройних сил УНР, їх спільна боротьба із Червоною армією та більшовицькими військами на Наддніпрянщині проаналізовані В. Солдатенком [303]. Останній, зокрема, на основі використання архівних матеріалів російських архівів, спогадів старшин УГА

фрагментарно відобразив військові дії, учаником яких у вересні-жовтні 1919 р. був III корпусу УГА.

Польські історики, які вивчають процес становлення Другої Речі Посполитої, також не поспішають заповнювати існуючі «білі плями» польсько-українського протистояння 1918 – 1919 рр. Акцентуючи на здобутках польського військового керівництва, здебільшого на маргінесі їх наукових зацікавлень залишаються військові перипетії локального характеру на західноукраїнських землях. Зокрема у контексті значно ширших проблем, боротьба УГА за збереження новоствореної української держави розглядається у низці розвідок М. Клімецького [382], А. Новака [416], М. Кротофіла [390], [391] та ін. вчених. Праці польських науковців допомагають дистанціюватися від доволі упередженої риторики спогадів українських військових, зокрема І. Карпинця.

Суспільно-політичне тло громадської, наукової та педагогічної діяльності І. Карпинця допомагає відтворити серія монографій та розвідок у яких в загальних рисах охарактеризовано польсько-українські відносини у 1920 – 1930-х рр., національно-культурну політику Другої Речі Посполитої щодо українців Галичини, українське партійно-політичне життя на західноукраїнських землях. Ця «історіографічна лакуна» стала динамічно заповнюватися саме у період незалежності. «Наростала діаметрально протилежна до радянського періоду тенденція: посилення уваги до політичної історії відбувалося певною мірою за рахунок ігнорування досліджень соціально-економічних і культурних процесів», – відзначають сучасні дослідники [142, с. 91]. Проаналізувавши розвиток історичної науки упродовж 1990-х рр. із її тенденційністю у висвітленні окремих проблем, івано-франківський науковець В. Великочій відзначив, що «така ситуація зумовлювалася зосередженням зусиль науковців на «викритті фальсифікацій» та ліквідації «білих плям» з «актуальних»

проблем історії, що викликали найбільший суспільний резонанс і зацікавленість» [142, с. 103].

Отже, у дослідженнях Я. Дашкевича [173], [174], [175], [176], М. Кугутяка [228], [229], С. Кульчицького [232], Я. Грицака [164], [165], С. Макарчука [254], [255], [256], Л. Зашкільняка [195], [196], [197], [198], [199], О. Красівського [223], [224], [225], М. Кучерепа [233], І. Васюти [137], М. Швагуляка [331] відображено суспільно-політичні процеси у міжвоєнній Польщі, опосередкованим учасником яких був І. Карпинець. Розвідки хоча й безпосередньо не відображають особливості його громадсько-політичної, військової та наукової діяльності, однак допомагають реконструювати маловідомі сторінки політичного життя міжвоєнної Західної України. Етносоціальні аспекти українсько-польських конфліктів ХІХ – першої половини ХХ століття проаналізовано у праці Б. Гудя [167].

Суспільно-політичні події у Західній Україні стали предметом досліджень польських дослідників – В. Менджецького [409], [410], М. Шуміла [451], [452], М. Круцинського [392], Р. Тожецького [458] та ін.

Наукові аспекти досліджуваної теми охарактеризовані у низці видань сучасних науковців. Зокрема із особливостями наукової діяльності НТШ знайомлять праці О. Пріцака «Чому відновлене Наукове товариство ім. Шевченка у Львові?» [287], «Мій шлях історика» [288] та ін. Відомий науковець зокрема відзначав, що 15 квітня 1938 р., на 24 засіданні Комісії нової історії України, за поданням Іллі Витановича його іменовано членом і призначено секретарем Комісії нової історії України. До цього дня він жодного разу не був присутній на ній. На передостанньому, 26 засіданні комісії, яке відбулося 6 травня 1939 р., за пропозицією І. Крип'якевича переобрано президію комісії у складі: І. Витановича – голови, І. Карпинця – заступника і О. Пріцака – секретаря [288, с. 55]. Значний пласт

інформації почепнуто також із праці О. Домбровського «Традиції школи М. Грушевського у львівському НТШ в 30-х роках» [182].

Тривалий період І. Карпинець був працівником Львівського відділення Інституту історії України АН УРСР, що не залишилося непоміченим сучасними істориками. Передусім виділимо розвідки О. Луцького, які знайомлять із розвитком історичної науки на західноукраїнських землях у 40 – 50-х рр. ХХ ст. Особливий інтерес становить розвідка «Львівський відділ Інституту Історії України АН УРСР: від створення до ліквідації», де одна із центральних постатей дослідження – І. Карпинець.

Дослідник констатував, що «советизація» західних областей УРСР набула тоді особливої політичної актуальності, тому відповідне спрямування зусиль вчених-гуманітаріїв на вивчення суспільно-політичних, економічних, духовних процесів в житті приєднаного краю відповідало нагальним потребам тоталітарного режиму, що потребував для положень більшовицької теорії опори в науці. «Що більше, – відзначає автор, – режим прагнув підпорядкувати науку поточним політичним інтересам, використати новостворені підрозділи для пропагандистського впливу на населення. Тому не випадково перед львівськими відділами поставили чітке завдання: навчити «робітників і селян розпізнавати ворога» і тим самим «допомогти радянській державі далі зміцнювати її як непереможну фортецю соціалізму» [249, с. 195].

Проаналізувавши науковий склад відділення де працював І. Карпинець, О. Луцький зауважив, що усіх цих представників старшої і молодшої генерації вчених об'єднувало однакове розуміння цілей і завдань історичної науки, методологічної бази дослідження, орієнтація на конкретно-історичний підхід до аналізу соціально-політичних явищ, опора на факти, критичне ставлення до джерел. «Тому створення львівського історичного відділу зміцнило кадровий потенціал історичної науки в

республіці не лише кількісно, але і якісно», – підсумував дослідник [249, с. 196].

Науковець констатував значну навантаженість І. Карпинця та його колег, адже до співробітників відділу почали звертатися за консультаціями та рецензіями на наукові праці вчені з інших міст України, а також із Москви. Додаткові навантаження не лише відволікали львівських істориків від виконання індивідуального тематичного плану, а часом і обтяжували їх зайвими, непередбачуваними проблемами, в т. ч. морально-етичними [249, с. 196].

Інший не менш важливий фактор, який гальмував наукову роботу І. Карпинця – ідеологізація історичної науки. «Поза сумнівом, наукове дослідження тем, обраних львівськими істориками, збагатило б тогочасну українську історіографію, – констатував О. Луцький. – Однак політичні умови на західноукраїнських землях в 1940 – 1941 рр., ситуація в історичній науці УРСР апріорі позбавляли львівських істориків можливостей для повноцінної реалізації своїх творчих задумів. Гуманітарні інституції Львова існували в атмосфері репресій, ідеологічного тиску, поступової ізоляції від зовнішнього світу, пильного контролю партійних і адміністративних органів, цензури, страху і непевності. Під контроль НКВС-НКДБ потрапила практично вся українська інтелігенція, в тому числі й науковці як реальні і потенційні вороги радянської влади. У Львові продовжувалися безконечні арешти, люди зникали один за одним, і ніхто не міг бути певним у своєму майбутньому. Це деморалізувало науковців, виснажувало їх морально і фізично, не дозволяло зосередитися на роботі» [249, с. 197].

Серед особливостей життя відділу І. Карпинця автор відзначає різного роду «соціалістичні змагання». О. Луцький зауважує, що у відділі з метою посилення контролю за науковою діяльністю, підвищення її віддачі за радянськими стандартами організовувалося соціалістичне

змагання як між іншими львівськими відділами, так і окремими співробітниками, яке в основному спрямовувалося на забезпечення дострокового виконання тематичних планів. Проте використання цього апробованого мобілізаційного засобу, що з часом перетворився на обов'язковий елемент звіту перед вищими ланками, не справляло будь-якого вирішального впливу на інтенсивність і якість наукових досліджень. Натомість на них від'ємно впливало надмірне сумісництво, яке набуло поширення серед старших наукових співробітників, а також активне їх залучення до виконання громадсько-політичних завдань, що зривало терміни виконання планових навантажень [249, с. 199].

Львівський науковець слушно відзначив, що після завершення Другої світової війни, у 1944 – 1945 рр., як і перед війною, переважало тематичне планування «знизу», що зводилося до підсумовування, коригування і затвердження пропозицій окремих учених, за якими зазвичай залишали напрями досліджень, де вони себе виявили фахівцями. Але згодом, з поступовою зміною ідеологічної ситуації в країні, домінуючою тенденцією в управлінні науковою діяльністю стало планування «згори». «Відповідно до політичної кон'юнктури і вказівок вищих партійно-державних органів вчена рада профільного інституту АН УРСР вносила в наукові плани львівського відділу суттєві зміни, насаджувала без попереднього погодження з виконавцями нові теми, часом кардинально відмінні від творчих зацікавлень і довголітніх напрацювань окремих співробітників», – констатував вчений [249, с. 201].

Постать І. Карпинця досліджувалася також у контексті тематично та хронологічно значно ширших проблем. Зокрема у дослідженні О. Луцького «Українське культурне життя Галичини під час німецької окупації 1941 – 1944 рр.» [251], проаналізовано політику органів влади в роки німецької окупації. Дослідник відзначив, що «військово-політичний терор нацистів швидко розвіяв ілюзії тих, хто чекав від нового

завойовника поступок у суспільно-політичному і культурному житті» [251, с. 316]. В. Даниленко у статті «Ліквідація польської держави та встановлення радянського режиму в Західній Україні» [171] охарактеризував стан історичної науки у роки Другої світової війни, частково проливає світло на побутові умови життя І. Карпинця.

Особливості наукової та педагогічної діяльності І. Карпинця в контексті освітньої політики радянської влади показано у монографії Т. Марусик «Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція: реалії життя і діяльності (40 – 50-і рр. ХХ ст.)» [261]. В. Гулай досліджуючи трансформації соціально-професійної структури населення регіону, відобразив особливості кадрової політики влади [169].

Н. Сірук досліджуючи політико-ідеологічний контроль в історичній науці у другій половині 1940 – на початку 1950-х рр. охарактеризувала суспільно-політичні умови праці науковців, зокрема І. Карпинця. Дослідниця зауважила, що уважаючи вчених-гуманітаріїв «підручними партії», режим прагнув максимально використати їх у пропагандистській діяльності, залучав до виступів на різноманітних прорадянських заходах, по радіо, у пресі для розвінчування так званого «українського буржуазного націоналізму». Тому у своїх діях проти інтелігенції влада не зупинялася ні перед чим, а будь-який вияв невдоволення такою політикою відразу кваліфікувався як прояв «українського буржуазного націоналізму» й антирадянської діяльності [298, с. 126].

Н. Сірук переконує, що поряд із гоніннями окремих українських учених розгорнувся і наступ проти академічних установ, який мав на меті знищити Львів як центр українських гуманітарних досліджень. Початок цьому процесові було покладено намаганням влади перевести ряд визначних львівських науковців на роботу до Києва. «У вересні 1946 р. президія АН УРСР викликала зі Львова до столиці України групу провідних співробітників відділів інститутів історії, економіки і

літератури..., яким була поставлена категорична вимога про переїзд до Києва. А вже в жовтні 1946 р. Рада Міністрів УРСР затвердила ліквідацію львівських гуманітарних відділів і дозволила переводити їхніх провідних співробітників до Києва», – йдеться у праці [298, с. 130].

Автор вважає, що «багатократне й регулярне засудження І. Крип'якевича, М. Возняка, О. Терлецького й інших діячів науки набрало в повоєнні роки форми ритуалу, який мав нагадувати всім іншим, що будь-які відхилення від загальноприйнятої партійної лінії не прощатимуть нікому та ніколи. Дискредитації відомих науковців стало обов'язковою для працівників обласних партійних комітетів. З цією метою в областях систематично проводилися лекторії, наради, семінари...» [298, с. 132].

У цій же тематичній ніші працювали інші науковці, серед яких у руслі досліджуваної теми заслуговують на увагу праці О. Рубльова та Ю. Черченка «Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції у 20–50-ті роки ХХ ст.» [291], Т. Галайчак та О. Луцького «Інститут суспільних наук: сторінки історії» [155], О. Замлинської «Ідеологічний терор та репресії проти творчої інтелігенції у перші повоєнні роки (1945 – 1947 рр.)» та ін. [190]. Окреслені праці не містять безпосередньої інформації про І. Карпинця, проте дозволяють сформуванню доволі об'єктивного уявлення про умови його наукової діяльності у структурі АН УРСР.

Найбільше зацікавлення викликають наукові праці, які безпосередньо присвячені І. Карпинцю. Уперше у незалежній Україні розвідка присвячена І. Карпинцю з'явилася тільки у 1994 р. – у журналі «Дзвін» Ф. Стеблій опублікував статтю «Іван Карпинець – історик збройних сил ЗУНР» [307]. Автор наголосив на тому, що І. Карпинець упевнено вийшовши на обрії історичної науки, заявив про себе як талановитий і ерудований науковець уже першими своїми публікаціями, а потім, за тоталітарного режиму, його ім'я і його наукові праці на довгі роки були вилучені із народної пам'яті [307, с. 129].

Через п'ять років у серії «Історики України» з'явилася брошура [308] того ж дослідника. У роботі фрагментарно окреслено основні віхи біографії науковця, охарактеризовано його науковий доробок. Ф. Стеблій зауважив, що після закінчення університету І. Карпинець одержав диплом вчителя середньої школи. Однак, роботи за фахом не отримав – викладання історії вчителів-українців та щей учасникові визвольних змагань польська влада не довірила. Тому був змушений перебиватися тимчасовими заробітками переважно в приватних школах Львова, викладаючи українську і німецьку мови, а деякий час взагалі ніде не працював [308, с. 6].

Автор дослідження відзначає, що у працях військової тематики докладно описано бойовий шлях сформованого на базі Рудківського повіту військового угруповання, яке згодом переросло у 8-му Галицьку бригаду, його боротьбу проти польських окупантів спочатку на території повіту, а потім – протягом всієї війни аж до поразки в боях під Калушем у травні 1919 р. і відступу після цього на схід. Цінність цього опису полягає як у використанні усього наявного на той час комплексу документів, що виходили від обох воюючих сторін, спеціальної літератури й численних мемуарів безпосередніх учасників подій, так і в особистих спостереженнях автора як учасника подій, а також у викладі конкретної історії бригади на основі співставлення різних точок зору, критичної оцінки як успіхів УГА, так і слабих місць та прорахунків її командування на тлі чітко окресленого внутрішнього і зовнішньополітичного та військового становища ЗУНР [308, с. 15].

Напередодні виходу у світ праці Ф. Стеблія розвідку із знаковою назвою «Іван Карпинець – наш призабутий історик (1898 – 1954)» опублікував О. Домбровський [181]. Стаття, написана на основі власних спогадів, знайомить читача із особливостями наукової праці цього історика. Відомий науковець наголосив, що він «належав до львівського

гурту надійних членів НТШ в 30-х роках нашого століття, які виявили себе своєю діяльністю на полі української історичної науки... Характеристика наукової діяльності І. Карпинця замітна не так кількістю, як радше якістю його духовної спадщини. В своїй дисертації він виказав себе як талановитий і вдумливий дослідник з питань урбаністично-економічного і громадсько-політичного життя Галичини від кінця XVIII – до початку XX ст.» [181, с. 106].

Надалі статті про І. Карпинця публікувалися як передмови до видань його праць. У 2003 р. передруковано його розвідку «Белз і Белзчина під Австрією» [98]. У передмові С. Давимука зауважив, що «сьогодні на часі повернення, штучно викресленого з нашої історичної пам'яті, доброго талановитого історика Івана Карпинця» [98, с. 2]. Згодом побачила світ праця «Галичина. Військова історія» [157] у передмові якої Ф. Стеблій проаналізував громадську та наукову працю відомого історика.

Історик зауважив, що в умовах сталінського режиму історичні праці І. Карпинця не мали доступу до читача. Ті з них, що свого часу публікувались, зберігались під замком у спецховищах, а неопубліковані – в особистому архіві (тепер зберігаються у його доньки – художниці Ірини Карпинець). «Тай їх автор, по суті, став жертвою цього режиму, – відзначає він. – Після війни його було поновлено на посаді старшого наукового співробітника Львівського відділу Інституту історії України, але вже 28 жовтня 1946 р. постановою уряду згаданий відділ поряд з деякими іншими структурами був ліквідований, І. Карпинця в числі інших академічних працівників (М. Возняка, І. Крип'якевича, В. Огоновського, О. Степанів, Я. Яреми) насильно переведено на роботу до Києва, де він незабаром захворів і був змушений повернутися до Львова, а подолавши хворобу, розчарований, уже не повернувся на роботу за спеціальністю і 15 листопада 1947 р. був відрахований з Інституту історії УРСР (саме тоді почався Кагановичівський наступ на ідеологічному фронті)» [157, с. 8].

Таким чином, історіографічний огляд засвідчує, що в українській та зарубіжній історіографії на сьогодні немає комплексного дослідження, яке б присвячувалося громадській, науковій та військовій діяльності І. Карпинця. Якщо міжвоєнні науковці не могли приділити належної уваги цій постаті зважаючи на значну політизацію наукової літератури та за ангажованість авторів, то радянські вчені висвітлюючи суспільні та наукові процеси першої половини ХХ ст. на західноукраїнських землях виходили із власних пануючих у цей період ідеологем, що виключало можливість об'єктивного дослідження «буржуазно-націоналістичної» біографії відомого історика. Тільки у період незалежності України, зважаючи на зміну методологічних парадигм та нарощування джерельної бази, перед істориками відкрилася можливість неупередженого всебічного дослідження постаті І. Карпинця.

1.2. Джерельна база

Всебічне дослідження теми дисертаційної роботи неможливе без залучення комплексу джерел, які для зручності поділяємо на декілька груп: 1) неопубліковані архівні матеріали; 2) праці І. Карпинця; 3) опубліковані документи; 4) мемуарна література; 5) періодична преса першої половини ХХ ст. Поєднання різнопланових джерел дозволяє відтворити цілісну картину громадсько-політичної та наукової праці І. Карпинця у контексті суспільно-політичних процесів першої половини ХХ ст.

Архівні матеріали, які становлять основу джерельної бази дослідження, поділяємо на дві великі підгрупи: 1) документи, які відображають військовий шлях І. Карпинця в лавах УГА; 2) матеріали, які знайомлять із особливостями наукової праці відомого історика.

Перша підгрупа архівних матеріалів розпорошена в архівосховищах України. Функцію документування військового шляху УГА урядом ЗУНР було покладено на Письменний відділ Державного секретаріату військових справ, який був створений на початку 1919 р. Однак після закінчення українсько-польської війни голова Письменного відділу І. Боберський вивіз частину архіву до Відня (сьогодні зберігаються у Ватикані потребують упорядкування), інші документи поповнили архіви Польської держави. Не введений до наукового обігу також архів Наукового товариства ім. Шевченка, який зберігається у відділі рукописів і рідкісних видань Національної бібліотеки (м. Варшава, Польща). Архів багатий на військові хронічки УГА, картосхеми бойових операцій тощо [245, с. 12].

Зважаючи на вищесказане, відтворити бойовий шлях І. Карпинця довелося на основі документів ф. 581 «Колекція документів урядів УНР і ЗУНР» Центрального державного історичного архіву України у м. Львові (ЦДІАЛ України), окремих справ ф. 1073 «Державний секретаріат військових справ ЗУНР» та ф. 2188 «Начальна команда Галицької армії ЗО УНР» Центрального державного архіву вищих органів влади та управління (ЦДАВО України), а також ф. 257 «Товариство вивчення історії оборони Львова і південно-східних воєводств», ф. 1259 «Рудківський повітовий комісаріат Української Національної Ради» Державного архіву Львівської області (Держархів Львів. обл.). Матеріали знайомлять сучасників із маловідомими подіями національно-визвольної війни 1917 – 1923 рр. Інформація, отримана із архівних джерел, потребує звірки з іншими видами документів, передусім спогадами сучасників подій, а також воєнно-теоретичними працями, хронічками, матеріалами до них.

Розглядаючи наукову діяльність І. Карпинця виділимо декілька різновидів архівних документів: 1) матеріали, які відображають працю науковця в НТШ та установах системи АН УРСР; 2) документи радянських державних органів, які здійснювали виконання ухвал партії, забезпечували

організаційне керівництво науковими та освітніми установами, а також матеріали спецслужб і каральних органів, що стосуються української інтелігенції, зокрема науковців.

Значну кількість документів, які відображають громадсько-політичну та наукову працю І. Карпинця, знаходимо в ЦДІАЛ України (перша підгрупа архівних матеріалів). Окремого фонду присвяченого І. Карпинцю немає, однак матеріали, які безпосередньо або ж опосередковано стосуються досліджуваної постаті, знаходимо у ф. 309 «Наукове товариство ім. Шевченка». Левову частку матеріалів фонду, які стосуються історика, відображено у проколах засідань Комісії нової історії України та документах Музею історично-воєнних пам'яток. У фонді зберігається праця І. Карпинця «Історія західноукраїнських земель в часі Першої світової війни 1914 – 1918 рр.» Безпосередньо теми дослідження стосується матеріали, що зберігаються в архіві Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (протоколи засідань, звіти, листи, тематичні плани працівників). Проте, архівні зібрання, крім документів загального діловодства, не містять інших матеріалів, що відображали б його наукову діяльність.

Друга група документів – резолюції з'їздів, конференцій, пленумів, постанови політбюро Компартії, які опосередковано або ж безпосередньо стосувалися Інституту історії України АН УРСР, науковим співробітником якого був І. Карпинець, широко представлені у ф. П-3 «Львівський обком Компартії України» Держархіву Львів. обл. Значний інтерес становлять зібрані працівниками сектору вузів і шкіл Львівського обкому КП(б)У документи про стан вищої освіти та науки у Львівській області. Серед матеріалів – справки, звіти, доповідні записки, характеристики працівників вузів, інформації про ідейно-політичні недоліки роботи партії з інтелігенцією тощо.

Важливе джерело досліджуваної теми – збірники опублікованих документів та матеріалів. Політичне тло українсько-польської війни 1918 –

1919 рр., учасником якої був І. Карпинець, розкриває збірник «Західно-Українська Народна Республіка 1918 – 1923. Документи і матеріали» [51]. Серед численних документів, значне зацікавлення викликають нормативно-правові акти Начальної команди УГА, а також повідомлення тогочасної преси про перебіг бойових дій на фронті, передусім звітяги восьмої Самбірської бригади Третього галицького корпусу. Цінну інформацію про суспільно-політичні процеси на Західній Україні у міжвоєнний період ХХ ст. отримуємо із збірника «Українська суспільно-політична думка у ХХ ст.: Документи і матеріали» [68].

У дисертаційній праці використано збірники документів, які допомагають краще зрозуміти особливості наукового та культурного розвитку західноукраїнського регіону у досліджуваний період. Зокрема у роботі використано стенограми і матеріали з'їздів, пленумів ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У, збірники «КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК (1898 – 1971)» [56], «Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК» [55], «Сборник законов Украинской РСР, указов Президиума Верховного Совета Украинской РСР. 1938 – 1979» [63]. У радянський період також опубліковано низку інших збірників документів, серед яких – «Культурне будівництво в Українській РСР, червень 1941 – 1950» [57], «Соціалістичні перетворення в західних областях Української РСР 1939 – 1979» [64] та ін.

Після відновлення незалежності України, науковцями під іншим кутом зору оцінено процес «культурного будівництва» радянської влади у західних областях УРСР у 30 – 50-х рр. ХХ ст., що яскраво ілюструють документи, опубліковані у збірниках «Національні відносини в Україні у ХХ ст.: Збірник документів і матеріалів» [61], «Україна у ХХ столітті: Збірник документів і матеріалів» [67], «Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади» [48], «Культурне життя в Україні. Західні

землі» [58], «Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944 – 1953 рр.» [49] та ін.

Праця І. Карпинця в Інституті історії України АН УРСР, його контакти з провідними українськими істориками фрагментарно відображають збірники документів, які присвячувалися цій науковій інституції або ж загалом АН УРСР: «История Академии наук Украинской ССР» [52], «Документи для створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР, 1936 – 1941» [71], «Інститут історії України НАН України: друге двадцятиріччя, (1957 – 1977): документи і матеріали» [53], «Національна академія наук України та державні академії наук: до 90-річчя НАН України» [60] та ін.

Значний фактологічний матеріал почерпнуто з української, радянської та польської періодичної преси. Військовий шлях І. Карпинця фрагментарно відображає військова та цивільна періодика 1918 – 1923 рр., найбільші колекції якої зберігаються у Львівській національній науковій бібліотеці ім. В. Стефаника та науковій бібліотеці Львівського національного університету ім. І. Франка.

Упродовж міжвоєнного періоду ХХ ст. інформацію біографічного характеру про І. Карпинця важко знайти на сторінках української, а тим більше польської періодики. Виняток становлять окремі його праці. Однак дослідники констатують, що «оскільки на той час українську фахову історію оплачували погано, а друкуватися було ніде», наукові розвідки І. Карпинця упродовж 1932 – 1934 рр. публікував Літопис Червоної Калини (історія 8-ї бригади УГА) та «ЗНТШ». Свої статті і замітки відомий історик публікував також у виданнях «Просвіти», «Руського товариства педагогічного», «Літературно-науковому віснику».

Наукову діяльність І. Карпинця відображають тогочасні союзні видання («Правда», «Известия», «Культура и жизнь»), а також республіканські і обласні газети – «Радянська Україна», «Літературна газета», «Вільна Україна», «Більшовик України», «Трибуна лектора» та ін. д джерел

не завжди об'єктивно і повно віддзеркалює реалії тодішнього життя, а тому вимагає критичного підходу, зіставлення з іншими джерелами. Зокрема після встановлення радянської влади у 1939 р. на західноукраїнських землях на сторінках партійних видань республіканського та обласного рівня з'явилися перші критично-викривальні статті про місцевих істориків. У цьому контексті варто виділити «Вільну Україну», яка упродовж 1946 – 1949 рр., згідно партійних інструкцій, помістила серію розвідок присвячених боротьбі з «буржуазними націоналістами», до числа яких належав І. Карпинець.

Фрагментарні відомості про військову, а також наукову діяльність І. Карпинця знаходимо у мемуарах та щоденниках відомих громадсько-політичних діячів, науковців, військових УГА, членів емігрантських громадських організацій, державних службовців Другої Речі Посполитої. Попри певний суб'єктивізм, мемуари дають цінну інформацію, яку неможливо отримати з інших джерел.

Військовий шлях І. Карпинця допомагають реконструювати спогади керівників окремих підрозділів УГА, представників військових місій, експертів уряду ЗУНР та ін. «Незважаючи на певну тенденційність, а іноді також брак самокритичності і схильність ідеалізувати власну поведінку» [245, с. 26], праці військовослужбовців яскраво ілюструють особливості бойових дій, учасником яких був І. Карпинець, показують ситуацію із озброєнням, забезпеченням воєнними матеріалами, організацією постачання і транспорту, подають бойову характеристику збройних сил, моральний стан армії тощо.

Окрім власне спогадів І. Карпинця значну цінність становлять ідентичні праці інших військовокомандувачів УГА, які розповідали про події на Самбірщині у січні – травні 1919 р., стратегію бойових дій Третього корпусу та Начальної Команди УГА, детальну хроніку військових сутичок УГА на відрізку Мостиська-Самбір. Зокрема у дисертаційній роботі використані мемуари І. Борковського [74], А. Бурачемського [75], Є. Зимблакевича [77], В. Калини [78], М. Колтунюка [80], Є. Коновальця [81],

О. Мегаса [83], О. Мікули [84], М. Омеляновича-Павленка [87], Д. Паліїва [88], [89], О. Терлецького [93], Л. Цегельського [95] та ін. Історія окремих підрозділів УГА була опублікована у міжвоєнні роки у виданнях львівського кооперативу «Червона Калина» (календарі, «Літописи», окремі книжки).

Значно менше спогадів, які відображають наукові аспекти праці І. Карпинця в НТШ та Інституті історії України АН УРСР. У руслі досліджуваної теми значне зацікавлення викликають спогади Ю. Сливки «Академік Іван Петрович Крип'якевич» [91] та М. Нечиталюка «Честь праці: Академік Михайло Возняк у спогадах та публікаціях» [85]. У спогадах охарактеризовано умови праці української інтелігенції в умовах радянського режиму, окреслено масштаби репресій та причини реорганізації наукових установ регіону.

У мемуарах О. Пріцака «Спогад про вчителя» висвітлено окремі фрагменти праці Комісії нової історії України НТШ [90]. Автор відзначає, що І. Крип'якевич запропонував йому увійти до складу Комісії нової історії України. «Коли я, так би мовити, підріс, Крип'якевич запропонував мене в члени Комісії нової історії України, де мене скоро, в 1938 р., зробили секретарем, – між іншим, я мав приємність підписати грамоти про закордонне членство для Борцака і Бориса Крупницького» [90, с. 563]. О. Пріцак також зазначив у своїх спогадах, що «один з керівників Комісії [нової історії України – В.С.] Іван Карпинець, який був, ще директором музею визвольної боротьби, мене зробив своїм заступником» [90, с. 563].

Безцінне джерело, яке широко використовується у дисертаційній роботі, – наукові розвідки І. Карпинця. Він досліджував економічну та військову історію Галичини, зокрема став відомим завдяки публікації серії розвідок про історію міст краю, промисловість Галичини (1772 – 1914 рр.). «В 30-х рр. ХХ ст. І. Карпинець упевнено вийшовши на обрії історичної науки, заявив про себе як талановитий і ерудований науковець уже першими своїми публікаціями», – констатував Ф. Стеблій [157]. Серед

численних досліджень цієї тематики, виділимо низку робіт: «Кількість міських поселень колишньої Галичини та їх поділ на міста і містечка» (1932 р.), «Галицькі залізні гуті та їх продукція в 1772 – 1848 рр.» (1937 р.), «Проблема міст Галичини» (1932 р.), «Белз і Белжчина під Австрією» (1772 – 1918 рр.) (опублікована у 2003 р.), «Нафтова ропа в Галичині. 1772 – 1848» (1932 р.), «Гірництво і промисли в Галичині в роках 1772 – 1848» (1935 р.) та ін. Більшість цих досліджень неопубліковані і зберігаються у рукописному вигляді у родинному архіві Карпинців.

Відомим серед широкої громадськості І. Карпинець став завдяки публікації серії розвідок про бойовий шлях УГА, військові дії на Галицькому фронті у роки Першої світової війни. Цей цикл публікацій представлений серією книг, основу яких становлять праці «Історія 8-ї Галицької Бригади» («Червона калина», 1932 – 1935 рр.), «1-й курінь 8-ї бригади УГА» (1931 р.), «Панцирний поїзд, ч.2» (1936 р.), «Чортківська офензива» (1919 р.), «Український народ Австро-Угорщини в часи Першої світової війни» та ін.

Майбутній науковець став одним із організаторів української влади у Рудках у листопадові дні 1918 р. Згодом взяв участь у створенні військових формувань на Рудеччині, зокрема І групи (т. зв. групи «Гофмана» або групи «Рудки») 8-ї самбірської бригади (з січня 1919 р.), на базі якої у червні 1919 р. сформовано 8-му бригаду УГА (командир К. Гофман). У складі цієї бойової групи І. Карпинець у якості писаря взяв участь у Вовчухівській та Чортківській офензивах. Після відступу УГА під натиском переважаючих польських сил з Галичини і переходу за Збруч 17 липня 1919 р., він продовжив бойовий шлях, зокрема взяв участь в операціях УГА на Правобережній Україні проти більшовицької Червоної армії (серпень 1919 р.) при звільненні Жмеринки, Вінниці, Василькова. 31 серпня 1919 р. бригада І. Карпинця увійшла до Києва, проте, зіткнувшись

із переважаючими силами Добровольчої армії Денікіна, відступила. «Подальше перебування бригади на Правобережжі пов'язане з її участю в боях українських об'єднаних армій проти більшовиків, а потім денікінців, в якій брав участь і І. Карпинець, – відзначають дослідники його військового шляху. – Його доля надовго була пов'язана з долею УГА: перехід на бік Денікіна в листопаді 1919 р., а потім набік більшовиків у лютому 1920 р., нарешті – оточення польськими військами під Немировом 27 квітня 1920 р., полон і концтабір в Тухолі під Гданськом» [157, с. 5].

Більшість із цих подій І. Карпинець відобразив уже у своїй першій розвідці «Історія 8-ої Галицької Бригади» (опублікована в часописі «Літопис Червоної Калини» у 1932 – 1935 рр.) [102]. «Це широкопланове полотно про розгортання подій в Галичині наприкінці Першої світової війни у зв'язку з розпадом Австро-Угорщини, утворенням ЗУНР та польсько-українською війною 1918 – 1919 рр.», – відзначають науковці [157, с. 6].

Пояснюючи причини написання цієї розвідки, І. Карпинець відзначає найважливішу із них: «Історія 8-ї галицької бригади, а перше «Групи Гофмана», інтернаціональна тим, що ця бригада, згідно групи, брала безпосередню участь в операціях, які вирішували нашу долю. Таких операцій було дві. Перша – наша офензива на залізничну лінію Львів-Перемишль, що розпочалася з відтинка й силами «Групи Рудки» («Групи К. Гофмана»), підкріпленими бригадою УСС, в березні 1919 р. Ця офензива могла завдати смертельний удар польським частинам у Східній Галичині й, правдоподібно, вирішити війну з поляками на нашу користь, коли б її удар був звернений на захід в напрямі Перемишля, як цього хотів генерал А. Кравс, а не в східнім напрямі на Городок-Львів, як це зарядив полковник Г. Коссак... Друга важлива подія – заняття 8-ю галицькою бригадою Києва 31 серпня 1919 р.» [102, с. 82].

Інша не менш важлива причина, відзначає І. Карпинець, – 8-ма Галицька бригада брала участь в боях, що прославили ім'я УГА. «Згадати хоча б здобуття мостового причілка Нижнів (червень 1919 р.) зайняття Жмеринки (серпень 1919 р.), бої з більшовиками біля Василькова (серпень 1919 р.), або офензиву на деніківців під Монастирищем, в напрямі на Гайсин-Умань (жовтень 1919 р.), – відзначав автор праці. – Безперечно, мала й 8-ма Галицька бригада й різні невдачі, що були наслідком браків і недоліків в її організації, як і похибок в операціях, але назагал була це одна з ліпших частин УГА» [102, с. 83].

Не менш важлива для дослідників ЗУНР праця І. Карпинця – «1-й курінь 8-ї бригади УГА» [101]. Це щоденник бойових дій куреня на Правобережній Україні, починаючи від переходу р. Збруч 17 липня 1919 р. і закінчуючи його участю в наступі на Брацлав 23 жовтня 1919 р. проти денікінців, а також хронікальні записки маршруту переміщення штабу бригади та булавної сотні, починаючи від 1 серпня р. з району Бару і закінчуючи 9 лютого 1920 р. (невдала спроба вивести війська УГА в Румунію).

Не зосереджуючи особливої уваги на праці (детально проаналізована у розділі «Наукова діяльність»), наголосимо на тому, що автор виокремив заслуги К. Гофмана у розбудові 8-ої бригади. «Ця група займала до часу травневої офензиви тридцятикілометровий відтинок від с. Никловичі (на полудне від Судової Вишні) аж до Пісків, недалеко Любенья Великого. До половини січня 1919 р. було на тім відтинку кілька сотень, що просто за себе не знали. Щойно тоді, коли на команданта відтинку прийшов сотник К. Гофман (19.1.1919), постав правильний фронт» [101, с. 13].

Колишній військовик констатував, що «він злучив ті відділи, призначив кожному відтинку, казав їм полупитися телефонічно з командою групи і видавав їм постійно відповідні диспозиції. Зі Самбора, з

команди 8-ї бригади, приходили нові відділи, воєнний матеріал і диспозиції для команданта групи. Чисельний стан групи був різний; числила від двох до шістьох куренів (менше-більше від 1500 до 3000 людей). Командантом групи був від 19.1.1919р. сотник К. Гофман, а шефом штабу – поручник О. Трач» [101, с. 13].

Інші розвідки І. Карпинця, які присвячувалися УГА, знайомлять читача із конкретним подіям та військовими операціями. Одна із таких – нарис «Панцирний поїзд Ч. 2» [104], в якому розповідається про бойові дії панцерного поїзда під командуванням четарів Т. Швеця та О. Верхоли у складі 7-ї і 8-ї бригад УГА на залізничних лініях Львів-Самбір, Львів-Стрий, Самбір-Стрий, Стрий-Станиславів аж до його знищення 18 травня 1919 р. під час оборонних боїв у Дрогобичі.

У невеликому за обсягом дослідженні, писар 8-ої бригади із сумом відзначав, що УГА «мала тільки незначну кількість технічних родів оружжя: ледве кілька літаків, кілька панцирних авт (щось два), здається, чотири панцирні поїзди й ані одного танка. Уряд, згідно Державний Секретаріат Військових Справ, якось не дуже старався побільшити ці роди оружжя, чи шляхом закупів за границею, чи то виготовленням деяких з них у своїх залізничних верстатах чи в верстатах рафінерій у Дрогобичі й Печеніжині. А вищі команди не змогли, чи не вміли вишколити відповідну кількість людей до їх обслуги, як також не вміли цими родами оружжя доцільно оперувати. А це також одна з премногих причин нашої програної. Якщо десь на українсько-польським або українсько-більшевицьким чи українсько-денікінським фронті виступав успішно в бою панцирний поїзд, чи літак, чи панцирне авто, то це тільки виключна заслуга їх залоги» [104, с. 348].

Доцільність написання розвідки І. Карпинець вбачав у тому, що «ми дотепер мало знаємо про бойову діяльність цих кількох наших літаків, панцирних поїздів і авт. Тому не зайвий буде опис боїв панцерного поїзду

ч. 2, згідно невеликого відділу під командою четаря Швеця й хорунжого, пізніше четаря Верхоли, який кілька разів діставав завдання орудувати провізоричними панцирними поїздами, що в порядковій нумерації діставали число «два» [104, с. 348].

Інша розвідка – «Пролом під Чортковом», – присвячена одній із військових операцій УГА – «Чортківській офензиві». Як і попередні праці, дослідження перенасичене фактами із лінії фронту. Проте автор усвідомлював, що найважливіша перемога УГА у морально-психологічній площині. «Та як би там не було, добича, як на ті часи, була значна. Але більшим за цю добичу був моральний успіх УГА і цей пролом мав для подальшого ходу подій рішальне значіння, – йдеться у роботі. – Вістка про цей перший від довшого часу дуже удачний бій частин УГА, виконаний рішучо, планово і з обходом на зади противника, який то бій закінчився цілковитою побідою українських військ, поділав на ще вчорашніх розбитків, як цілюща вода, як найліпший лік. Відомість про здобуття Ягольниці і Чорткова та забрання великої здобичі стала розходитися ще 8 червня зі швидкістю блискавки від куреня до куреня, від батареї до батареї аже ген там за Збруч і Дністер, електризувала всіх, викликаючи сльози радості та переконання, що вже від тієї хвили все буде краще. Всюди запанував надзвичайно добрий настрій та всі частини стали приготовлятися до походу вперед» [105, с. 263].

І. Карпинець не тільки детально відобразив перебіг військових подій на польсько-українському фронті, учасником яких він був, але й увічнив у своїх працях бойових товаришів. Зокрема у розвідці «Участь бувших учнів Перемиської української гімназії в українській визвольній війні» [107] науковець виокремив учнів Перемишльської гімназії, які взяли участь у польсько-українській війні. «Коли настала хвилинка, в якій можна було здійснити оружною боротьбою ідеал української нації – власну державу, – то в рядах борців за цю справу не бракло людей, що

виховалися в Перемиській українській гімназії. Великий гурт із них вибився був на чільні місця й мав змогу організувати українські збройні сили, а через те й творити цю, вимріяну й вилеліану в своїх душах – Українську Державу, і багато з них віддало за краще майбутнє української нації не тільки свої сили й знання, але й своє молоде життя», – зауважив І. Карпинець [107, с. 63].

Науковець констатував, що «хоч як самостійними й добровільними були рішення й постанови поодиноких учнів і бувших учнів Перемиської української гімназії, а проте багато з них поступило однозгідно й вхопило за кріс, щоб взяти участь у визвольних змаганнях. Бо національна свідомість, почуття обов'язку й характерність, яких то прикмет набралися в часі гімназійної науки, не дали їм спокійно приглядатися грядучим великим подіям і казали їм вступати в зорганізовані ряди борців за краще майбутнє української нації, як тільки настала відповідна до цього хвилина» [107, с. 63].

Декілька досліджень І. Карпинець присвятив подіям Першої світової війни. Одна із них – «Історія західноукраїнських земель в часі Першої світової війни» [103]. У цій роботі автор вдався до незвичного для себе політичного контексту військових подій 1914 – 1918 рр. Автор праці із сумом відзначив, що український політичний провід виявився неготовим до початку бойових дій. Не зміг використати ситуацію що склалася із користю для себе: «Починаючи від сараєвського атентату, то є від 28 червня, аж до вибуху війни, отже протягом одного місяця, українське громадянство на західних землях не проявило належної ініціативи, щоби себе ліпше зорганізувати й зайняти відповідне становище на випадок війни. Загал думав, що може й цим разом до війни не прийде. Щойно, коли показалося, що війну взаїмно собі держави виповідають, тоді й розпочалися заходи для об'єднання українських сил та намічено шляхи

поступовання, що відповідали тим напрямним, які прийнято на зборах всіх українських галицьких партій в грудні 1912 р.» [103, с. 348].

Зважаючи на факт того, що на початку війни І. Карпинцю було тільки 16 років, він не міг знати деталей військових операцій, не вникав у тонкощі політичного життя на західноукраїнських землях. Тому, описуючи події, він використовує твори сучасників подій, здебільшого К. Левицького та спогади окремих польських громадсько-політичних діячів. Проаналізувавши розвідки останніх, науковець відзначив, що «характер і цілі польських легіонів були від самого початку не окреслені, бо інакше задивлялися на них австрійський уряд і команда, інакше західна секція НКН, інакше східна секція НКН, а інакше Пілсудський. Австрійський уряд уважав польські легіони за політичний атут у своїх руках як доказ, що поляки стоять при Австрії, а Росію вважають за свого ворога. Начальна Команда австро-угорської армії хотіла з них мати розвідку, а міністер закордонних справ Берхтольд хотів, щоб легіоністи викликали повстання поляків в Королівстві проти Росії. Пілсудський мав свої власні плани, хоча прийняв також австрійську орієнтацію, але не в'язався тим і не виключав іншої постанови. Стрілецькі відділи уважав за свою власну збройну силу й обурювався, що його на основі постанови Начального Комітету Народового влучили до західного Легіону. Але його стрільці були настроєні більше ліво» [103, с. 348].

На початку червня 1941 р. на науковій сесії відділу суспільних наук АН УРСР у Львові І. Карпинець виступив із доповіддю «Український народ Австро-Угорщини в часі Першої світової війни». Наукова стаття стала доповненням розвідки «Історія західноукраїнських земель в часі Першої світової війни». Зважаючи на ідеологічні чинники автор констатував, що «невідрадний стан українського народу в Австро-Угорщині був до війни 1914 р., і таким перетривав аж до розвалу цієї держави в 1918 р.» [106, с. 75]. І. Карпинець зауважив, що «хоча Галичани

не мали рівних політичних прав з поляками, то все таки уважали, що українцям в Росії поводитья ще гірше, бо там царський уряд навіть не визнавав українців за окрему націю. Провідні кола галичан, а за ними й буковинців були переконані, що розвиток української культури й емансипація українського народу можливі тільки в Австрії, а не в царській Росії» [106, с. 76].

Підсумовуючи огляд наукового доробку І. Карпинця наведемо слова Ф. Стебля, який констатував: «Перелічені праці І. Карпинця мають велику наукову вартість і є цінним надбанням української військово-історичної науки. А його «Історію 8-ї Галицької бригади» відомий військовий історик в діаспорі Лев Шанковський визнав за «один з найкращих творів, який появився в Галичині в період між двома війнами». На його думку, вартість цієї праці полягає в максимальному використанні джерел, особливо, щоденників, спогадів, усних і письмових свідчень учасників подій. В результаті, за його словами, постав твір, який поруч книги сотника Олекси Кузьми «Листопадові дні», може бути зразком, як слід такі твори писати. Можна тільки жалувати, що «Історія 8-ї Галицької бригади» є одинокою цього роду історією, що інші бригади Галицької армії не мали своїх історіописців» [308, с. 17].

Таким чином, у дисертаційній роботі використано неопубліковані архівні матеріали, наукові праці І. Карпинця, опубліковані документи, мемуарні твори, періодичну пресу першої половини ХХ ст. Дослідження військового шляху писаря УГА та наукової діяльності І. Карпинця, неможливо без архівних документів ЦДАВО України, ЦДІАЛ України та Держархіву Львів. обл. Ці матеріали доповнюють збірники опублікованих документів.

Значне наукове зацікавлення викликають також спогади відомих громадсько-політичних діячів, науковців, старшин УГА, які заповнюють окремі «білі плями» досліджуваної теми. З-поміж окреслених джерел

неоціненну роль відіграють наукові праці І. Карпинця. Вони «своїм багатством фактичного матеріалу, повнотою висвітлення проблем, об'єктивністю не втратили наукової вартості до сьогодні» [157, с. 5].

1.3. Методологія дослідження

Методології історичного дослідження упродовж останніх десятиліть присвячено чимало праць вітчизняних і зарубіжних фахівців. Сучасні науковці із сумом констатують, що сьогодні «фрагменти багатьох дисертацій, присвячені методологічним засадам дослідження, рясніють словосполученнями, значення яких інколи важко поєднати, а то і зрозуміти. Здебільшого пошуковці сором'язливо обмовляються про принципи «історизму, об'єктивності, структурно-хронологічного, конкретно-історичного» підходів, причому формулюються вони вже після написання тексту дисертації. Мало хто з нинішніх молодих дослідників чітко усвідомлює, в якій методологічній ніші він працює. Більшість дисертантів як ключові поняття наводять чимало таких, що несуть спотворене змістове навантаження і не відображають досліджуваних явищ і подій у всій їх багатоманітності й складності. Інколи має місце підміна понять, викликана їх невірним розумінням або неправильною інтерпретацією. Слід констатувати ще одну рису, притаманну багатьом дисертаційним працям: у них еkleктично поєднуються застарілі поняття й модні неологізми. Здебільшого пріоритет віддається фактам, а їх концептуальне осмислення відходить на другий план» [290, с. 4].

У радянський період у наукових дослідженнях закріплюється марксистсько-ленінський світогляд – визначальний методологічний принцип у біографістиці при створенні концепції, виборі критеріїв відбору

осіб, формуванні змісту біографічної розвідки та оцінки внеску особи в конкретні сфери діяльності.

Проблему методології побудови наукової роботи в українській історичній науці одним із перших почав розробляти І. Крип'якевич, який у розвідці «Нарис методики історичного дослідження» охарактеризував базові принципи наукових робіт.

Розпад СРСР поставив гуманітаріїв перед необхідністю переосмислення свого місця у суспільстві. Радикальні зміни відзначилися на історіософських, світоглядних, методологічних засадах української історичної науки, тематиці наукових досліджень. Тільки після відновлення державності у 1991 р. поступово долаються ідеологічні стереотипи, формується якісно нова історична свідомість українського суспільства, зростає зацікавленість до персоніфікації історії в особах діячів усіх рівнів – від загальнонаціонального до регіонального, які діяли на теренах України та поза її межами.

На сучасному етапі розвитку історичної науки, методика роботи історика – одне із найдискусійніших питань. Підготовлено до друку чимало наукових розвідок, серед яких заслуговує на увагу дослідження Л. Зашкільняка «Методологія історії від давнини до сучасності» львівського дослідника. На основі вивчення феномену біографії як соціального явища Л. Скоковою була розроблена періодизація розвитку біографічного методу як дослідницького процесу в соціології. Одним із провідних науково-методичних центрів біографістики стала Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського (від 1994 р. діють Інститут книги та Інститут біографічних досліджень, що займаються теоретичними та методичними розробками з різних аспектів біографістики та біографічних довідкових видань, зокрема Українського біографічного словника та електронного «Українського біографічного архіву».

У перекладі з грецької «методологія» – вчення про структуру, методи і засоби діяльності. Головна мета методології – вивчення засобів, методів і прийомів дослідження, за допомогою яких набувається нове знання в науці. Завдяки відновленню незалежності України, сьогодні, за словами В. Попика, помітно стрімке зростання біографічних досліджень, зростання загального інтересу до біографістики.

Власне у руслі біографістики розглянута громадська і наукова діяльність І. Карпинця. У роботі відображено науковця у всій багатоплановості, різнобічності інтересів і виявів, у внутрішніх суперечностях, часто – у роздвоєності політичного, національного, культурного самовизначення, у еволюції поглядів і переконань.

Численні запитання викликає понятійно-категоріальний апарат дослідження. Сучасні дослідники констатують, що в контексті розвитку сучасних історико-біографічних досліджень, зміни філософської та методологічної парадигм біографіки, посилення тенденцій до міждисциплінарності й інтегративності сучасного гуманітарного знання, суттєвого значення набувають проблеми формування адекватного новим вимогам понятійного апарату біографістики.

Особливість біографічного жанру полягає у його міждисциплінарності, поєднанні багатьох наук – історії, соціології, психології, культурної та соціальної антропології, лінгвістики, семіотики тощо. У цьому переліку особливе місце займають соціологія та філософія. Тому, з виходом біографістики на міждисциплінарний рівень із особливою гостротою постала проблема адаптації дисциплінарного понятійно-категоріального інструментарію біографістики із суміжними науками.

Для об'єктивного вивчення громадської та наукової діяльності І. Карпинця використано низку принципів, що з урахуванням їхньої універсальності можна диференціювати на три групи. До першої групи відносяться загальнофілософські принципи: об'єктивності, історизму,

діалектичного методу. Принцип об'єктивності зобов'язує розглядати конкретні події і явища у всій їхній складності, багатогранності і суперечливості, спиратися на сукупність позитивних і негативних фактів у їхньому істинному змісті, незалежно від того, подобаються вони комусь чи ні.

Принцип історизму потребує враховувати, що об'єктом дослідження є минулий розвиток людського суспільства, що підпорядковувався об'єктивним законам і цілеспрямованій діяльності людей; виявлення і критичного розгляду максимально повного набору фактів відповідно до конкретної історичної ситуації, у їхньому взаємному зв'язку і причинній обумовленості; вивчення кожної історичної події і явища в динаміці: як вона виникла в об'єктивному часі і просторі, які головні етапи пройшла у своєму розвитку в ході взаємодії різноманітних соціально-політичних сил, чим стала на той або інший момент часу. Принцип історизму дозволяє «вжитися» у суспільно-політичні процеси, досліджувати участь у них І. Карпинця у зв'язку з умовами, що змінювались, простежити в цій справі спадкоємність і новаторство.

Винятково важливе місце займають принципи діалектичного методу, що базуються на універсальних законах розвитку природи, суспільства і мислення: загального зв'язку явищ; становлення; загального розвитку і руху; підйому від абстрактного до конкретного; одиничного, особливого і загального; єдності історичного і логічного; виділення в об'єкті головної, визначної сторони; діалектичного «зняття». Щодо даної теми це означає вивчення в розвитку всієї сукупності умов, в яких протікала наукова та громадська діяльність І. Карпинця, її спрямованості, інтенсивності і результативності.

Принцип кореляції, тобто встановлення справжньої картини співвідношення, взаємозалежності предметів і явищ, дозволяє краще осмислити зв'язки І. Карпинця із владою та науковими установами,

виявити причини стійкості політичної поведінки, визначити взаємну пристосованість до спільної діяльності. Не варто випустити з уваги також принципи методологічного плюралізму, міждисциплінарних зв'язків, елементи генетичного і гіпотетико-дедуктивного методів.

До другої групи входять принципи, що сприяють розкриттю соціально-філософської і політологічної специфіки проблеми. Для вивчення специфіки політичної поведінки І. Карпинця варто розглядати соціальне і політичне, по-перше, як самостійні категорії, по-друге, прагнути встановити між ними зв'язки, що дозволяють говорити про деяку якісну єдність соціально-політичних процесів. До цієї групи належать і принципи: інституціоналізму, вимагає ставити в центр дослідження політичні інститути; багатофакторності, припускає, що різноманітні фактори діють у певній мірі незалежно один від одного і без встановленої субординації; сцієнтизму, орієнтує на одержання точного знання, відділеного від ідеології і вільного від політичних впливів; верифікації, що визнає наукову цінність лише емпірично достовірних і перевірених фактів.

Третю групу методологічних принципів утворюють ті положення, що зачіпають безпосередньо процес гармонізації взаємозв'язків різних соціальних груп. Основними з них є принципи соціальної рівності і соціальної справедливості. До найважливіших також відносимо і принципи визнання пріоритету прав людини над правами соціальної групи і держави; гуманізації міжособистісних, міжгрупових і міждержавних відносин; гуманізації політики; гармонічного сполучення загальнолюдських, суспільствозначимих, класових, національних, групових, особових інтересів і цілей. Гуманізація суспільних відносин і політики потребує враховувати, що не може бути вільною не тільки та соціальна група або країна, що гнітиться, але і та, що гнітить.

Основним у пізнанні об'єкта і предмета дослідження є діалектичний метод, що припускає визнання руху, зміни і розвитку в якості універсального методологічного принципу; характеристику того, що рухається, змінюється і розвивається; розкриття і пояснення суті руху, зміни і розвитку.

У дисертаційній праці використано також загальнонаукові методи: історичний, логічний і класифікації. Історичний метод дозволяє прослідкувати генезу світогляду І. Карпинця. Спираючись на логічний метод пізнання, можна уявити в узагальненому виді сутність впливу державних і громадських організацій на політичну поведінку відомого історика.

У роботі над проблемою надзвичайно важливо застосовувати власне історичні методи. Деякі з них – синхронний, хронологічний, діахронний, періодизації – дозволяють пізнати стан політичних процесів і діяльності І. Карпинця у часі, а інші – порівняльно-історичний, ретроспективний, структурно-системний – сприяють виявленню тенденцій розвитку політичної системи суспільства.

Розширенню можливостей у пізнанні проблеми сприяє використання методів суміжних наук, насамперед політології: ситуаційного, що зобов'язує враховувати всі стійкі і тимчасові, об'єктивні і суб'єктивні умови й обставини, що створюють конкретно політичний процес. На основі прийомів статистики, методів соціологічних і математичних досліджень, соціальної психології можна зробити обробку масових джерел і різноманітних цифрових матеріалів.

Зважаючи на плюралізм думок, що панує серед сучасних науковців які працюють у руслі біографістики, пошуки методологічних основ дослідження здійснювалися за такими напрямками: опрацювання наукового доробку учених, які застосовували загальнонаукову методологію для вивчення конкретної галузі науки; аналіз наукових праць

науковців, які одночасно із загальними проблемами досліджували конкретні проблеми; узагальнення ідей науковців, які безпосередньо вивчали зовнішньополітичні орієнтації партій національно-державницького табору; вивчення наукових праць зарубіжних учених; аналіз наявних на сьогодні концепцій із досліджуваної проблематики.

Детальне вивчення історіографічного доробку попередників, узагальнення теоретичних та практичних результатів діяльності науковців, дає змогу сформуванню власної концепції праці (систему поглядів, опису предмета або явища, стосовно його побудови, функціонування, що сприяє його розумінню, тлумаченню, вивченню головних ідей). Можемо чітко відповісти на запитання про передбачувану провідну наукову ідею, сутність явища (об'єкт, предмет дослідження), а також суперечності, що виникають у процесі наукової роботи. Концепція має надзвичайне значення, оскільки є єдиним визначальним задумом, головною ідеєю наукової праці.

Формування концепції – перший крок на шляху до отримання об'єктивного та очікуваного результату. Також важливо побудувати працю на сучасному методологічному інструментарії. У сучасній історичній науці поширений поділ методів за двома ознаками: мети і способу реалізації. За першою ознакою виділяють т. зв. первинні методи, які використовують для збору інформації, вивчення джерел, спостереження, опитування та ін. Вторинні методи застосовують з метою обробки та аналізу отриманих даних – кількісний та якісний аналіз даних, їх систематизація тощо. Третій тип представлений верифікаційними методами і прийомами, що дають змогу перевірити отримані результати. Вони зводяться також до кількісного та якісного аналізу даних на основі виміру співвіднесення постійних і змінних чинників.

За способом реалізації, розрізняють логіко-аналітичні, візуальні та експериментальні методи. До перших належать традиційні методи

дедукції та індукції, що різняться вихідним етапом аналізу. Вони доповнюють один одного і можуть використовуватися з метою верифікації – перевірки істинності гіпотез і висновків. Візуальні або ж графічні, методи (схеми, діаграми, картограми) уможливають отримання цілісного уявлення про досліджуваний об'єкт і водночас наочно показати його складові, причинно-наслідкові зв'язки, інтенсивність розподілу компонентів у заданому об'ємі.

Інколи методи поділяють відповідно до їх функціональних можливостей: етапні (пов'язані з конкретними етапами дослідження) й універсальні, які використовують на всіх етапах. До першої групи належать спостереження, експеримент, до другої – абстрагування, узагальнення, дедукція та індукція та ін. Також розрізняють методи теоретичних та емпіричних досліджень. Однак такий розподіл методів завжди умовний, оскільки з розвитком пізнання один науковий метод може переходити з однієї категорії в іншу.

Отже, як уже зазначалося, методика пропонованого дослідження ґрунтується на традиційних методах історичних досліджень, а саме: 1) загальнологічних (аналіз і синтез, індукція і дедукція, діагноз і прогноз, визначення і класифікація, порівняння і аналогія, абстрагування, моделювання, спостереження, статистичний аналіз та ін.); 2) теоретичних (системний, історичний, компаративний, діалектичний, структурно-функціональний); 3) емпіричних (контент-аналіз документів і матеріалів тощо).

Основні контури пропонованого дослідження окреслюють загальнологічні методи, передусім аналізу і синтезу. Завдяки аналізу можемо детально вивчити об'єкт дослідження, а також зробити низку т. зв. «наукових абстракцій», узагальнити наявні статистичні відомості. У поєднанні з індукцією (від одиничного до загального) та дедукцією (від загального до одиничного) цей метод знайшов своє підтвердження у

визначенні особливостей формування світогляду І. Карпинця, його військової служби у лавах УГА. За допомогою проблемно-хронологічного методу, дослідження розчленовано на низку вузьких тематичних проблем.

Для всебічного вивчення об'єкта дослідження важливе значення має моделювання (інші різновиди цього методу – уявлення та прогнозування). За його допомогою вивчають процеси і явища, які не піддаються безпосередньому вивченню. Під моделлю сучасні науковці розуміють уявну або матеріальну систему, яка, відображаючи або відтворюючи об'єкт дослідження, може замінити його таким чином, що її вивчення дає нову інформацію про цей об'єкт. Метод моделювання передбачає: а) постановку завдання; б) визначення аналога; в) створення або вибір моделі; г) розробку конструкту; д) дослідження моделі; е) переведення знань з моделі на оригінал.

У дисертаційній роботі широко використано низку теоретичних методів – компаративний, діалектичний, структурно-функціональний. Зокрема зіставлення суспільно-політичної ситуації у Австро-Угорській імперії, Польщі та УРСР здійснено на підставі методу порівняння, який стає дедалі популярнішим серед українських науковців. Способи порівняння різноманітні: ознак, властивостей, статистичних величин, порівняння в різних соціально-економічних та суспільно-політичних умовах. Зокрема, беручи до уваги предмет дослідження, використано три види порівнянь: історико-типологічне – для аналізу різноманітних процесів зі спільними рисами й ознаками; історико-дифузійне – для з'ясування взаємозапозичень; історико-генетичне – для простеження державотворчих традицій українців та особливостей формування самостійно-соборницької думки. Цей метод дає змогу показати історичні факти в тісному зв'язку з тією історичною ситуацією, у якій вони виникли.

У праці уже відзначалося, що загальноісторичні методи – історико-генетичний, історико-порівняльний, історико-типологічний, історико-системний уможливають виявлення причинно-наслідкових зв'язків і безпосередніх закономірностей історичного розвитку, дають змогу впорядкувати сукупність об'єктів або ж явищ на якісно визначені типи (класи відповідно до властивих їм загальних істотних ознак), з'ясувати суть історичного процесу як сукупностей історичних фактів та ситуацій у їх цілісності та історичному зв'язку. У процесі написання роботи важливе значення мали застосовані кількісні методи, серед яких на провідних позиціях – статистичні.

Дедалі більшого значення в етнополітологічній та історичній науці набуває антропологія, за допомогою біографічного методу персоніфіковано розвиток історичного процесу, простежено життєвий і творчий шлях окремих особистостей, показано їхній внесок у соціально-економічний і культурний розвиток краю. Антропологічний підхід а також біографічний метод дають змогу «живити» історичний процес.

Отже, вивчення наукової та громадської діяльності І. Карпинця вимагає застосування різноманітних дослідницьких методів, вибір яких зумовлений специфікою предмета дослідження, а також його завданнями. «Кожен науковець обирає ті з них, – констатував сучасний дослідник Віктор Котигоренко, – які узгоджуються з його прихильністю до певної парадигми, відповідають об'єктові, предметові, завданням дослідження, а також специфіці джерел, які містять необхідну для вивчення й осмислення інформацію». Проаналізована методологія заклала підґрунтя для відтворення складних біографічних сюжетів.

РОЗДІЛ 2

УЧАСТЬ У НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОМУ РУСІ 1918 – 1920 рр.

2.1. Військовий вишкіл у 8-ій бригаді Галицької армії

Іван Іванович Карпинець народився 26 грудня 1898 р. у м. Рудках у незаможній сім'ї (його мати служила у графів Фредро). Виростаючи у польськомовній родині, без батька, він разом із старшим братом Стефаном із дитинства був змушений важко працювати щоб забезпечити себе і сім'ю всім необхідним. Початкову школу закінчив у Рудках, після чого за допомогою місцевого священнослужителя зумів вступити до гімназії в Перемишлі, після закінчення якої його шляхи остаточно розійшлися із братом, який оженився на польці та переїхав до невеликого містечка, що сьогодні знаходиться на польсько-німецькому пограниччі.

Навчання в українській гімназії справило значний вплив на формування світогляду І. Карпинця. У цей період у гімназії викладали талановиті педагоги, науковці, письменники, серед яких виділимо О. Авдикевича, А. Андроховича, С. Балея, Г. Величка, К. Горбала, М. Демчука, В. Кміцикевича, Д. Коренця, О. Ярему, І. Мандюка, В. Масляка, В. Пачовського, В. Щурата, І. Прийма, О. Роздольського, М. Берлецького, О. Турянського, С. Яричевського та ін. [164, с. 426]. Їх зусиллями, гімназист отримав не тільки хороші знання із базових предметів, але й також виразні державницькі переконання, адже саме у навчальному закладі досконало вивчив українську мову, якою раніше не розмовляв. Навіть в умовах бездержавності, педагоги зуміли прищепити учням любов до рідної мови, звичаїв, вселили впевненість у неминучості у створення незалежної української держави.

Українська чоловіча гімназія в Перемишлі, в якій навчався І. Карпинець, була організована за класичним зразком, із такими предметами навчання: релігія, українська, польська, латинська (з 4-го класу) і грецька мови, історія, географія, природознавство, фізика, хімія, математика, пропедевтика філософії, рисунки, спів, музика та фізкультура. Багато часу майбутній історик проводив у спортивному товаристві «Сянова Чайка», яким керував професор Є. Бачинський та у читальному залі гімназії, де на високому рівні організовувалися музичні зустрічі, виставки прикладних робіт і малюнків учнів тощо [318, с. 5].

Навчання забирало більшість щоденного часу І. Карпинця, оскільки навантаження на учнів гімназії було надзвичайно велике – п'ять або шість уроків (тривалість уроку – 50 хв.), а також позаурочне заняття у гуртках, бібліотеці. Зважаючи на важке матеріальне становище сім'ї, у період навчання він безкоштовно проживав у бурсі, а також був змушений заробляти на життя випадковими підробітками, серед яких – репетиторство.

Згодом І. Карпинець відзначив ще одну прикметну рису гімназії – більшість її учнів стали у лади УГА у період польсько-українського протистояння. Проте, як відзначав майбутній історик, «кожний, що вступив в ряди борців, робив це самочинно, на свою власну відповідальність, а не під впливом чи натиском дирекції гімназії чи учительського збору. В таких хвиликах, коли в гру входить життя многих людей, гімназія як виховна інституція, якій родичі віддають в опіку своїх дітей, не може виступити як організація акції, в якій не одно молоде існування може бути знівечене. Учительський збір української Перемиської гімназії був би на таке ніколи не пішов, бо мав велике почуття відповідальності за долю повіреної собі молоді. Я впрочім великі події наспівали в такому часі, в якому науки в школі не було й учні були переважно в своїх родинних сторонах. Отже, всякий поступок одного чи

другого учня був самостійний і добровільний, без жодного натиску чи то зі сторони дирекції гімназії і учительського збору чи то зі сторони шкільних товариств. Тим більше самостійні й не зв'язані з Перемиською українською гімназією були постанови тих усіх її бувших учнів, що у цей великий час були вже на становищах або студіювали на високих школах» [318, с. 5].

Перша світова війна не дала змоги І. Карпинцю завершити навчання у Перемишльській гімназії. Однак початок масштабного світового військового конфлікту допоміг І. Карпинцю створити, за словами його сучасників, «перлину української воєнно-історичної літератури про УГА» [328, с. 12] – працю, що принесла славу та визнання його автору серед широкого загалу української громадськості Галичини. Мова йде про дослідження «Історія 8-ої Галицької Бригади», вперше опубліковану у «Літописі Червоної Калини» у 1932 – 1935 рр. Болісно переживаючи втрату державності у роки національно-визвольних змагань 1918 – 1919 рр., І. Карпинець описав події учасником яких він сам був перебуваючи на польсько-українському фронті в окреслений період.

Утворення ЗУНР відкрило нову сторінку у біографії майбутнього науковця, який долучився до процесу державного будівництва молодої української держави. Виразний державницький світогляд привів юнака до УГА. Саме у ці листопадові дні 1918 р. розпочато організацію збройних формувань ЗУНР – згідно з наказом Державного Секретаріату Військових справ ЗУНР від 13 листопада 1918 р. створювалися обласні, окружні, повітові військові команди.

Після відходу УГА зі Львова, І. Карпинець, який народився у містечку Рудки Самбірського повіту, закономірно відправився на фронт до складу однойменної групи, яку організував поручник І. Околот 20-24 листопада 1918 р. і яка отримала завдання втримати фронт на південь від залізниці Судова Вишня – Городок. Важко однозначно відповісти на

питання: коли ж І. Карпинець прибув на фронт. Однак зважаючи на його детальні розповіді про ситуацію у Рудках можемо припустити що це відбулося на початку листопада 1918 р.

Автор праці констатував, що на Рудеччині після захоплення українцями влади панував спокій. На наступний день на будинку староства вже майорів український прапор, а «в наступні дні примістився в будинку Повітової Ради Український Повітовий Комісаріят, який очолив д-р Олександр Марітчак, адвокат в Рудках, та зараз став урядувати. В обов'язки комісаріату входило передусім видавання перепусток для осіб, що хотіли піти чи поїхати поза Рудки; за урядову печатку служила адвокатська печатка д-ра Марітчака. Про ці перепустки клопоталися передусім жида. По громадах відбувалися вибори сільських комісарів, які заступили зараз війтів, та вибори делегатів, які мали відтак вибрати повітового комісара. Австрійські уряди, а це староство та податковий уряд й суд, залишилися й ще ніби далі урядували по старому. В Рудках залишилася стара громадська рада на чолі з бурмістром Бенецьким. Перестала існувати тільки жандармерія як в самих Рудках, так і в околиці, бо її розв'язали ще поляки. Українська влада в повіті не впроваджувала ще жодних нових порядків, бо не мала ніяких інструкцій від вищих властей...» [102, с. 82].

У перші ж дні перебування І. Карпинця на фронті, він разом із стрілецькою сотнею І. Околота згідно наказу НКГА відбивав наступ польського загону із Городка на Рудки. Згодом цей напрям посилено куренем сотника О. Станіміра, який і очолив групу «Рудки». «Дня 20 листопада (це була середа) стали повертатися мобілізовані стрільці з Рудеччини разом з іншими втікачами з Городка до своїх домівок та тривожними вістками про великі сили поляків ширили паніку в повіті, яка в коротці захопила й Рудки, – згадував І. Карпинець. – Люди думали, що поляки по зайняттю Судової Вишні і Городка цілком певно підуть і на

Рудки, а тут нема відповідних сил до оборони. До рудецької команди повернули всі три старшини, що провадили змобілізованих до Городка, та вони не могли дати ніякої докладнішої інформації про сили й плани поляків, а тому паніка поширювалася щораз більше й захопила рудецький відділ, з якого майже все стрілецьтво втекло до своїх домів. Лишилися тільки всі старшини, кількох охотників-гімназистів та кількох інших стрільців разом може трохи більше, як 20 людей...» [102, с. 85].

Проте, писав згодом І. Карпинець, уже незабаром ситуація стабілізувалася. Багато стрільців, що втекли під час паніки, побачивши, що українська влада залишилася в Рудках, поверталися добровільно до відділу, за що їх не притягнуто до відповідальності. Отже, рудецький відділ, який під час паніки майже «розлетівся», знову став чисельно збільшуватися та «провадив тепер, може, навіть більше правильне життя, як давніше» [245, с. 236]. Описуючи свій тогочасний побут, майбутній науковець відзначав, що «харчі було реквіровано частинно по дворах, однак, в більшості доставляли їх місцеві купці, за що платив їм Повітовий Комісаріят» [157, с. 89]. Більше того, І. Карпинець відзначив, що «здається, в 3-й декаді листопада команда почала виплачувати стрільцям заслуженину, також і старшини щось діставали. Гроші на це давав також Повітовий Комісаріят, який по перейняттю податкового уряду, що сталося з кінцем другої декади листопада, розпоряджав невеличкою готівкою... Виплата заслуженини досить піднесла авторитет і значення команди в очах загалу вояків» [102, с. 86].

Можемо припустити, що у штабі групи, який дислокувався у Рудках разом із І. Карпинцем служили молоді старшини Г. Йовик, П. Войтович, М. Лалак, І. Вербинець, І. Салагуб, Д. Сенета, Д. Бізанц та ін. І. Карпинець входив до складу 1 куреня поручника Б. Гладилевича (дві стрілецькі сотні, 400 багнетів). Загалом група уже нараховувала 10 сотень і близько 1100 багнетів. Основне завдання групи у якій перебував І. Карпинець полягало

в утриманні фронту по лінії Довгомостиська – Судова Вишня – Милятин – Угерці – Поріччя – Піски. Їй протистояло польське угруповання «Судова Вишня» (чотири тисячі вояків, 24 гармати) [2, арк. 3].

Умови в яких доводилося нести військову службу І. Карпинцю були доволі складними. Згадуючи про особливості бойових дій у цей період, сучасники відзначали надзвичайно погане забезпечення стрілецьких куренів необхідними боєприпасами та речами першої необхідності: «Піхотинці на фронті мали лише по 250 набоїв при собі і тільки по 100 набоїв у резерві. Артилерія мала в середньому тільки по 300 стрілен на гармату і ніякої резерви. За весь час боїв... ні один вояк не дістав нових чобіт, щоб заступити порвані, з білля можна було змінити тільки так, що селяне дарували свої власні сорочки для війська» [303, с. 80].

Проте поступово стихійність і хаотичність в організації воєнної кампанії зникали [2, арк. 2–10]. Зокрема наприкінці 1918 р. у Самборі командир групи «Хирів» А. Кравс створив військовий шпиталь, який приймав поранених з інших бойових груп. Водночас створено скорострільні курси, майстерні для ремонту зброї і курси для збройних майстрів. Спільно із місцевими органами влади організовано довіз харчів, сформовано залізничну сотню для обслуговування шляхів із Самбора на Стрий, Рудки, Старий Самбір. Отже, можна із впевненістю констатувати, що «незважаючи на складні військові умови і важкий економічний стан країни, на початку травня 1919 р. Галицька армія залишалася цілком боєздатною, а її особовий склад мав непоганий боєвий досвід і зберігав високий моральний дух» [245, с. 353]. Цей чинник став вирішальним аргументом уряду ЗУНР на користь відмови від перемир'я, запропонованого місією Барталемі. Учасник переговорів М. Лозинський констатував, що «таке становище Державного секретаріату відповідало настроєві цілого українського громадянства по обох боках фронту, а зокрема настроєві війська» [303, с. 40].

На початку січня 1919 р. УГА зазнала чергової реорганізації [3, арк. 52–55]. І. Карпинець разом із групою «Рудки» увійшов до Третього корпусу УГА, що став найчисельнішим у структурі українських формувань. Першим командиром Третього корпусу УГА став комендант Стрийської Окружної Військової Команди полковник Г. Коссак. У березні 1919 р. його замінив В. Генбачів, а незабаром – А. Кравс. До складу корпусу увійшли сформовані у січні 1919 р. чотири бригади: 7-а Львівська; 8-а Самбірська; 11 Стрийська; 1-а Гірська [97, с. 7].

Безпосередньо І. Карпинець входив до 1 куреня 8-ї Самбірської бригади, сформованої із бойових груп «Глибока», «Рудки» і «Крукеничі» та «Хирів» (курені поручника А. Тарнавського (1-й), сотника О. Станимира (2-й), сотника Д. Бізанца (3-й), поручника М. Підгірного (4-й)). Вона займала відтинки південного крила українсько-польського фронту від Комарно до Старого Самбору [6, арк. 2]. Її командиром став полковник А. Кравс, а начальником штабу – К. Шльоссер. Згодом, після призначення підполковника А. Кравса командиром Третього корпусу, 8-у Самбірську бригаду очолив К. Гофман (І. Карпинець відзначив, що це відбулося близько 17 січня 1919 р.). Начальником штабу став сотник Е. Гавчер [102, с. 86].

Упродовж листопада 1918 р. – травня 1919 р. на курінь І. Карпинця було покладено важливе завдання – загрозувати комунікації противника на залізниці Перемишль – Львів, а також охороняти Дрогобицько-Бориславський нафтовий басейн і магістраль Стрий – Мукачево – Чоп, яка з'єднувала ЗУНР із Центральною Європою [6, арк. 4]. Третьому корпусу УГА протистояла добре вишколена оперативна група «Схід» генерала Б. Роя, який ще у листопаді 1918 р. здійснив переможний наступ на Львів [157, с. 46].

Починаючи з кінця грудня 1918 р. група «Рудки» втримувала фронт на південь від залізниці Судова Вишня – Городок. Вона мала близько 800

крісів й гарматну батарею у Любені Великому і, за словами відомого львівського історика М. Литвина, «не тільки успішно оборонялася, а й, коли була можливість, атакувала позиції поляків, які ще не встигли закріпитися вздовж залізниці Львів – Перемишль» [245, с. 230]. Зокрема у ніч на 3 грудня 1918 р. підрозділи групи атакували Городок і тільки за допомогою підкріплень зі Львова супротивникові вдалося повернути місто. 18-19 грудня українські сотні із залог Любена Великого, Комарна і Рудок, повторно безрезультатно атакували Городок [6, арк. 8–12].

Активні дії групи «Рудки» викликало занепокоєння поляків [102, с. 97]. По-перше, УГА зуміло наприкінці 1918 р. досягнути усталеної лінії фронту; по-друге, українські війська змушували польську сторону утримувати значні військові формування на лінії Перемишль – Судова Вишня – Городок, що не дозволяло розгорнути широкомасштабні операції. Зважаючи на цей факт, наприкінці 1918 р. у Городку було створено оперативну групу майора Ю. Сопотницького, яка 24 грудня перейшла у наступ і розгромивши сотню першої лінії групи «Рудки» на короткий період захопила Любінь Великий. 11 січня 1919 р., після успішного наступу генерала Зелінського поляки остаточно захопили Великий Любінь та Любінь Малий [245, с. 267]. Група І. Карпинця була змушена відійти до Самбора. Згодом М. Омелянович-Павленко наказав припинити наступ на Львів та закріпитись на досягнутих рубежах [102, с. 97].

І. Карпинець згадує, що «фронт, як на ті часи, був вже ніби досить добре обсаджений і то так ненадійно, тільки мав такі важкі хиби: 1) ще не було сталої команди й штабу групи; 2) частини не мали телефонічної злуки з командою групи; 3) частини в більшості не мали злуки між собою; 4) був брак різних тилових установ, як шпиталів, інтендантур, обозів і т.д., однак це з початком третьої декади січня доповнено» [157, с. 120].

Відзначимо, що описуючи події на фронті у ці дні, І. Карпинець чи не вперше робить примітку «на основі власних спостережень» [102, с. 85].

І. Карпинець не тільки детально нотував бойовий шлях своєї групи, але й критично оцінював дії НК УГА та безпосередньо керівника 8-ї Самбірської бригади К. Гофмана. «Так відразу впадає нам в очі одна хиба при організації операційної групи, а саме, що вища команда (в цьому випадку команда III Галицького корпусу, бо вона понад головою полковника А. Кравса, всім зараджувала) думала за різні установи для групи та посилала людей до їх обсади, а не подумала про те, від чого саме треба було зачати, а саме про приділення до групи якогось доброго шефа штабу, який мав би докладне поняття про те, як вести війну, – із обуренням відзначав літописець бригади. – Це тим більше повинна була зробити, що сам командант, сотник К. Гофман, не мав великих кваліфікацій на команданта групи на такому великому відтинкові. Це був звичайний активний австрійський старшина, буковинський німець, що мав за собою тільки кадетську школу та літа служби на війні, де дійшов тільки до степеня сотника. Якими мотивами руководилася команда Корпусу, коли його іменувала командантом групи, не знаємо» [157, с. 94].

І. Карпинець не переставав висловлювати здивування. «І як сотник К. Гофман, що донедавна командував якоюсь австрійською сотнею чи куренем і то на відтинку не більшому як $\frac{1}{2}$ – 1 км., міг тепер сам вести доцільно операції на 30 км відтинку, координувати акцію піхоти й досить сильної артилерії та застосовувати нові методи боротьби, яких вимагали змінені обставини, а які значно різнилися від метод світової війни?», – запитував він. Водночас писар бригади помітив інші вади в організації бойових дій. Перша із них – розвідка, адже «на цьому полі було також страшне незнання чи легковаження справи» [157, с. 96].

Майбутній науковець не втомлювався повторювати, що «кермо розвідки повірюється людині з правдиво великою інтелігенцією, бо тільки

така людина зуміє видістати відомості про заміри противника перед їх зреалізуванням, дізнатися про його сили, становища, настрої і т.д. і це все донести на час своїй команді. Цього перший-ліпший чоловік не зможе зробити». Тому не дивно, відзначав він, що команда групи ніколи не мала агентурних відомостей та мало що знала про сили поляків. Інша прогалина УГА, на яку команда групи не звернула уваги, – непропорційно велика кількість людей в установах групи порівняно зі станом частин на фронті. «Люди при тих установах були дуже часто сильніші й здоровіші, як у фронтових частинах; отже, треба було конечно зробити «чистку». Толерування такого стану деморалізує фронтові частини та стає перешкодою в їх руках» [102, с. 95]. Не викликала зауважень у І. Карпинця хіба що служба довозу харчів. Їжу закуповувала інтендатура переважно на Рудеччині, за винятком продуктів, яких у регіоні не було (цукор, сіль тощо) та складала їх у вагонах. Звідси розвозили харчі, а також муніцію до частин на фронті. Це робили переважно возами, що належали до обозів тих частин [102, с. 96].

На початку лютого 1919 р. розміщення частин групи, писарем якої був І. Карпинець, було майже тим самим, як і на початку січня. «Цей стан зачав змінюватися основно з кінцем місяця січня, бо стали надходити нові відділи, які спільно з рудецькою групою мали розпочати велику офензиву на залізничний тор Львів-Перемишль», – констатував він [102, с. 128]. У цей період група Гофмана нараховувала близько 1000 – 1100 крісів, «трохи скорострільів» та 25 гармат.

Оцінюючи тогочасну ситуацію на фронті І. Карпинець одним із перших започаткував в українській історіографії дискусію щодо можливого наступу на Перемишль та наслідків такої офензиви для УГА. «Мусимо зазначити, що найслабшим і найменше вразливим місцем, яке могло спричинити катастрофу для всіх польських відділів, що оперували в Східній Галичині, був Перемишль та частина залізничного шляху Львів-

Перемишль, а саме відтинок приблизно від Судової Вишні по Перемишль, – відзначав писар 8-ї бригади УГА. – Про це знали в цьому часі навіть ляїки. Сильний і рішучий удар в ці місця з метою відрізання польських відділів від їх бази в Західній Галичині був би, по всякій правдоподібності, закінчився перемогою УГА» [181, с. 107].

Не маючи фахової військової освіти І. Карпинець вбачав подальший шлях своєї бригади у боях на відтинку в районі Сянок [327, с. 75]. «Не треба було думати про якийсь двобій в районі Городка-Судової Вишні, який мав би щойно створити сприяючі обставини для дальшого перебігу подій (передусім до наступу на Львів), – відзначав він, – але треба було просто знищити несподівано цю малу й слабо боронену шийку, що лучила польські частини в районі Городок Ягайлонський-Львів-Любінь Великий з їх базою та сильно опертися на Сяні, який творить добру оборонну лінію...». Таким чином, відзначав майбутній науковець, «замість рудецького відтинку поміж Судовою Вишнею і Городком Ягайлонським треба було вибрати під операції відтинок поміж Судовою Вишнею і Перемишлем» [181, с. 112].

І. Карпинець вкотре обурювався нефаховістю українського керівництва УГА: «Всі, що бачили світову війну, знають, що кожна офензива приходила для загалу та навіть дуже часто й для противника – несподівано. Певно, що в штабах, перед підприємтям якоїсь акції відбувалися наради й пильно розважувалися всякі можливості, але про це знали тільки найвищі команданти та не розтрублювали цього на всі сторони й не повідомляли про ці плани, аж до подробиць включно, цивільних властей... А тим часом у нас було якось не так! Для доповнення фронту, який, прецінь, рішав про наше існування, кількома тисячами людей із запілля треба було скликати аж державну нараду не тільки з вищих військових командантів, але й із представників центральної адміністрації і Національної Ради, реферувати в подробицях плани

офензиві та просити цих кілька вояків із запілля, з яких не дуже то велика могла бути користь, бо ж це були переважно люди, які не хотіли нюхати пороху та й зрештою, може, навіть не були обізнані добре з воєнним ділом на фронті...» [243, с. 45].

Згадуючи про своє перебування на тогочасному відтинку фронту поблизу Рудок, І. Карпинець констатував що тільки тут українські війська мали певні успіхи й, попри сильні наступів поляків, змогли утримати позиції, здобуті напередодні. Більше того, І курінь 8-ї бригади міг обстрілювати залізницю Львів-Перемишль, через що рух поїздів відбувався тільки вночі. Власне стає зрозумілим чому поляки розпочали концентрувати сили у регіоні [188, с. 34].

Наприкінці лютого 1919 р. військові дії на Самбірщині припинилися, що стало можливим завдяки втручання міжнародної громадськості. «Однак, на рудецькому відтинку не було спокою..., – відзначав І. Карпинець. – Річ у тому, що на очах українських військ їхало тоді до Львова багато поїздів, а команди куренів, здається, дістали повідомлення, що на добу може переїхати до Львова тільки три поїзди з харчами; тому вони казали стрільцям обстрілювати надчисельні поїзди. Це мало місце вже в першому дні завішення зброї (25.11.1919). Внаслідок того вислали поляки з Городка до Стоділок парламентаря, якого прийняв сотник О. Станімір. Парламентар зажадав, щоб команда «Групи Гофмана» вислала своїх парламентарів до Городка, де в присутності антантського відпоручника мали рішитися всякі спірні квесії. Повідомлена про це телефонічно, команда групи казала виготовити письмовий протест проти того, що поляки посилають до Львова на добу більше як три поїзди та повновласті для сотника О. Станіміра й ще якогось поручника, яким приказала удатися до Городка як парламентарям» [102, с. 120]. Проте уже 26 лютого поляки розпочали наступ на частини т. зв. «Групи Гофмана», зокрема І курінь І. Карпинця.

Подальше просування УГА на відтинку, де відбував військову повинність І. Карпинець відбувалося вкрай повільно. Українцям вдалося на початку березня «проломати» залізничний шлях Львів-Перемишль. Внаслідок надто повільного темпу просування, неузгодженості дій між окремими куренями, розбита група Бекера консолідувалася в Судовій Вишні. «Цю лінію можна було тоді, певно, проломити наглим та рішучим ударом усіх частин, що там оперували та зайняти Городок і посунути на схід, – роздумував І. Карпинець, – Але через млявість започаткованого на цю лінію наступу він не увінчався успіхом, і поляки змогли сконцентруватися на цій лінії та її відповідно обсадити й у часі дальших українських наступів у наступних днях її відповідно боронити. Всі пізніші українські наступи на цю лінію, якої проламання забрало всю увагу української команди, а через те відтак причинилося до пізнішої катастрофи, стрінулися з дуже сильною обороною й остаточно заломилися» [157, с. 122].

У підсумку українські війська відступили на лінію, яку займали напередодні лютневої офензиви. На цій лінії (із деякими незначними змінами) трималися частини «Групи Рудки» до 15 травня 1919 р. До цього часу обидві сторони обмежувалися тільки незначними боями, які не впливали на хід подій на українсько-польському фронті. «Наслідки погрому 18.III.1919 [поляки зуміли захопити залізницю Львів-Перемишль – В.С.] були дуже великі й, властиво, передрішили остаточний вислід українсько-польської війни, – із сумом констатував І. Карпинець. – Великі були втрати територіальні, великі втрати матеріальні, та найбільшими були втрати моральні» [157, с. 125].

Зауважимо, що польська сторона не тільки «відбила» залізничну лінію Львів-Перемишль, але й зайняла низку населених пунктів вздовж залізничного шляху, щоб забезпечити комунікацію від несподіваного удару. Водночас розпочато операцію щодо витіснення українських частин

з території між залізницями Львів-Перемишль та Ярослав-Любачів-Рава Руська (Краковеччина, Яворівщина, Янівщина), що їм зрештою вдалося.

Незважаючи на несприятливу ситуацію І. Карпинець продовжував залишатися на лінії фронту, яку у цей період на Самбірщині відстоювали чотири курені, які й надалі творили І групу 8-ї Самбірської бригади (т. зв. «Група Гофмана» або «Група Рудки») [5, арк. 42]. Зокрема І курінь поручника А. Тарнавського, підкріплений рештками ІІІ куреня сотника А. Ліськевича, зайняв відрізок від с. Никлович до с. Путятич. Біля нього розташовувався ІІ курінь сотника О. Станіміра та поручника Лицинського. ІV курінь УСС поручника Струця, розбитий під час наступу на Довгомостиська, знаходився в запасі і підлягав реорганізації. Інші курені бригади УСС знаходилися на північ від залізничного шляху Львів-Перемишль, відійшли в розпорядження Начальної Команди [245, с. 312].

І. Карпинець та його бригада зазнавали удару поляків не тільки на лінії фронту, але й з повітря. Згадуючи ці дні, майбутній історик писав: «Та не тільки наступами частин групи Конаржевського на частини «Групи Гофмана» зазначилися тодішні бойові операції на цьому відтинку. Починаючи з 21 березня, стали проявляти оживлену діяльність на фронті й поза фронтом рудецької групи польські літаки; вони стало кидали на містечко Рудки бомби, які забирали багато жертв, передусім з-посеред мешканців міста, поляків і жидів. Отож, 21.ІІІ появилися над Рудками аж 3 літаки та кинули бомби, з яких шкоди українці не мали...» [102, с. 128].

На основі власних спостережень, автор спогадів пригадав, що «по кількох невдалих наступах познанських куренів групи Конаржевського на рудецьку групу в днях 20, 22, 23 і 24 березня (або на день скоріше)... наступив на фронті цього відтинка час позиційних, зглядно артилерійських боїв». Упродовж 31 березня – 14 квітня, коли знову панувала сильна негода, група познанців» не проводила жодної акції,

тільки її летуни обкидували бомбами Рудки, Самбір і українські обози. Тоді ж стали появлятися в цій групі випадки тифу» [102, с. 129].

Згадуючи про матеріальні втрати І. Карпинець зауважив, що УГА «понесла втрати в частинах, в людях та у воєнному знарядді... Деякі частини зліквідовано в бою цілковито, деякі втратили боєздатність на довгий час. Найбільше потерпіла бригада УСС, яка понесла великі криваві втрати, а, крім цього, її частини розкинено по всіх усюдах так, що не скоро вони зійшлися. Далі зістав знищений яворівський курінь четаря Г. Гриневича та III курінь (давній сотника А. Ліськевича), якого останки приділено до I куреня поручника А. Тарнавського; сильно потерпів також Гуцульський курінь четаря Г. Голинського та, певно й інші» [157, с. 128].

Перебуваючи на фронті І. Карпинець не міг не побачити втрату віри у військових у можливу перемогу УГА. «А моральні втрати були такі великі, що зтяжили на цілій армії, яка перестала вірити в успіх боротьби, – згадував згодом він, – вкралось недовір'я до Команди, ширилася дезерція, Армія переставала бути боєздатною. Поляки мали ініціативу в руках і час до часу наносили великі удари УГА, чим підготували, зглядно, улекшили собі травневу офензиву» [89, с. 34].

І. Карпинець був змушений визнати, що після березневих подій «УГА не змогла в короткому часі подвигнутися». У підсумку курінь УГА став «пасивно дивитися на те, що роблять, чи задумують робити поляки, доки не прийшов новий удар, ще сильніший за березневий, що, властиво, остаточно вирішив українсько-польську війну на користь поляків». Майбутній науковець прогнозував новий удар польської сторони адже відомості про армію Й. Галлера та про дислокацію інших польських частин приходили надто часто, тому Начальна Команда, Уряд, і УНРада, українська спільнота, «якщо хотіли оборонити свою державу, повинні були напружити всі сили в тому напрямі, щоб фронт і Армія були якнайсильніші. Клич «Все для фронту й Армії» повинен був стати наказом

і програмою у всіх починаннях як уряду, так і партій, установ та цілої спільноти. Але так не сталося; про будучність майже ніхто не думав. Фронтом мало журився уряд, а політичні партії, установи та загал української суспільності ним майже не цікавилися. Тому прийшла катастрофа...» [102, с. 129].

Ситуація на думку І. Карпинця стала погіршуватися уже у другій половині квітня. «Та й відносини поза фронтом залишали бажати кращого, – констатував він. – Передусім шалено зростали дезерції вояків з фронту та падав дух частин Армії; поповнень із запілля не було, стан Армії сильно зменшувався. Поляки використовували сприятливі хвилі й щораз розпочинали якусь бойову акцію, що, звичайно, кінчилася для них досить великим успіхом, а це ще більше деморалізувало частини Армії. А всередині краю приходило до небажаних і сильно шкідливих виступів» [157, с. 132].

19 квітня 1919 р. згідно з наказом команди III Галицького Корпусу «Групи Рудки» відрядила I курінь І. Карпинця до розпорядку команди 7-ї бригади. «Курінь скорим походом дістався до Щирця, звідки потягом заїхав в околиці Глинної-Наварії, яку по невеликих боях легко опанував і осягнув первісні становища полку сотника Волощука, який поляки розбили, – констатував писар куреня. – На цих становищах залишився курінь з 10 днів, аж доки полк сотника Волощука не зреорганізувався. Тоді курінь стягнуто зі становищ, завагоновано й завезено до села Добрян коло Стрия, де залишився кілька днів як резерв для особливих потреб (на основі рукопису п. мецената Антона Тарнавського)» [157, с. 143].

Кінець квітня ознаменувався черговим упадком УГА. І. Карпинець також відзначив погіршення власного матеріального і морального становище, що відбувалося через: «1) брак достатньої кількості старшин у фронтових частинах; 2) брак достатнього заосмотрення стрілецтва в одежу, взуття й білизну; 3) «вічне перебування на фронті, без зміни, коли

багато людей здорових сиділо в заплілю, про що фронтовики знали; 4) брак якого небудь вирізнення й нагороди за труди; 5) ворожа агітація; 4) брак карних санкцій». М. Павленко, описуючи УГА, відзначав: «...Від дезертирства й хвороб армія все меншала. На засіданні окремої комісії я не відмовлявся від заведення найвищої кари в більше широким розмірах, але вважав таку кару надто жорстокою й запропонував старий, «козацький звичай». Мені на це не дали остаточної відповіді й тим благословили розвинення гангренових міязмів. Пізніше життя взяло гору: місцеві коменданти, не отримуючи наказів, карали винних «по-козацькому». Начальна Команда робила вигляд, немов вона про це нічого не знала» [157, с. 143].

Загалом, за спостереженнями І. Карпинця, армія на фронті «розпливалася», падав її дух, а стрілецьтво, що ще залишилось, було «обдерте, босе, без відповідного озброєння, перемучене, часто голодне й без надії на краще». Писар І куреня 8 бригади УГА відзначив, що «ніхто ним не журився: ані уряд, ані суспільність. Заплілля ані не думало про яну-небудь поміч для фронту, бо жило тільки для себе. Різні люди робили різні інтереси. Політики й політикани кричали: по відбутих з кінцем березня й початком квітня різних з'їздах, різних партій, угруповань, фахівців і нефахівців, що чигали на товсті посади й на наживу, шуміло в заплілю, як в уліго. А на цих різних з'їздах ніхто не підніс справи березневої катастрофи та допомоги фронтові й Армії. Навіть на засіданнях Національної Ради нікому це до голови не прийшло. Не було в нас таких, як у поляків Скарбек, чи інші, про що ми згадали в березневим числі. Військові й цивільні установи заплілля тільки дарма тримали багато здорових людей, зброї та припасів. Військові команданта заплілля авансували відразу в кілька ступенів і підчас коли з фронтовиків мало хто доступив вищого ступеня. Поодинокі повіти заплілля творили якби окремі

республіки й нічим не хотіли допомогти фронтові, а уряд нічого не робив, щоб усунути такий ненормальний стан» [102, с. 145].

У травні 1919 р. ситуація на фронті загалом, та на Самбірщині зокрема, де перебував І. Карпинець, значно ускладнилася, незважаючи на доволі сумнівне «затишшя». Сумбур у діях Начальної команди УГА і командирів окремих бригад значно поглибився після надісланої В. Панейком із Парижу телеграми у якій він рекомендував керівництву ЗУНР утриматися від бойових дій, оскільки саме у цей період Найвища Рада в Парижі розглядала стан справ у Галичині та повинна була б ухвалити доленосне рішення про перемир'я між воюючими сторонами [253, с. 7].

12 травня 1919 р. шеф штабу бригади сотник Ерліх оприлюднив наказ про початок 13 травня наступальної операції, основна мета якої – захоплення залізничного шляху, що з'єднував Львів і Перемишль. «Для мене було ясно, – відзначав сучасник подій, – що на випадок виконання такого наказу весь той відтинок фронту (приблизно тридцять кілометрів) буде по наших боці розбитий і розторощений, а ворог буде мати велику діру, вірну для маршу на Самбір і далі на Дрогобич... Річ у тім, що ми маючи перед собою кількакратно сильнішого і готового вже до наступу ворога, не могли б проломити його лінії» [157, с. 134].

Більшість військовиків намагалися переконати сотника Ерліха у тому, що пішовши у наступ і залишивши власну оборонну лінію, «ми проти кількакратно сильнішого ворога були б вже не в силі встояти в чистім полі і були б розбиті до тла» [157, с. 134]. Однак аргументи видалися Ерліху непереконливими, як результат – план наступальної операції був залишений без змін. «Цей наказ шефа штабу бригади я вважав або якимось непорозумінням або просто доказом того, що він не читав наших щоденних бойових звітів, де були докладні дані про

скріплення ворога на нашій фронті», – зауважив один із курінних комендантів УГА. Однак, все ж таки, наказ був відкликаний.

14 травня 1919 р., як і доповідала розвідка, розпочала наступ добре вишколена армія Галлера, яка отримала завдання розгромити дві українські групи, зайняти Самбір та оволодіти Дрогобицько-Бориславським нафтовим басейном [339, s. 78]. Це завдання розпочала втілювати у життя четверта дивізія піхоти В. Александровича, а також найбоєздатніша третя дивізія легіоністів З. Зелінського. Зважаючи на переважаючі сили ворога, І. Карпинець, звернувся із проханням до командування Третього корпусу та Начальної Команди УГА про допомогу. Військові пропонували відвести 8 Самбірську бригаду із перемишльського виступу і, таким чином, вирівняти лінію фронту, створивши лінію оборони «на рубежі непрохідних самбірських боліт». Проте ці прохання залишилися непочутим.

Армію Галлера І. Карпинець зустрів уже 15 травня. «Наступ польських частин на рудецьку групу розпочався барабанним огнем артилерії десь о 3-й або 4-й годині над раном», – відзначав він [157, с. 132]. Під натиском переважаючих сил, фронт «Групи Рудки» розпочав відступ. Команда «Групи Рудки», за словами писаря, «була заскочена наступом поляків і то в такій переважаючій силі, бо внаслідок браку добре організованої розвідки не знала вона про стягнення на рудецький відтинок такої поважної бойової сили, як полк познанців з артилерією й літаками. Ставити опору власними силами група не могла. Тому сотник К. Гофман, повідомивши команду 8-ї Самбірської бригади, що на групу наступають поляки в силі 4-ох полків піхоти (майже точна оцінка польських сил), просив о негайну поміч, бо інакше мусить наступити відворот. Тим часом шеф штабу бригади сотник Якверт відповів, що помочі дати не може, бо бригада і її корпус не мають ніяких запасних частин!» [157, с. 136].

Команда групи покинула Рудки близько 10-ї години, «не встигнувши видати приказів піхотним частинам, з яких залишилися тільки курінь сотника О. Станіміра. Польські частини вийшли до Рудок об 11 годині. Зайнявши Рудки 4-й дивізія розпочала наступ на Самбір. «А хто понесе за це вину?», – запитував І. Карпинець. «В кожному разі ані команда групи, ані її частини, – продовжував він, – годі ж було горсткою відперти такі значні сили противника! Якби команда III Галицького корпусу не забрала була з групи I куреня поручника Антона Тарнавського, то з певністю ситуація так групи, як і цілого відтинка, який займала, не була би така катастрофічна. А ще, коли б рудецька група отримала б це значне скріплення, яке планував генерал Курманович, то по всякій правдоподібності не призвало б до такої катастрофи УГА, яка наступила вже 15 травня, а розмір якої показався вповні в кількох наступних днях по першій ударі поляків» [102, с. 136].

16 травня 1919 р. І. Карпинець разом із групою розпочав відступ до Самбору, де «з північно-західної сторони Самбора створено з рудецьких і крукеницьких частин який-такий фронт, що хоч деякий час міг здержати польські війська, то це не рятувало положення Самбора, бо ситуація на полуднево-західнім відтинку представлялася катастрофічною» [113, 1931, №9].

Проте, відзначав він, «вже, може, за яку годину, цей «фронт», що цілком не був приготований до якоїсь оборони, заломився. Українські частини, обстрілювані польською артилерією, під невеликим натиском польської піхоти покинули становища й безладно стали відступати. Українська артилерія не віддала під Старою Солею ні одного стрілу, ніби з браку набоїв, що в великій мірі причинилося до упадку духа в піхотних частинах. Ці частини стали в більшості відступати на Старий Самбір; тільки мала горстка подавалася на Новий Самбір. Серед частин, що відступали на Старий Самбір, ширилися різні вісті про страшну силу

польської армії, які хтось, на мою думку, тенденційно поширював серед стрілецтва, що його деморалізувало та викликавало невиправданий переполох...» [113, 1933, № 9].

Після захоплення поляками Самбора та Дрогобича частини «Групи Гофмана», з якими перебував І. Карпинець, що були в Рихтичах, відступили проти ночі 18 травня, «серед сильного дощу» на Слонсько, звідки зранку прибули до села Михайлович, де «задержалися ледве кілька годин» та згодом через німецьку колонію Брігідав до прибули на ночівлю до Нежухова (близько 4 км на захід від Стрия). Автор спогадів гостро критикував керівників групи «Крукеничі» та «Глибока», які відступили в Карпати та згодом були роззброєні румунами. «Замість упорядкувати й хоч трохи здисциплінувати частини та спробувати передертися до головних сил УГА, порішено піти по лінії найменшого опору, а саме: схоронитися на території чужої держави та не брати участі в дальших боях і терпіннях УГА, – обурено відзначав І. Карпинець, – Добровільне відгіровадження з поля бою такої, як на тодішні часи, великої кількості вояків (майже 4000), понад 20 гармат із запасом муніції та різного рода воєнного приладдя було страшним ударом для УГА. Наслідки тієї дезерції були такі, що відворот українських військ між Карпатами та Дністром став значно скоріший, неупорядкований та часто несподіваний, а з браку часу до евакуації залишалося противникові багато воєнного матеріялу» [157, с. 132].

Однією з найпам'ятніших подій у житті І. Карпинця залишилася Чортківська офензига, що вселила надію галичан на успішне завершення воєнної кампанії у польсько-українській війні. У праці з мемуарним відтінком «Пролом під Чортковим» її автор детально відобразив не тільки власний бойовий шлях, але й охарактеризував тогочасне становище УГА [105].

І. Карпинець констатує факт розташування в регіоні значних військових сил УГА, адже від р. Серету стояли всі три курені бригади УСС, а саме: біля Угрина І курінь поруччика Івановича готовився до наступу; перед Чортковом стояв ІІІ курінь поруччика Іваницького; ІІ курінь сотника Білінкевича дислокувався біля Залісся. На відтинку Вигнанка – Слобідка стояли два курені 10-ї бригади, ІІ і ІІІ, що відбили попереднього дня наступ на Шманьківчик [253, с. 154]. Батареї 10-ї бригади під командуванням отамана Карася, до яких долучено батарею поручника Галана з 4-го гарматного полку, приїхали з Колодян і перегрупувалися на схід від Чорткова. Частини 3-ї Бережанської бригади знаходилися в районі Улашковець, а 7-ма Львівська бригада в районі Ягольниці. Одна батарея 3-го гарматного полку стояла на позиції біля с. Улашковець [105, с. 263].

Бій під Чортковом 8 червня 1919 р. «закінчився проломом польських становищ зайняттям українськими частинами району Чортків-Біла-Білобожниця (також у Вигнанці не було вже польських відділів, але й українські туди цього дня не вступали) та здобуттям значної добичі» [4, арк. 8]. І. Карпинець констатував, що поляків огорнула така тривога, що велика їх частина навіть не вертала вже домів, тільки так, як стояла, втікала гостинцем піхотою до Бучача. Свіжо покинені помешкання, не позамикані, стояли отвором, з повним урядженням так, як їх покинули мешканці. Жиди позакривали вікна, віконниці на запони і не виходили. Вони навіть ще в більшій частині не знали, хто в місті: чи польські, чи українські частини. Боялися, що може прийти на вулицях міста до боїв» [105, с. 264].

Подальші події на фронті для УГА розвивалися не надто успішно, що привело до відступу українців на Наддніпрянщину. І. Карпинець разом із куренем у липні 1919 р. також перейшов Збруч, що започаткувало нову сторінку у його військовій біографії.

Таким чином, основи світогляду І. Карпинця були закладені у Перемишльській гімназії, де майбутній відомий історик нав'язав контакти із культурно-освітніми діячами, поглибив знання із української мови, яку став використовувати як розмовну замість польської. Одним із перших він пішов на фронт українсько-польської війни і, правдоподібно, починаючи із початку 1919 р. взяв участь у всіх битвах 8-ї бригади УГА. Її бойовий шлях він згодом відобразив у серії публікацій, що побачили світ на початку 1930-х рр. в тогочасній українській періодичній пресі, зокрема «Літописі Червоної Калини».

2.2. Особливості військово-політичної діяльності на Наддніпрянській Україні

Літом 1919 р. Наддніпрянщина перебувала у центрі збройного протистояння українських, більшовицьких та білогвардійських військ. Кожна із сторін намагалася утриматися від масштабних військових сутичок чекаючи ослаблення противника. Ситуація ще більше ускладнилася після переходу на Велику Україну УГА, яка була змушена відступати під впливом наступу переважаючих сил противника.

У підсумку, 17 липня 1919 р. група «Рудки» перейшла Збруч у с. Нівра. Нова військово-політична ситуація вимагала реорганізації військових частин УГА, що було зроблено у середині липня 1919 р. 8-у Самбірську бригаду поділено на дві: 8-му і 11-ту бригади, що увійшли до складу III Галицького Корпусу. Команданта 8-ї Самбірської бригади полковника А. Кравса іменовано генералом і командантом III Галицького Корпусу замість генерала В. Гембачева. Командантом 8-ї бригади став сотник К. Гофман, а командантом 11-ї бригади – сотник К. Шльоссер.

Обох іменовано отаманами. Шефом штабу остав поручик О. Трач; начальником утвореного оперативного відділу – поручик Купчанко. Чисельний стан бригади збільшився за рахунок набору «здібних до військової служби». Тоді ж розпочався польський наступ, після чого 8-ма бригада відступила на схід [101, 1931, № 1].

Після короткотривалих боїв із більшовицькими військами, 27 липня того ж року І. Карпинець із куренем відступив до м. Нова-Ушиця, де відбувся огляд бригади командантом III галицького корпусу – генералом А. Кравсом. Курінь розквартирується на передмісті Нової-Ушиці, де перебував до 31 липня. Згодом відходить через села Заміхів, Конищів і Михайлівці до села Супівка, де перебуває до 5 серпня (Команда бригади знаходиться у Сниткові) [157, с. 253].

Просування УГА вглиб Наддніпрянщини відбувалося вкрай повільно. 6 серпня 1919 р. І. Карпинець підійшов до м. Бар, де того ж дня його курінь розквартирувався та розпочав підготовку до наступу на Жмеринку. Через три дні більшовики «без стрілу опустили станцію і місто», після чого курінь відійшов через Жмеринку до м. Браїлова, де перебув до 12 серпня включно. Упродовж наступних днів (13-19 серпня) І. Карпинець продовжував рухатися до Києва, долаючи опір більшовиків. Наголосимо на важких побутових умовах: нерідко ночувати доводилося «під голим небом на дощі», відчувалася нестача харчів та чистого одягу [157, с. 254].

Наприкінці серпня І. Карпинець підійшов до м. Фастів. «Коло години 6 [26 серпня – В.С.] пополудні показується большевицька кавалерія на краю великого ліса в силі коло 350 їздців, – відзначає писар УГА. – Однак, під вогнем скорострілів постає серед них переполох і вони втікають. Надвечір підсувається ворожа стежа в силі коло 10 людей і обстрілює район... Більшевицька артилерія (I батарея) обстрілює досить сильно с. Кожухівка Мала і Велика. Бригадна артилерія відповідає.

Зрештою, ніч минає спокійно...». 29 серпня, після довготривалих виснажливих боїв, курінь продовжив рух до станції Васильків. «Під натиском нашого лівого крила ворог відступив і опустив Васильків», – резюмує І. Карпинець [101, 1931б № 2].

Тільки 31 серпня 1919 р., зазначає майбутній науковець, о годині 5 ранку «вийшов курінь зі села Вети і удається до Києва... Однак курінь не дійшов до цілі, бо дорогу замкнули денікінці, що того дня о годині 11 перед полуднем перейшли через міст на Дніпрі і ввійшли до міста. Курінь остав перед арсеналом і виставив сторожу, щоб не впускати денікінців. Однак, товпа москалів, не зважаючи на упімнення зі сторони поручника Вербицького, впровадила денікінського генерала Штессельберга з його оточенням до думи» [113, 1931, № 9].

Подальші події привели до конфлікту між галичанами і денікінцями. «Хитрий нейтралітет почав переростати у відкриті локальні зіткнення між їх окремими частинами», – констатують сучасні науковці. «Хоча й був приказ стріляти, якщо денікінці хотіли б увійти в район, зайнятий I куреном, не можна було стріляти, бо вела їх товпа цивільного населення, – відзначав І. Карпинець. – Курінь, подався і собі до думи, бо там коло арсеналу не було що робити. В думі був вже генерал А. Кравс. Тут цивільне населення розділилося на два табори: москалів і українців. Перші хотіли вивісити на думі свій прапор, а другі не давали. По довгім часі, щоб втихомирити чорносотенців, казав генерал А. Кравс вивісити і їх прапор. Однак, з'явилися козаки і прапор скинули. Денікінський генерал вже був від'їхав, а лишилось тільки кількох їхніх старшин. Коли побачили, що їх прапор скинули, від'їхали, однак, один з них ще вистрілював кілька разів з револьвера в сторону I куреня. Курінь зразу змішався, однак, зараз став стріляти за утікаючим старшиною. Через це повстала велика паніка між цивільним населенням, що не знало, в котру сторону втікати. В тій хвилині зачало жидівське населення обстрілювати з

вікон скорострілами наші частини, що були коло думи. Курінь (40 людей з четарем Ольховим), не бачучи нікого на вулиці і сподіваючися оточення з боку денікінців, подався на Василівський тракт» [157, с. 255].

31 серпня 1919 р. І. Карпинець залишив Київ, а ті «частини, що лишилися були, денікінці інтернували». Відійшовши знову до Василькова, курінь продовжив відступати до сіл Кожухівки, Нової Ушиці, Меншої Снятинки і 4 вересня зупинився у Фастові. Писар УГА констатував, що «населення дуже прихильне» до галичан, що частково вирішувало проблеми із харчуванням та розквартируванням [75, с. 7].

Упродовж наступних днів відбулися зміни у керівництві УГА: команду 8-ї бригади «перебирає» від отамана К. Гофмана сотник О. Станімір. Шефом штабу призначено поручика Купчанка (колишній шеф штабу сотник Тавчер попав у Києві в денікінський полон) [75, с. 7]. Попри відступ із Києва, НК УГА, за згодою штабу головного отамана, прийняла рішення про припинення бойових дій проти більшовиків і початок організації протиденікінського фронту.

Однак плани НК УГА виявилися нереальними, адже на Наддніпрянщині дислокувалися численні війська противника: 40-тисячна добровольча армія Денікін, що дислокувалася у р-ні Жмеринки; 20-ти тисячна більшовицька армія, сконцентрована у Житомирі-Коростені та польська армія, головні сили якої знаходилися навколо Рівного. У такій ситуації, після декількох локальних боїв, частини І. Карпинця були змушені надалі відступати через села Ревуха, Морозівка, Топори, Чехів. Серед стрільців поширилася пошесть («т.зв. волинська фебра»). 18 вересня того ж року до куреня приїхав новий командант 8-ї бригади – сотник Шмід, після чого у поручика А. Тарнавського відбулося зібрання всіх старшин бригади [157, с. 254].

Без суттєвих перешкод курінь продовжував рухатися Наддніпрянщиною до кінця вересня 1919 р., зустрічаючи опір здебільшого

тільки добровольчої армії Денікіна. Сучасні дослідники констатують, що обидві сторони не вважали одна-одну за головного ворога, а тому у випадку зіткнення, більше прагнули зберегти матеріальні і людські ресурси. Водночас констатуємо, що III Галицький корпус «виглядав доволі перевтомленим», що суттєво впливало на розстановку військових сил у регіоні.

Важливі для УГА події відбулися у жовтні 1919 р. 1 жовтня відбулися сутички із добровольчою армією Денікіна [80, 1923, Ч. 28]. «О 4.30 рано виходить курінь з Яструбинець і подається вздовж залізничної дороги зі станції Фронтівка до с. Очеретянка, – зауважує І. Карпинець. – Наперед посувається 1-ша сотня, від неї направо 2-га сотня, що держить лучбу з II/8 куренем, а 3-тя сотня - в резерві. 1-ша сотня наліво держить лучбу з 2-ю бригадою. Обі сотні в розстрільній посуваються наперед аж до 2-ї будки перед станцією Монастирище, не стрічаючи ніде ворога, коли на II/8 курінь наступала кавалерія вже в рівній лінії з третьою будкою. 2-га сотня обстрілювала ліве (від нас) крило кавалерії. Незважаючи на всі зусилля, не вдалося II/8 куреневі піти вперед, тому сотні, вибравши відповідний терен, почали окопуватись» [101, с. 255].

Надвечір курінь І. Карпинця отримав завдання наступати на станцію Монастирське. «По одержанім приказі курінь наступає...», – продовжує писар УГА. Однак наступ не вдався. «Перше тому, що була ніч, – відзначає він, – а по-друге, що на 2-гу сотню наступали денікінці. Наступ денікінців, вправді відбито, але тому, що знову не було злуки з II/8 куренем, не могла піти сотня вперед, коли ліве крило було вже під названою станцією. Для того ліве крило цофнулося знову на свої місця, і позиція остала, як перед тим. Ніч минула спокійно. Через цілу ніч було сполучення телефонічне зі станцією Монастирище і підслухано, що 13.Х. мають денікінці наступати від с. Цибулева до с. Росохатої. Підслухані депеші передано команді бригади» [188, с. 212]. 12 жовтня відбувся

спільний наступ армії УНР і III галицького корпусу, який однак не привів до покращення ситуації на фронті для українських частин.

16 жовтня 1919 р. III галицький корпус був переведений у р-н Ілинців, що повинно було б допомогти втримати Брацлав. Проте подальші події засвідчили нездатність УГА опанувати ситуацією на Наддніпрянщині. Не допоміг піднести бойовий дух армії навіть візит до галицьких частин Диктатора ЗУНР Є. Петрушевича. Зустріч відбувалася помпезно із дотриманням офіційних процедур, а також із застосуванням національної символіки.

28 жовтня 1919 р. у Вінниці відбулася військова нарада за участю С. Петлюри, Є. Петрушевича, М. Тарнавського та інших військових та високопосадовців УНР і ЗО УН. Дискусії виявилися надзвичайно гострими і засвідчили неусвідомленість українськими чиновниками ситуації, яка склалася на фронті. Більше того, зустріч поглибила розкол та недовіру між Є. Петрушевичем, який, де-факто, уже розпочав переговори із Денікіним, та С. Петлюрою, який намагався втримати єдність українського табору. Проте після відставки генерал-квартирмейстера Штабу Головного отамана В. Курмановича, безперспективність подальших військових дій стала очевидною.

Справді після захоплення білогвардійцями вапнярського залізничного вузла, для них відкривався шлях на Жмеринку та Могилів-Подільський, а сутички із військовими формуваннями Денікіна привели до значних людських втрат УГА (за словами І. Карпинця у цей період «харчовий стан куреня виносив 150 людей, з того бойовий стан – 70 людей і 2 скоростріли» [101, с. 256]). Зважаючи на цей чинник проведено реорганізацію куреня писаря УГА («до 1/8 куреня (комендант – поручник А. Тарнавський) приходить IV/8 курінь, а до II/8 куреня (комендант – сотник О. Станімір) приходить III/8 курінь»). Майбутній історик із сумом відзначає, що в бригаді поширився тиф, у підсумку – «денно вмирало по

кількох людей». Водночас відчувався «брак лікарів, а ті, що були – безпорадні» [78, с. 10]. У таких умовах українські війська на початку листопада 1919 р. були змушені відійти на захід. Згодом, після проведених переговорів, добровольча армія припинила військові дії проти УГА та дозволила їй відступати територією України.

До кінця року ситуація на фронті не змінилася, окрім суттєвого погіршення погодніх умов. У період Різдвяних свят І. Карпинець продовжив відступ до кордонів Молдови. 8 лютого 1920 р. курінь відійшов до молдавського села Ташлик, де бригада повинна була б переходити через Дністер до Румунії. Однак наступного дня «румуні порубали лід на Дністрі», що ускладнило перехід кордону.

Після переходу кордону, УГА була змушена перейти на сторону Червоної армії, що убезпечило її від повної катастрофи [101, с. 261]. Після реорганізації до III Бригади ЧУГА, до якої належав І. Карпинець, входили 3 піхотні полки, а саме: 2-й (колишня 2-а Коломийська бригада), 8-й (колишня Самбірська бригада) і 11-тий (колишня 11-а Стрийська бригада). Два полки були на фронті (2-й зайняв фронт від села Гули до хутора Хлопе, яке лежало над річкою Рій; 8-й полк утримував фронт наліво від 2-го полку від села Гули до Куриловець Мурованих, а 11-ий полк був у запасі) [245, с. 315].

Ймовірно корпус І. Карпинця дислокувався поблизу Тирасполя, в німецькому селі Бергсдорфі, де «стрілецьтво лікувало свої рани, завдані минулими безперервними боями і жахливим тифом; з лікарень вертали виздоровці, сухі, виснажені й доповнювали так дуже проріджені сотні». Принагідно відзначимо також важкий моральний стан вояків УГА. «Над нами ваготів важкий тягар непевної майбутності, – відзначають сучасники подій. – Большевицькі агітатори і політичні комісарі старалися розкладати наші частини всіми засобами і це обурювало до глибини душі як стрілецьтво так і старшин. Ситуація ставала з кожним днем більш

невиносною. Українська Галицька Армія перестала як цілість існувати. Перша і друга бригади відходили на протипольський фронт, розділені як окремі боєві частини в складі советських дивізій...» [92, с. 256].

Існували й інші проблеми, найважливіша із яких – брак харчів. «Найпекучішою для нас справою було роздобути потрібну кількість харчів, – відзначали старшини ЧУГА. – Не легке це було завдання, тим більше, що в той час на Україні курсували різного роду гроші, як – гривні, карбованці, царські рублі, керенки, каледінки, денікінські та советські рублі і т. д. і в різних околицях їх різно приймали або цілком не визнавали й відкидали. Щоб ці харчі якось роздобути треба було самим промишляти та діяти скоро, проворно і доцільно, щоб не зрадити собі большевицької влади та місцевого населення» [92, с. 257; 78, с. 10].

Щоб убезпечити населення від грабунків, старшини колишньої УГА вирішили провести добровільний збір харчів. «Тому, щоб нікого не скривдити, вийти по своїх селах перевели напівдобровільну збірку збіжжя, муки, товщу та мяса (худоби) і зібрані продукти доставили до бригадного складу чи полкових та курінних провіантур, – відзначають очевидці. – Це наше зарядження увінчалось повним успіхом. На протязі двох тижнів бригадна інтендантура заповнила свої два поїзди всякими харчовими продуктами, бо в тому часі на Херсонщині було ще подостатком збіжжя і худоби» [92, с. 257].

На початку квітня 1920 р. III Бригада ЧУГА отримала наказ передислокуватися на польський фронт в район Могилева на заміну 45 радянській дивізії [360, с. 25]. Як результат: «Пішла жвава підготовка по всіх військових частинах. Хворі та знеможені стрільці і старшини ніяк не хотіли залишитись в шпиталі під большевиками і масово голосились до своїх частин на фронт. Боєвий стан бригади зростав з кожним днем і дався відчути діймаючий брак крісів і муніції, чого большевики не хотіли чи не

могли нам дати, обіцяючи, що це все дістанемо аж на фронті. Так приготувившись, ми рушили в дорогу, на фронт» [303, с. 115].

Таким чином, 8-ий піхотний полк, до якого входив І. Карпинець, отримав завдання упродовж квітня 1920 р. утримувати фронт поблизу сіл Гули та Куриловець Мурованих. Однак ситуація ускладнювалася посиленням взаємної недовіри між старшинами колишньої УГА та більшовиками, оскільки останні «не тільки, що не дали нам обіцяної зброї і муніції, але ще й не допустили на фронт наших потягів з харчами». Більше того, «вночі большевицькі частини на наших обох крилах, з права і ліва, десь нагло щезали і нам грозило оточення ворогом» [92, с. 258].

Проте, незважаючи на складні взаємини між старшинами УГА та більшовиками, ситуація на фронті була доволі стабільною. Події докорінно змінилися після приходу армії Денікіна (III дивізія полковника Удовиченка). «Станули проти себе українці проти українців як вороги – наддніпрянці по стороні поляків, а галичани по стороні большевиків, – із сумом відзначають учасники подій. – Настала ситуація надзвичайно прикра, а в часті й грізна. Стрільці заворушились, тут і там почали на власну руку переговорювати з наддніпрянськими частинами й заносилось на масову дезерцію в сторону поляків до військ Дієвої Армії» [327, с. 214].

Існували й інші сценарії розвитку подій. Зокрема зв'язковий О. Навроцький повідомив, що «старшини з Польового Штабу УГА в Києві домагають від команди Червоної Армії згоди на злуку всіх 3-ох бригад в один корпус, згідно в давню УГА і це має бути переведене незадовго, на всякий випадок перед загальним наступом поляків. Коли це станеться і поляки розпочнуть офензиву, тоді цей новоутворений корпус УГА не має приймати бою з поляками, а відійти на схід в напрямі Балти і в тім районі об'єднатися і злучитися з Наддніпрянською Армією, яка під командою ген. Павленка вертала з Зимового Походу» [92, с. 259].

Проте, розпочавши бої з більшовиками, 8-й піхотний полк був роззброєний поляками поблизу Немирова, після чого «полонених відправили до Проскурова, а відтак через Львів до табору полонених в Тухолі... Такий був трагічний кінець славної і хороброї Української Галицької Армії» [92, с. 260].

Перевезення полонених, зокрема І. Карпинця, до Тухолі викликало зацікавлення української громадськості. У Львові полонених «зустріла половина українців Львова, які з'явилися там на заклик «Діла». Прощаючись із ними, за словами очевидців, С. Федак зумів сказати тільки два слова «Дорогі хлопці», бо решту здусило його ридання». Водночас у Перемишлі «могла теж наша громада розмовляти з полоненими та їй передати їм харчі» [73, с. 567].

Умови перебування І. Карпинця у Тухолі були нестерпними. Як і інших старшин його поміщено у вогких та брудних землянках (на дошках без сінників), в яких не було світла. У землянці (38 х 6 х 2,5 м.) перебували близько 120 старшин. Харчування було «прямо неможливе»: Кава – себто чорна вода та гнилі селедці, а при тому криницю з водою відгороджено дротами і до неї полонені не мали доступу. За найменшу провину приміщувано в землянці-в'язниці, якої вигляд можна собі легко уявити. Та це не прибило старшин. Вони рішили всіми силами боротися проти того та ужити всіх можливих способів, щоб добитися своїх прав...» [73, с. 574].

Після відвідування табору генералом Роя, умови проживання І. Карпинця покращилися: старшин переведено до бараків над землею (зроблені з дощок, накритих бляхою). У бараках були сінники, наповнені «дерев'яною ватою». У нових приміщеннях старшини «понаправляли в першій мірі вікна й двері та прикрасили по можностям стіни... Через це набрали бараки якогось «більш людського вигляду». Пізною осінню в кожному бараку самі старшини побудували печі з цегол...» [245, с. 342].

У таборі поступово налагоджено «нормальне життя». Передусім обрано «Раду старшин для полонених», яка відстоювала інтереси полонених перед командою табору, направляла старшин на роботу до пошти, канцелярії, пекарні, кухні. Згодом обрано Старшинський суд, що мав «за завдання наглядати над відповідним поведінням старшин, головних, які мали призначення до праці поза табором». Як Рада так і Суд «мали повний авторитет між старшинами і не було випадку вилому з-під дисципліни. Враз із нормалізацією таборового життя мимоволі, а радше підсвідомо, виринуло питання: Що робити? Чим заповнити час? Думки і енергія старшин мусіли до чогось спрямовуватися, знайти в чомусь реалізацію...» [327, с. 138].

У таких умовах, як зазначають сучасники, розпочалися масові втечі із табору: одні «влазили в бочки, в яких вивожено сміття, їх накривано різного роду паперами і так опускали вони гостинні баракові пороги та шукали долі в широкому полі», інші «офіційно» покидали табір. Зокрема «Четар Ч. так добре перебрався за польського офіцера (які якраз тоді були в таборі), що сторожа взяла його за одного з польських старшин та спокійно перепустила через браму» [72, с. 54].

Ті, що залишилися (серед них – І. Карпинець), завдяки старанням Шкільної Ради, розпочали навчання в спеціально підготовленому для цього бараці. Водночас «переговорено з пригожими лекторами, зладжено плян науки та відповідний поділ годин... В короткому часі почалися виклади, які тривали від ранку до пізнього вечора з одногодинною перервою на обід. Були там найрізноманітніші курси: підготовчі до гімназійної та семінарської матури, чужих мов, економічні, правничі, стенографічні, книговедення, військової тактики й стратегії та ін. Вечорами відбувалися доклади на різні теми. Ці виклади та курси зайняли в цілості всі думки та час і то в спосіб найбільш відповідний та культурний» [73, с. 575].

Значну підтримку полоненим надавав Український горожанський комітет у Львові, який надавав підручники для навчання, музичні інструменти. І. Карпинець, які і інші старшини, часто відвідував концерти та вистави, які ставили військовополонені. «Спершу вистави відбувалися під голим небом, але вже досить скоро команда табору і на ту ціль приділила окремих барак, його відповідно перебудовано, по існуючим можливостям, прикрашено та умебльовано і в ньому вже відбувалися всі вистави й концерти, – відзначали полонені. – На ці імпрези запрошувала команда табору інколи і добірну публіку з міста. Цікаве, що запрошення на таку виставку чи концерт було вже свого рода відзначенням» [73, с. 576].

Серед полонених поширювалися часописи («Взад», «Рада», «Табір», «Спортовець»), листівки («Лежух» та ін.). Виходили вони тільки в одному примірнику, з оригінальними ілюстраціями. Часопис переходив від групи до групи, «де його збірно читано, при чому слухачі давали свої «цінні завваги» та коментарі... На жаль ці таборіві часописи, як і ті картини пропали безповоротно у вирі пізніших подій» [73, с. 576].

Важко відповісти однозначно, коли ж І. Карпинець залишив табір, однак це відбулося не пізніше грудня 1921 р. Про це свідчать спогади його товаришів: «Пізною осінню [1920 р. – В.С.] заходять великі зміни. Поминаючи те, що втікло коло 200 старшин, почалися і масові звільнювання з табору. З кінцем січня 1921. р. залишилося в таборі тільки коло 80 старшин. Були це старшини, які походили з околиць зайнятих румунами (буковинці) та деяка кількість галичан, що на їх поворот не хотіла ніяк погодитися адміністраційна влада. Всіх їх приміщено в одному бараку, а командантом їх став чет. Т. Богаєць. Та до зими 1921. р. вже всі таборовики були звільнені...» [73, с. 582].

Таким чином, у середині липня 1919 р. І. Карпинець разом із частинами УГА перейшов на Наддніпрянську Україну. Відчуваючи

нестачу харчів та аmunіції, перебуваючи у надзвичайно важкому моральному стані, частини УГА, тим не менше, зуміли підійти до Києва та провести серію успішних локальних боїв із добровольчою армією Денікіна та більшовиками. Після відступу із столиці, на початку 1920 р. І. Карпинець був змушений перейти на сторону більшовицької Червоної армії. Потрапивши у полон у квітні 1920 р., був переведений поляками до табору в Тухолі, де перебував близько року.

РОЗДІЛ 3

ГРОМАДСЬКА ТА НАУКОВА ПРАЦЯ

3.1. Навчання в Українському таємному та Львівському університетах

Після завершення українсько-польської війни та повернення із табору, у 1921 р. І. Карпинець склав матуру та продовжив навчання в Українському таємному університеті. Вибір вишу зумовлений політичним фактором: у серпні 1919 р. польська влада повідомила про те, що на навчання до Львівського університету будуть допущені тільки ті громадяни Польської держави, які виконали свій військовий обов'язок у лавах польської армії, а також громадяни союзних із Польщею держав.

Як для І. Карпинця, так і для більшості галицьких українців рішення польського уряду означало цілковиту заборону на навчання в університеті, адже вони не були ні громадянами Польщі (відмовлялися приймати польське громадянство сподіваючись на відновлення ЗУНР), ні вояками польської армії (воювали або ж у лавах австрійської армії, або ж – УГА). З цієї ж причини були закриті й українські кафедри, які діяли у Львівському університеті напередодні Першої світової війни.

У таких умовах національно-свідома українська еліта та студентство розпочали пошук шляхів виходу із складної ситуації. Уже на нараді 19 серпня 1919 р., що відбулася за участю докторів В. Щурата, І. Свенціцького, І. Крип'якевича, Б. Барвінського і В. Гарасимчука ухвалено рішення про заснування у Львові українських університетських курсів за підтримки НТШ, Національного музею, Товариства наукових викладів ім. П. Могили, згодом Ставропігійського інституту.

Характеризуючи українське студентство, один із майбутніх лідерів УНДО В. Мудрий відзначав: «В 1920 і 1921 р. українськими кандидатами до

студій на високих школах були всі ті студенти, що служили ще в австрійській армії як старшини, пізніше відбули в рядах Української Галицької Армії цілу польсько-українську війну, а потім численні з них воювали ще в армії УНР із більшовиками до кінця 1920 р. Між тодішнім студентством переважали саме такі кандидати до вищих студій. Були це люди досвідчені, люди, що пережили багато, що не раз заглядали смерті в вічі, а не мало між ними було інвалідів. Це були люди, що носили високі бойові відзначення, люди, що боролися із зброєю в руках за національне українське визволення, за українську незалежну державу» [268, с. 116]. Саме цим ознакам відповідає І. Карпинець.

Запис студентів до Українського університету розпочався 15 вересня 1921 р. Проте І. Карпинець, як і інші студенти, не змогли розпочати навчання зважаючи на чергове загострення українсько-польських відносин. «Університет і його творці з числа українських учених стали заручниками радикальних сил з обох боків, – відзначають сучасні науковці. – Деяка частина української студентської молоді, запал якої не вичерпався на полях битв воєн, сприйняла нелегальний університет як осередок активної антипольської діяльності. Своєю чергою польський уряд у Варшаві не міг опанувати ситуації та підігравав антиукраїнським настроєм місцевої ендецької молоді» [271]. Урочиста інавгурація Українського університету відбулася тільки 23 жовтня 1921 р.

І. Карпинець навчався на філософському факультеті. Водночас в університеті діяли ще два відділи-факультети: юридичний та медичний. Згодом засновано технічний відділ на базі якого створено Українську (таємну) Високу Політехнічну Школу. У 1924 р. до університету формально приєднали факультет мистецтв під керівництвом О. Новаківського, який функціонував за сприяння Митрополита А. Шептицького. Першими деканом філософського факультету став М. Кордуба [270, с. 15].

У період навчання І. Карпинця в університеті діяли 54 (згодом 65) кафедри та навчалось близько 1500 студентів. Навчання проходило доволі конспіративно. У численних донесеннях поліції вказувалося, що «при всіх трьох брамах Ставропігії постійно на варті стоять українські студенти, а під час викладів у музейній залі на варті є аж 9 студентів» [271].

Описуючи процес навчання, сучасники І. Карпинця наголошують на складнощах, які доводилося долати студентам: «Ми не світили електричного світла, а робили записки з викладів проф. І. Крип'якевича при світлі парафінових свічок і то відповідно прислонених. – При вхідній брамі до Народнього Дому дижурували студенти, що не мали в тих годинах викладів. Вони при наближенні поліції, давали нам про це знати, й ми відповідно затирали за собою сліди, що ніби ми відбуваємо невинне засідання «Академічної Громади», а професор зникав у котрійсь із гімназійних клас на вищих поверхах» [76, с. 86].

Надзвичайно поганим було також матеріально-технічне оснащення університету. Більше того, не існувало спеціально пристосованого для навчання приміщення. І. Карпинець відвідував лекції, які відбувалися в Українському «Академічному домі» на вул. Супінського, 21 (тепер Коцюбинського), будинку Наукового товариства ім. Шевченка на вул. Чернецького, 24 (тепер В. Винниченка), будинку товариства «Просвіта» на пл. Ринок, 10. Лекції також відбувалися в приватних помешканнях професорів [136, с. 72].

Не існувало постійного розкладу занять. Студенти не знали заздалегідь, де і коли відбуватимуться лекції. Про це повідомляли зв'язкові факультетів і груп переважно під час обіду в студентській їдальні Академічного дому, де збиралися у той час майже всі студенти. Навчальний рік в університеті поділявся на зимовий та літній семестри [268, с. 72]. Навчальні програми в УТУ укладалися поточно (на семестр) і коригувалися залежно від наявності викладачів. Тематика навчальних

дисциплін здебільшого сформувалася ще в 1919 – 1921 рр., коли напівлегально діяли у Львові т. зв. університетські курси. Найрозбудованішим за напрямом підготовки і тематикою дисциплін був філософський факультет, на якому навчався І. Карпинець [271].

Сучасні науковці справедливо відзначають, що про зміст і науковий рівень навчальних курсів відомо небагато. Згодом колишні студенти акцентували увагу на враженнях від загальної атмосфери навчання (зазвичай відзначали піднесений емоційний настрій), майже не торкаючись змісту навчальних курсів. З уривчастих відомостей (сьогодні лекційні курси викладачів університету, розтиражовані з допомогою розмножувальної техніки, є бібліографічною рідкістю) можна припускати, що принаймні частина теоретичних курсів створювалася безпосередньо в процесі роботи (зокрема, М. Кордуба написав курс «Методологія історії», а І. Крип'якевич – «Українська історіографія»).

Відзначимо, що лекції, які відвідував І. Карпинець на філософському факультеті читалися професорами на високому методологічному рівні. Зокрема на курсі «Методологія історії» М. Кордуба розкривав поняття історичного джерела, подавав дефініцію за найновішими світовими методологіями. Цей викладач став одним із тих, хто прищепив І. Карпинцю любов до роботи з історичними джерелами. М. Кордуба наголошував, що у науковій роботі «важливою річчю є вибір теми. Від сформулювання теми, від постановки питання залежить напрям, об'єм і результат дослідів. Серйозний підхід до вибору теми ще й тому потрібний, – відзначав він, – щоб визволитись з-під впливу, так би мовити, моди» [271].

Вчений відзначав, що в історії бувають особливо популярні теми, до яких береться багато істориків, в той час як інші галузі історичної минувшини якогось краю чи народу «лежать недосліджені, облогом», бо вчені бояться першими за це братися. Зокрема, у нас улюбленими

«модними» темами є княжа і козацька доба української історії, а, наприклад, литовською мало хто займається. Іншими важливими передумовами наукового дослідження М. Кордуба називавав знання мов, простудіювання літератури з даного питання, вивчення архівів та поділ джерел [271].

Принагідно зауважимо, що до 20-х років ХХ ст. в українській історіографії не було жодної спеціальної праці або навчального посібника з цієї дисципліни. Для самостійної праці студенти використовували книгозбірні НТШ, Національного музею, Народного дому, Товариства «Просвіта», Українського педагогічного товариства, а також приватні бібліотеки викладачів. Відомо про тиражування текстів лекцій.

Плата за навчання в університеті була мінімальною, а значна кількість студентів, як і І. Карпинець, звільнялася від неї [16, с. 72]. Більшість коштів на утримання закладу надходило від населення, збір яких організовували студенти. Зокрема у липні – вересні 1921 р. українське студентство провело у цілому краї «збірки на університет у грошах і в збіжжю» [268, с. 57].

В. Мудрий справедливо зазначав, що «до 12 лютого 1923 р. весь тягар удержування та матеріального забезпечення Українських Високих Шкіл лежав на плечах української студентської молоді» [270, с. 30]. Допомогали університету українські економічні та фінансові установи. У лютому 1923 р. утворено Кураторію українських вищих навчальних закладів, що мала дбати про їх господарське забезпечення. До Кураторії, крім наукових, культурних, господарських і педагогічних установ, входили представники всіх тодішніх політичних партій (голова В. Децикевич) [269, с. 127].

30 червня 1923 р. Кураторія підготувала і подала до польського сейму й сенату петиції за підписами 12 культурних товариств і установ та 31 відомого діяча Галичини, переважно вчених, з проханням ухвалити закон, який дозволив би заснувати у Львові державний український університет. Проте загалом діяльність кураторії була надто інертною. «Праця Кураторії

йшла мляво вже в самих початках, – згадували сучасники, – Правду кажучи, то там і не було ніякої праці» [271]. Часопис «Студентські вісти» констатував, що членами Кураторії були «найвизначніші українські громадяни переобтяжені працею в інших культурно-освітніх та економічних інституціях, тому не може бути й мови, щоб хоч один з них посвятився виключно економічній діяльності Кураторії» [120, 1923, Ч. 15].

Польська поліція пильно стежила за усіма приміщеннями, де проходило навчання. У листопаді 1922 р. навчання в Українському університеті було тимчасово припинено через масові арешти українського студентства та інтелігенції у зв'язку з виборами до сейму. На початку 1923 р. майже усі українські студенти, були заарештовані. Серед них – І. Карпинець, який, ймовірно, відбув місячне ув'язнення.

У зв'язку з цими подіями Українська крайова студентська рада у Львові надіслала звернення до студентських союзів країн, які були представлені на Конгресі міжнародного союзу студентів, у якому зазначалося: «Українська крайова студентська рада у Львові підносить цим найрішучіший протест проти цілого ряду вищенаведених насильств і злочинів, поповнених і поповнюваних польською окупаційною владою в Східній Галичині на організмі української університетської молоді». Українська крайова студентська рада висловила сподівання, що «Міжнародний союз... руководячись високим принципом міжнародного характеру науки і пошанування культурних змагань кожного народу, усунути існуючу у відносинах українського студентства Східної Галичини аномалію гноблення і безпощадного нищення чистих научних змагань українських студентів органами польської окупаційної влади» [271].

Принагідно відзначимо, що упродовж 15 жовтня – 25 грудня 1923 р. поліція створювала перешкоди у роботі університету понад 20 разів. Щоразу поліцейські записували усіх присутніх, перевіряли документи,

переривали заняття і конфісковували прилади та обладнання [111, 1924, 31 січня].

Сучасники І. Карпинця згадуючи про цей період навчання у виші, відзначали: «Скрізь панував дух підпілля, і в студентських колах, і серед професорського складу. Студентська молодь дбайливо виконувало свою працю. Тодішнє студентство було загартоване в боротьбі з національними ворогами. Це було воєнне студентство. Здавалось, за роки поневолення український народ вже втратив здатність реагувати на полонізаційні акції влади. Як бачимо, ні. Адже ніхто не може заперечити, що Українська держава будувалась буквально на ентузіазмі, на національній гордості, будівництво велось в руїнах світової війни, у пошматованій країні. Такі студенти, яких не зламали невдачі, а тому рішучі в прямуванні до мети, ідейно сформовані, а, передусім – активні й творчі. 1500 інтелігентних, ідейних, жертвних, активних і дисциплінованих – це значна сила, коли скерована одною волею прямує до одної мети. Український Університет – був природнім відрухом моральної сили нації, осередком сили власного народу виступив чинником збереження духу культури українського народу, створюючи нові здобутки культурних цінностей, узгоджуючи їх з поступом загальнолюдської культури» [271].

Проте, незважаючи на переваги українського таємного університету, попри ідеологічні упередження, І. Карпинець вирішує вступити на навчання до Львівського університету. На нашу думку до такого рішення його спонукало декілька причин: по-перше, студентське середовище таємного університету не було єдиним ні соціально, ні ідейно. Сучасники відзначають значну різницю в майновому статусі студентів; по-друге, після врегулювання міжнародного статусу Східної Галичини навчання в нелегальному університеті, який не мав повноцінної матеріальної бази і зазнавав тиску влади, суперечило особистим життєвим інтересам колишнього військовика УГА; по-третє, навчання в університеті

закривало можливість для професійного й кар'єрного зростання, а з плином часу втрачало національно-політичну актуальність.

Таким чином, незважаючи на те, що на філософському факультеті навчання тривало чотири роки, у 1923 – 1928 рр. І. Карпинець продовжив освітні студії на історичному факультеті Львівського університету ім. Яна Казимира III. Сучасні вчені відзначають, що «непривітні обличчя адміністрації, чужі професори, студенти, часті погроми євреїв та українців-«гайдамаків», арешти студентів-українців, brutальні обшуки у їхніх помешканнях» – далеко не вичерпний перелік недоліків тогочасного Львівського університету [271].

Проте були й позитиви. Під час навчання в університеті його науковим керівником став відомий польський історик А. Шельонговський, відомий своїми дослідженнями соціально-економічної історії, який згодом допоміг І. Карпинцю здобути докторський ступінь. Ще у 1919 р. його було призначено професором кафедри соціальної та економічної історії нового часу. У 1920 р. він став керівником наукового семінару з загальної історії нового часу. Натомість кафедру упродовж 1920 – 1939 рр. очолював проф. Ф. Буяк [308, с. 16].

Також зауважимо, що у міжвоєнний період історичне відділення Львівського університету стало одним із провідних серед польських університетів. У виші сконцентрувався потужний науково-педагогічний кадровий потенціал, сформувались і діяли провідні історичні наукові школи. Найбільш відомими стали школа стародавньої історії (професори Т. Хілінський та С. Вітковський, Є. Мантойфель, Р. Ганшинець) та три наукові школи в галузі медієвістики: політичної історії Польщі та сусідніх країн (С. Закшевський, Л. Колянковський та ін.), історії польських міст, їх матеріальної та духовної культури (Я. Птасьнік, А. Харевичова та ін.), суспільно-політичних досліджень (послідовники Ф. К. Ліске та Л. Фінкеля Т. Модельський, К. Тишковський, Ч. Нанке та ін.). Загальноєвропейське

визнання отримала заснована професора Ф. Буяком школа соціально-економічної історії.

Зважаючи на вплив свого вчителя, І. Карпинець також спершу працював у галузі соціально-економічної історії. Його наукові роботи цього періоду присвячувалися «статистиці людності», розвитку міст регіону, історії залізних гут Галичини. Сучасні науковці відзначають, що публікації вирізняються ретельним опрацюванням джерел та аналітичною глибиною. Утім, оскільки на той час українську фахову історію оплачували погано, а друкуватися було ніде, то бібліографія його праць зовсім невелика лише кільканадцять найменувань...» [157, с. 5–6]. Авторитету І. Карпинцю додавали наукові роботи, які знайомили читача із деталями українсько-польської війни 1918 – 1919 рр. Зокрема тільки упродовж 1932 – 1934 років «Літопис Червоної Калини» опублікував історію 8-ї бригади УГА майбутнього члена НТШ .

У 1927 р. І. Карпинець закінчив навчання в університеті, а наступного року склав державний іспит. Працюючи в освітній сфері І. Карпинець не полишав наукової роботи. Він підтримував дружні стосунки і тісно співпрацював з професором Ф. Буяком, а також професором А. Шельонговським. Зрештою у 1932 р. він захистив докторат, що відкрило шлях молодому науковцю до НТШ. У цей період, як уже зазначалося, колишній старшина УГА уже був відомий своїми працями, які присвячувалися соціально-економічній історії та демографічним проблемам [157, с. 6].

Таким чином, після повернення із табору військовополонених у Тухолі, І. Карпинець продовжив навчання в Українському таємному університеті, що об'єднав національно-свідоме українське студентство. Незважаючи на важкі умови навчання, що зумовлювалося гоніннями та переслідуванням влади упродовж двох років він вивчав історію та інші гуманітарні предмети у цьому виші. Проте усвідомлюючи

безперспективність подальшого навчання, у 1923 р. І. Карпинець продовжив навчання у Львівському університеті, польські викладачі якого привели його в історичну науку. У 1932 р. І. Карпинець захистив докторат, що наприкінці 1930 – на початку 1940-х рр. відкрило йому шлях до НТШ та академічних установ УРСР.

3.2. Науково-організаційна та пам'яткоохоронна діяльність

Упродовж 1935 – 1939 рр. науково-організаційна та пам'яткоохоронна діяльність І. Карпинця пов'язана з НТШ: у 1935 р. він став дійсним членом цього товариства, згодом (1937 – 1939 рр.) заступником голови комісії нової історії України Історично-філософичної секції (голова І. Крип'якевич), а також кустосом (директором) Музею історично-воєнних пам'яток.

Зважаючи на те, що починаючи із 1936 р. «переорганізовано наукову працю секції [НТШ – В.С.] так, що спеціальні дослідження перенесено до комісій» [69, с. 51], І. Карпинця призначено заступником голови комісії нової історії України [69, с. 53–54]. Із 15 засідань, які провела комісія у 1935 – 1937 рр., він двічі представляв свої наукові здобутки на розгляд її членів: 13 березня 1935 р. виступив із науковою доповіддю «Австрійський список населення в Галичині з 1772 – 73 рр.» та 3 березня 1936 р. ознайомив присутніх із «Продукцією заліза в Галичині в 1772 – 1848 рр.» [31, арк. 15–22]. У наступних роках, зважаючи на працю у Музеї історично-воєнних пам'яток НТШ, яка забиравала більшість його вільного часу, на засіданні комісії він уже не виступав.

Власне упорядкування колекцій Музею історично-воєнних пам'яток НТШ стало першочерговим завданням І. Карпинця напередодні Другої

світової війни. На посаді кустоса він інвентаризував, документував, описував об'єкти зберігання (книги, музейні експонати, документи тощо), слідкував за їх фізичним станом та умовами зберігання, проводив наукові дослідження тощо.

Де-факто, Музей започатковано у 1925 р.: кооператив «Червона Калина» передав Українському національному музею НТШ колекцію документів, фотографій, інших військових пам'яток з історії визвольних змагань 1914–1921 рр. Згодом товариство отримало матеріали із Празького Музею визвольної боротьби України та інших закордонних музеїв, а також експонати воєнно-історичного характеру колишніх старшин і стрільців Легіону УСС і УГА, які поповнили його цінними матеріалами і експонатами [70, с. 78].

Значну допомогу у зборі експонатів майбутнього Музею надавали члени заснованого у 1925 р. товариства «Молода Громада», яке об'єднало ветеранів УГА, а також Армії УНР. Товариство неодноразово організовувало вечори, приурочені пам'ятним датам національної історії, приділяло значну увагу походам до могил полеглих вояків, підтримувало ініціативи членів Історично-музейної секції НТШ, спрямовані на популяризацію музейних об'єктів [274, с. 494–495].

Інтенсивне зростання кількості пам'яток привело до реорганізації у 1932 р. Українського національного музею НТШ [33, арк. 57]. Було утворено дві самостійні інституції: Природничий музей із власним статутом та працівниками та Культурно-історичний музей, що знаходився на вул. Чарнецького, 24 (тепер вул. Винниченка, 24). 29 січня 1936 р. на засіданні віділу НТШ було оголошено про те, що Культурно-історичний музей готується відкрити два нові відділи: історично-воєнних пам'яток і пам'яток Українського пласту [69, с. 37].

Зважаючи авторитет І. Карпинця, здобутий у роки національно-визвольних змагань, а також його наукові здобутки (саме у цей період

опубліковано працю «Історія 8-ї Галицької бригади») [306, с. 78], І. Крип'якевич та І. Витанович запропонували йому долучитися до роботи відділу історично-воєнних пам'яток, на що колишній старшина УГА погодився. Наступного року І. Карпинця призначили кустосом Музею історично-воєнних пам'яток, який розпочав роботу 1 січня 1938 р. Музей розміщувався у приміщенні Українського товариства допомоги інвалідам на вул. гр. А. Потоцького, 48 (тепер вул. Чупринки, 48), а його фонди нараховували близько 3,5 тис. одиниць збереження [181, с. 107].

У зверненні до українців Галичини з нагоди відкриття Музею наголошено, що «відділ [як і Музей – В.С.] постав з ініціативи Товариства «Молода Громада» у Львові, при його матеріальній допомозі і працею членів Історично-Музейної Секції Товариства...». Значні кошти на його відкриття надали видавництва «Червона Калина» та «Українська Преса», а також товариства Охорони воєнних могил, Допомоги інвалідам, «Просвіта», кооператив «Вогні». Жертводавцями стали, як відомі громадсько-політичні діячі, науковці, військові, так і звичайні національно-свідомі українці: О. Антонович, І. Домбчевський, М. Драган, Б. Заклинський, М. Заячківська, Р. Зубик, І. Карпинець, Ф. Квасниця, Г. Клим, І. Крип'якевич, А. Кушта, В. Левицький, В. Паньків, О. Пріцак, З. Решетилевич, У. Сітницька, І. Тиктор, К. Трильовський, І. Шендрик, В. Щуровський та ін. [69, с. 51].

**Пожертви на утримання Музею історично-воєнних
пам'яток НТШ [70, с. 78–79]**

Установа	1936	1937	1938	1939	Заг ало м
Центросоюз	100	500	250	—	850

Маслосоюз	100	200	150	—	450
Земельний Банк	100	300	—	150	550
Дністер	50	200	—	25	275
РСУК	100	200	—	—	300
Сільський господар	30	—	—	—	30
Українська Парламентська Репрезентація	30	—	25	—	55
Суспільний промисл	30	—	50	90	170
Молода Громада	97	36,5 5	362, 4	273	768 ,95
Об'єднання «Америка»	—	578, 15	—	—	578 ,15
Народна Гостиниця	—	—	20	—	20
Супруга	—	—	25	—	25
Українбанк	—	—	50	25	75

Таким чином, Музей, заснований 29 травня 1937 р., мав власний Статут [36, арк. 1–2], просторе приміщення (6 кімнат) та меценатів, які опікувалися надходженням експонатів. І. Карпинець одержав від Культурно-історичного музею НТШ 1287 об'єктів, здебільшого пам'ятки Першої світової війни і національно-визвольних змагань, зокрема «депозит» товариства «Молода Громада» (об'єкти УСС) та «депозит» Р. Баранського [37, арк. 1–62]. Рада Товариства «Молода Громада» та члени Історично-музейної секції НТШ неодноразово зверталися «до всього Українського Громадянства, а в першу чергу до бувших товаришів

по зброї» з проханням надсилати до Музею «всі пам'ятки, що є у Вас, по Українських Січових Стрільцях, Галицької Армії, Армії УНР та й взагалі всі пам'ятки, зв'язані з останньою визвольною боротьбою і українською державністю». Звернення підписували керівники «Молодої Громади» (Ю. Шепарович та М. Бонковський) та Історично-музейної секції НТШ (Д. Лукіянович та І. Карпинець) [202, с. 115–116].

НТШ купило для Музею 15 гравюр і 2 літографії з історії козаччини, 19 негативів і 24 великі фотографії загальною вартістю 352 зол. І. Карпинцем у 1938 р. прийнято на зберігання сім гравюр XVIII ст., один альбом з 51 літографіями Кримської війни, один альбом літографій Першої світової війни, чотири олійні образи й ін. предмети (загалом 21 об'єкт). У подарунок Музей одержав 224 предмети від відділу старини та 2000 предметів від відділу найновішої історії [70, с. 81].

Документи й акти діловодства, друковані оголошення органів влади ЗУНР, «пропагандистські летючки» й окремі часописи були передані архівному відділу бібліотеки НТШ. Натомість у Музеї залишилися тільки експонати «більше експозиційного й атракційного характеру». Водночас «зі сучасних часописів і журналів залишилися в Музею тільки такі, що вже були в бібліотеці НТШ, і вони увійшли до підручної бібліотеки Музею, а деякі з них, що були тісно зв'язані з військом, були виставлені» [70, с. 81].

7 березня 1938 р. Президія НТШ ухвалила рішення про передачу Музею пластових пам'яток, частина із яких раніше уже була передана Культурно-історичному музею НТШ, а інша частина «була ще в завідуванні Ліквідаційної Комісії для справ пласту». У підсумку, «на приміщення цих пам'яток призначила управа Музею одну кімнату від великого подвіря... Пластові пам'ятки виставлені в трьох габльотах. Четверта габльота, що її через величину не можна було пересунути до пластової кімнати, служить до експозиції лент з вінків з похорону бл. п.

ген. Тарнавського. Всі чотири габльоти були власністю Пластового Уладу» [70, с. 80–81].

Значну роботу проводив І. Карпинець для збереження історичних пам'яток. У звіті, підготовленому кустосом, відзначалося, що у 1939 р. була проведена наступна «консерваційна праця»: а) «відчищено й наоливлено залізні предмети, і б) оправлено образи й побільшено світлин коштом тільки 21.25 зол. Зате більше коштувала оправа образів. Справлено 13 таблиць з альбому Еварницького, 30 гравюр, старих мап і літографій, 15 побільшень» [70, с. 82].

Видатки Музею упродовж 1936 – 1939 рр. були незначними. Зокрема на підготовку приміщення до експозиції було витрачено 367 злотих, на закупівлю предметів старовини – 826 зл., підготовку експозиції – 545 зл. У 1938 – 1939 рр. І. Карпинець отримав 1975 зл. заробітної плати, натомість працівники Музею (адміністрація) тільки 578 зл. Загалом видатки товариства на Музей історично-воєнних пам'яток у 1937 р. становили 1,681 зл., 1938 – 1868 зл., першій половині 1939 р. – 566 зл. [70, с. 82].

**Видатки НТШ на утримання Музею історично-воєнних
пам'яток у 1936 – 1939 рр. (зл.) [70, с. 82]**

Стаття витрат	1936	1937	1938	1939	Загалом
Підготовка приміщення	40	296,5	31	—	367,5
Підготовка експозиції	545	—	—	—	545
Музейні експонати	305	285	168	68,1	826,1

Гонорар кустоса	—	—	1428, 8	492,3 5	1975,1 5
Заробітна плата адміністрації	56	38 1	134,98	5,65	578,56

Після приходу радянської влади у 1939 р. І. Карпинець переніс фонди музею до Народної лічниці (тепер вул. Є. Озаркевича), де їх законсервували в одному з приміщень. Відомий львівський історик Ф. Стеблій відзначає, що «там музейні скарби пролежали до 1980-х років, коли, їх виявили під час ремонтів і розікрали» [308, с. 18]. У 1940 році згідно з рішенням уряду УРСР НТШ було ліквідоване разом із Культурно-історичним музеєм та Музеєм історично-воєнних пам'яток.

Радянські чиновники докорінно змінили соціально-економічні підвалини життя західноукраїнського суспільства, намагалася трансформувати усталені погляди на національну історію. Власне провідна роль в обґрунтуванні національної політики відводилась історичній науці. «Історики повинні були показати глибоку історичну вкоріненість та, відповідно, закономірність і правильність практики міжнародних взаємин в СРСР і національної політики сталінського керівництва, – продовжує автор, – і з цією метою притаманними їм методами звести (синтезувати, підпорядкувати) національні історичні образи і міфології до загальноросійського знаменника», – відзначають сучасні науковці [334, с. 30].

Нова влада не провела репресій над учнями та учнями учнів М. Грушевського у 1939 р. у Західній Україні, як це відбулося із багатьма громадсько-політичними діячами, а навпаки – намагалася заохотити їх до праці в рамках нових наукових інституцій [334, с. 30]. З цих причин було прийнято рішення про створення на початку лютого 1940 р. у Львові

низки київських відділів науково-дослідних інститутів, зокрема Інституту історії України АН УРСР [58, с. 54–65]. Рішення, на думку львівського історика О. Луцького було зумовлено не принциповими засадами державної політики розвитку регіональних осередків академічної науки в республіці, намірами вдосконалити систему їх територіального розміщення, а насамперед вирішальним впливом нової політичної кон'юнктури, пов'язаної з приєднанням до СРСР восени 1939 року Західної України, закономірним продовженням уніфікаційних заходів, ініційованих і проведених сталінським режимом в інших сферах суспільного життя краю, спрямованих на форсовану його інтеграцію до складу СРСР [250, с. 87].

9 грудня 1939 р. оприлюднено рішення Президії АН УРСР про створення шести філіалів київських науково-дослідних інститутів Відділу суспільних наук АН УРСР: історії України, української літератури ім. Т.Г. Шевченка, мовознавства, українського фольклору, археології та економіки [71, с. 5–12]. Упродовж грудня 1939 – січня 1940 рр. узгоджено й вирішено основні штатні, адміністративно-господарські і бюджетні питання роботи відділу. Створення у Львові академічних підрозділів київських інститутів мало не стільки наукову, скільки політичну мету. «Режим прагнув підпорядкувати науку поточним політичним інтересам, використати новостворені підрозділи для пропагандистського впливу на населення, – відзначає О. Луцький, – Тому не випадково перед львівськими відділами поставили чітке завдання: навчити «робітників і селян розпізнавати ворога» і тим самим «допомогти радянській державі далі зміцнювати її як непереможну фортецю соціалізму» [250, с. 89].

Уже на початку 1940 р. І. Карпинець розпочав роботу на посаді молодшого наукового співробітника відділу історії України львівського філіалу Інституту історії України АН УРСР (очолив колишній голова Історично-філософської секції НТШ І. Крип'якевич). Разом із

І. Карпинцем у відділі працювали О. Терлецький, В. Гарасимчук, Ф. Голійчук, С. Білецький та О. Пріцак [71, с. 35–60]. Колектив відділу, на думку сучасних дослідників, добре орієнтувався в тогочасній європейській історіографії, джерелах з історії України, володіли широкою науковою ерудицією, іноземними мовами, що, безперечно, вигідно вирізняло їх на тлі навіть потенційно сильного колективу співробітників Інституту історії України, серед яких було чимало талановитих учених. «Усіх цих представників старшої і молодшої генерації вчених об'єднувало однакове розуміння цілей і завдань історичної науки, методологічної бази дослідження, орієнтація на конкретно-історичний підхід до аналізу соціально-політичних явищ, опора на факти, критичне ставлення до джерел. Тому створення львівського історичного відділу зміцнило кадровий потенціал історичної науки в республіці не лише кількісно, але і якісно» [250, с. 290].

Крім очевидних недоліків, існували також певні переваги нової роботи для І. Карпинця – наукова діяльність відтепер стала основним його заняттям, за яке він одержував регулярну платню (близько 450 карбованців). Якщо раніше наукові праці І. Карпинець писав у вільний від основної роботи час, керуючись внутрішніми переконаннями, то відтепер наукова діяльність спиралася на державні асигнування. З іншого боку, зважаючи на фінансове узалежнення вченого від держави, остання прагнула скерувати його працю у «правильне русло» щодо тематики та змісту досліджень, що зрештою їй вдалося [250, с. 85–90].

Наукові співробітники львівського відділу долучилися до розробки тем, пов'язаних з історією західноукраїнських земель [42, арк. 1–67]. 12 лютого 1940 р. на другому засіданні відділу схвалено наукові теми співробітників. І. Карпинець опрацьовував близьку йому за духом проблему – «Польські проекти на знищення українського народу в рр. 1918 – 1939» [308, с. 16]. Інші наукові теми співробітників відділу були

менш заідеологізовані: О. Пріцак розпочав вивчення східних джерел до історії України та Східної Європи VIII – XII ст.; В. Гарасимчук ставив за мету сформуванню новий погляд на давнє населення Волині та Галицького Підкарпаття; С. Білецький досліджував питання історичної географії Галичини та Холмщини X – першої половини XIV ст.; Ф. Голійчук розробляв проблему колонізації Підкарпаття в XV – XVI ст., акцентуючи увагу на соціально-економічних відносинах регіону. У центрі уваги І. Крип'якевича були політичні, економічні та культурні зв'язки західноукраїнських земель із Наддніпрянською Україною й Росією в XV – XVII ст. ст.; О. Терлецький висвітлював суспільно-політичні відносини у Галичині від 1772 р. до середини XIX ст. [43, арк. 50–65].

У травні 1940 р., після ознайомлення з індивідуальною тематикою наукових праць львівського відділу, Вчена рада Інституту історії України АН УРСР внесла зміни до тематичного плану і затвердила його. Навесні 1940 р. для ознайомлення співробітників з теоретичними засадами радянської історичної науки, її дослідницьким інструментарієм у відділі І. Карпинця було запроваджено регулярні наради, на яких обговорювалися праці радянської історіографії та класиків марксизму-ленінізму [71, с. 34].

В міру зміцнення радянської влади у регіоні у плани науковців відділу було внесено зміни. Сучасні історики відзначають, що «для відтворення змісту офіційної історіографії історії України важливе значення [для радянського керівництва – *В.С.*] мало вивчення узагальнюючих праць, яким у радянській історіографії відводилась особлива роль. Вони виходили великими накладками, були розраховані на масового читача і покликані закріплювати «правильну» ідеологічну лінію, утверджувати офіційне бачення історичних подій, витворювати один загальний і тотальний образ історії» [334, с. 30].

З цих причин уже у березні 1940 р. дирекція Інституту історії України АН УРСР залучила співробітників відділу у Львові до написання

колективної загальноінститутської чотиритомної книги нарисів з історії України. І. Карпинець І. Крип'якевич, В. Гарасимчук, О. Терлецький та А. Лютман зобов'язувалися до 1 червня 1940 р. (згодом цей термін продовжено до 1 липня 1940 р.) підготувати окремий розділ з історії західноукраїнських земель від середини ХІХ ст. до 1917 р. загальним обсягом три друкованих аркуші [250, с. 95].

Додаткові навантаження не тільки відволікали І. Карпинця від виконання індивідуального тематичного плану, але й обтяжували зайвими, непередбачуваними проблемами, в т. ч. морально-етичними. Проте координація науково-дослідної роботи з науковцями київського інституту, участь у реалізації спільних наукових проєктів, взаємне рецензування сприяли налагодженню постійних наукових і особистих контактів між ученими [96, с. 263]. У практику ввійшли виїзні наукові сесії, організовані Президією АН УРСР, які дозволяли фахівцям не лише апробувати результати власних досліджень, але й акумулювати напрацьований потенціал, визначати перспективну тематику і напрями майбутніх пошуків. Зустрічі, обмін думками, службове і приватне листування тощо сприяли кращій поінформованості І. Карпинця про реальний стан наукового і суспільно-політичного життя в радянській Україні [66, с. 92–94].

У цей період змінився також склад відділу, в якому працював І. Карпинець. На початку квітня 1940 р. відповідно до рекомендації Львівського обкому КП(б)У до відділу прийшов А. Лютман. Натомість у жовтні того ж року був звільнений з посади О. Пріцак, який був зарахований до аспірантури Інституту мовознавства АН УРСР. Тоді ж, за рекомендацією С. Білоусова, на посаду старшого наукового співробітника прийняли ще одного київського історика – В. Кравченка (навесні 1941 р. він залишив відділ). Зміни відбулися також у науковому житті І. Карпинця

– у грудні 1940 р. його, як і В. Кравченка, переведено на посаду старшого наукового співробітника [42, арк. 45–50].

Проте щоб зберегти можливість і далі працювати за фахом і покликанням, чимало з науковців засвідчили своє прихильне ставлення до влади і її заходів [250, с. 90]. «Об'єднані загальними моральними та емоційними установками, в тому числі турботою про життя дітей і рідних, бажанням жити в стабільному суспільстві, свою діяльність вони розглядали як певний компроміс, – відзначав О. Луцький. – Зовнішні прояви лояльності до нового режиму у вигляді публічних виступів із ритуальним «славослів'ям» на адресу керівників радянського уряду й більшовицької партії на різного роду пропагандистських зборах, мітингах, здебільшого лише маскували їхні справжні погляди на радянську дійсність... Усвідомивши силу тоталітарної системи, вчені швидко опановували тактику подвійного стандарту поведінки, «двоє думання»: в офіційній обстановці говорити, що від них очікували, а часом і вимагали, а в близькому колі – те, що насправді турбувало й боліло» [250, с. 102].

Наприкінці 1940 р. ідеологічний тиск на науковців, зокрема І. Карпинця значно посилювався. На його наукову діяльність негативно впливали низка фактів: по-перше, у відділі з метою посилення контролю за науковою діяльністю, підвищення її віддачі радянській владі, організовувалися соціалістичні змагання як між львівськими відділами, так і окремими співробітниками, яке спрямовувалося на забезпечення дострокового виконання тематичних планів; по-друге, І. Карпинця активно залучали до виконання громадсько-політичних завдань, що зривало терміни виконання планових навантажень; по-третє, колишній член НТШ, залучався до навчання в системі політичної освіти, вивчення історії ВКП(б), біографій Леніна і Сталіна. Для львівських науковців організовували політінформації, лекції, доповіді, ретельно фіксуючи відвідуваність цих заходів і успіхи в політнавчанні.

Подальшу ідеологізацію гуманітарної науки на західноукраїнських землях зупинила Друга світова війна, театр воєнних дій якої у червні 1941 р. перемістився на територію СРСР. Галичину як окрему область (дистрикт) було приєднано до складу Генеральної Губернії. На галицьких землях запроваджено цивільну німецьку адміністрацію, підпорядковану уряду, єдину систему управління, найвищою інстанцією якої був губернатор дистрикту. Всі провідні посади в правлінні дистрикту, в округах та повітових комісаріатах займали німецькі урядовці. Українці і поляки могли виконувати лише допоміжні та підрядні функції, здебільшого на найнижчому адміністративному рівні.

У дусі націонал-соціалізму нова влада зробила все можливе, що б поставити під свій контроль наукові інституції: всі вузи й академічні установи у Львові були закриті, а науковці пішли у вимушену, безстрокову й безоплатну відпустку, втративши можливість систематично займатися своїми студіями. Згідно з наказом І. Крип'якевича по львівському відділу Інституту історії України АН УРСР від 6 липня 1941 р. І. Карпинець, як і інші наукові працівники, повинен був забрати додому зі службового кабінету свої матеріали, книжки й особисті речі [251, с. 315].

У нових військових та політичних умовах І. Карпинець разом з іншими членами відділу здійснив спробу відновити діяльність НТШ. 24 вересня 1941 р. президія забороненого у роки радянської влади товариства вручила лист щодо відновлення діяльності НТШ керівнику відділу науки і освіти правління дистрикту Галичина Гасселіху. Подальші зустрічі відпоручників товариства з провідником УЦК В. Кубійовичем, референтом з українських справ уряду генерал-губернатора А. Бізанцем не принесли очікуваного для науковців результату [123, 1985, № 1–4]. Незважаючи на стан невизначеності, активно відновлювалася діяльність колишніх секцій НТШ, зокрема історико-філософської, яку знову очолив

І. Крип'якевич і до якої увійшов І. Карпинець. Для наукової роботи створено кабінети, а на засіданнях секцій розглядалися тільки організаційні питання. Проте розгорнути роботу кабінетів і секцій НТШ не вдалося: намагання відпоручників товариства одержати офіційний дозвіл на його існування (у грудні 1941 р. було складено пристосований до нових потреб статут товариства) не увінчалися успіхом [58, с. 161].

На початку 1943 р. львівські науковці створили при Українському центральному комітеті Об'єднання праці українських наукових робітників. Активну участь у створенні організації взяв І. Карпинець. Про це, зокрема, свідчить лист І. Крип'якевича до О. Оглоблина від 25 березня 1943 р., у якому йдеться: «Об'єднання наукових робітників при УЦК розпочало свою роботу. Я веду «історичний гурток», є в ньому до 20 людей: Кордуба, Терлецький, Карпинець, Білецький, Прицак, Лукань, Б. Барвінський, Ольхівський, Витанович, Думка, Генсьорський, Левкович, Коваль, Скорик, Мацяк і ін. В. Герасимчук, на жаль, захворів – спаралізований частинно, ледве чи зможе ще працювати... Мали ми вже три засідання, два присвячені програмі, а на третьому проф. Терлецький дав дуже інтересну доповідь про Головну руську раду з 1848 р.» [46, с. 263; 251, с. 322].

Гурток виконував функцію історико-філософської секції НТШ. Що два тижні його члени сходилися на засідання, обговорювали наукові доповіді, зокрема І. Карпинця «Герб Галичини». Значне зацікавлення також викликали доповіді Р. Луканя «Львівська преса XVIII ст.», Б. Ковалю «Характеристика Київської Академії», І. Крип'якевича «Церква Холмщини і Підляшшя» та ін. [145, с. 60]. Окрім галицьких істориків в роботі гуртка брали участь їх колеги з Наддніпрянщини – Н. Полонська-Василенко, О. Оглоблин – колишні старші наукові співробітники Інституту історії України АН УРСР та ін. І. Карпинець підтримував тісні

відносини із киянами, брав участь у спільних наукових форумах [66, с. 70–115].

У роки німецької окупації краю, на відміну від радянського періоду 1939 – 1941 рр., І. Карпинець заробляв на життя не науковою працею, а звичною для себе науково-організаційною діяльністю. Працюючи на посаді архівара-кустоса у Львівському державному архіві, І. Карпинець був де-факто позбавлений можливості брати участь у повноцінному громадському та науковому житті краю, що, зрештою, було й неможливим з огляду на воєнні дії Другої світової війни [308, с. 17–19].

Наукове у краї життя було відновлене після встановлення на західноукраїнських землях у 1944 р. радянської влади. 31 липня того ж року за участю І. Карпинця у присутності директора Інституту історії України АН УРСР М. Петровського відбулося перше організаційне засідання відділу історії України [71, с. 85]. Стиль розмови із чиновниками засвідчив, що «утвердившись на західноукраїнських землях, радянська влада передусім прагнула остаточно перетворити цей регіон в інтегральну частину СРСР та розправитися з національно-визвольним рухом, усіма непокірними, передусім інтелігенцією, в якій бачила основного носія ворожої тоталітарному режиму ідеології», – відзначав О. Луцький [250, с. 102].

З іншого боку компартійні чиновники усвідомлювали, що наявні величезні кадрові втрати серед українських учених гуманітарного профілю. З цих причин, репресивні органи «закрили очі» на минуле І. Карпинця та інших «буржуазно-націоналістичних вчених». У грудні 1944 р. комісія АН УРСР на чолі з керівником Відділу суспільних наук академіком М. Птухою, констатувала належний якісний склад наукових співробітників установ Академії у Львові [71, с. 124–125].

Власне основу відділу склали чотири науковці. Крім І. Карпинця, до відділу увійшли І. Крип'якевич, М. Кордуба та С. Білецький. Восени

того ж року науковий штат відділу зріс до шести осіб (І. Крип'якевич (завідувач), І. Карпинець, М. Кордуба, Ф. Голійчук, О. Терлецький (старші наукові співробітники) та С. Білецький (молодший науковий співробітник). У серпні 1945 р. до них приєднався ректор Львівського університету ім. І. Франка І. Беляєвич та декан історичного факультету В. Горбатюк. Упродовж наступних років відділ І. Карпинця значно розширився. У 1946 р. його поповнили І. Околот, А. Брагінець (філософ), Ю. Заяць, І. Сойко, С. Кміцикевич (загалом 13 співробітників, 75 % із яких мали радянські і зарубіжні наукові ступені і звання) [43, арк. 100–114].

Проте у цей же період у краї набула безпрецедентних масштабів боротьба КПУ проти «українського буржуазного націоналізму», зокрема послідовників М. Грушевського – І. Крип'якевича, М. Кордуби, О. Терлецького, І. Карпинця та ін. відомих діячів науки і культури, розгорнувся наступ проти українських соціогуманітарних академічних установ [19, арк. 25]. Ситуація ускладнилася після публікації у газеті «Культура и жизнь» (орган управління пропаганди і агітації ЦК ВКП(б)) статті завідувача відділу цього управління С. Ковальова «Виправити помилки у висвітленні деяких питань історії України» [58, с. 592].

Автор статті стверджував, що «окремі професори у Львівському університеті і зараз читають лекції з історії України в дусі Грушевського, дотримуються його концепції, відкрито виступають на захист його позицій» й закликав «піддати ґрунтовній критиці в газетах і журналах усі і всілякі спроби ревізувати марксистсько-ленінське вчення з національного питання, посилити ідейно-політичне виховання кадрів нашої інтелігенції» [58, с. 592]. До прибічників «школи Грушевського» зараховували не тільки істориків, але й усіх діячів науки і культури, які захищали національну історично-культурну ідентичність свого народу, чинили опір русифікації і тотальній фальсифікації українського минулого.

11 вересня 1946 р. Президія АН УРСР викликала зі Львова до Києва провідних співробітників відділів. Після розмови, 13 вересня 1946 р. Президія АН УРСР ухвалила рішення про ліквідацію відділів літератури, історії та економіки львівського філіалу АН УРСР із 1 грудня 1946 р. Науковим співробітникам, зокрема І. Карпинцю, пропонувалося «негайно переїхати до Києва для початку роботи в Інститутах Академії наук УРСР» [66, с. 78].

22 листопада 1946 р. на засіданні Президії АН УРСР заслухано звіт уповноваженого Президії АН УРСР у м. Львові Г. Савіна щодо ліквідації філіалів Інститутів АН УРСР у Львові [66, с. 52]. Доповідач із впевненістю констатував, що до Києва готові переїхати не тільки І. Карпинець, але й М. Возняк, І. Крип'якевич, С. Щурат та Я. Ярема. Високопосадовець відзначив, що львівські науковці будуть «забезпечені кімнатами в готелі на момент їх переїзду... до одержання квартир» [71, с. 158].

Незважаючи на обіцянки влади, сучасні дослідники відзначають, що у Києві галичани працювали в атмосфері шаленого ідеологічного тиску, цькувань за нестерпних матеріальних умов. Приїзд І. Карпинця та інших істориків до Києва співпав у часі із реорганізацією Інституту історії України АН УРСР. Поштовхом до чергової хвилі критики «буржуазних істориків» стала ініційована першим секретарем ЦК КП(б)У Л. Кагановичем нарада ЦК КП(б)У 29-30 квітня 1947 р. де йшлося про боротьбу з виявами націоналізму в історичній науці.

Критика на адресу І. Карпинця та інших «буржуазних істориків» не припинялася також у Львові: тільки у 1947 р. Львівським обкомом Компартії було проведено три загальноміські наради інтелігенції, а рішення ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У обговорені на партзборах всіх вишів [174, с. 115]. Партиновники відзначили, що в області реалізовується низка заходів, які направлені на розширену боротьбу проти «низькопоклонства

перед буржуазною іноземщиною, проти буржуазно-націоналістичних концепцій Грушевського і їх конкретних носіїв» [16, арк. 120–136].

Проте, якщо інших науковців-істориків просто критикували, щодо І. Карпинця влада застосувала інші методи «виховання». Одразу ж після приїзду до Києва його заарештували, протримали у в'язниці й, зламавши морально та психологічно, згодом відпустили. Він важко хворів, а після одужання написав заяву про звільнення. 15 вересня 1947 р., його відраховано з Інституту історії України АН УРСР [308, с. 19].

Після повернення до Львова, І. Карпинець через перепони влади уже не зміг повернутися на роботу в жоден з відновлених інститутів чи вишів краю. Із грудня 1948 р. він працював у львівському ветеринарному інституті, а з серпня 1950 р., аж до передчасної смерті 17 листопада 1954 р., – торгово-економічному інституті як викладач німецької мови []. У 1998 р. з нагоди 100-річчя від дня його народження на будинку, де мешкав науковець (м. Львів, вул. Новий Світ, 14), встановлено пам'ятну меморіальну таблицю [157, с. 9].

Таким чином, починаючи від 1935 р. І. Карпинець долучився до роботи комісії нової історії України НТШ, виступаючи на її засіданнях з рефератами на соціально-економічну тематику, зокрема доповідав про адміністративний поділ Галичини під владою Австрії, перший австрійський перепис населення в Галичині 1772 – 1773 рр., залізобудівні промисли в Галичині 1772 – 1848 рр. У 1937 – 1939 рр. виконував функції заступника голови комісії. У цей же період він упорядкував архів УГА та УСС, працював у відділі історично-воєнних пам'яток Культурно-історичного музею НТШ, згодом – Музеї історично-воєнних пам'яток, урочисто відкритого 1 листопада 1936 р.

Після встановлення радянської влади історик, зважаючи на виразні державницькі переконання, зазнав утисків та репресій, а його історичні праці не мали доступу до читача (частина із них, що свого часу

публікувались, зберігались у спецховищах, а неопубліковані – в особистому архіві). Напередодні радянсько-німецької війни його переведено на посаду молодшого наукового співробітника Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР, згодом, після завершення він працює у львівському ветеринарному, а з серпня 1950 р. – торгово-економічному інституті.

РОЗДІЛ 4

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ ТА ВОЄННІ ДІЇ 1914 – 1920-х рр. У ВІЗІЇ І. КАРПИНЦЯ

4.1. Військово-політичні студії

Відомий львівський дослідник Ф. Стеблій, проаналізувавши наукову діяльність І. Карпинця, небезпідставно зауважив, що недооцінена і дискримінована за часів тоталітаризму і бездержавності постать І. Карпинця – вченого і патріота заслуговує на визнання й пошану в наш час, у покоління будівничих незалежної Української держави. Йому належать унікальні праці, які й досі не втратили своєї актуальності.

Відомим широкому загалу І. Карпинець став завдяки дослідженням, які присвячувалися військовій історії. У 1932 – 1938 рр. опубліковано серію розвідок цієї тематичної ніші. Найбільш ґрунтовна із них – «Історія 8-ї Галицької Бригади» [102], написана, за словами автора з метою «представити організацію 8-ї Галицької бригади, згідно «Групи Рудки» («Групи Гофмана») від самих її початків, вказати на переваги й недоліки цієї організації, подати опис її походів і боїв та, передусім, застановитися над причинами й наслідками її успіхів і невдач, оскільки це на основі матеріалів, якими розпоряджаю буде можливе» [102, с. 82].

Розпочинає працю автор із розгляду території краю. «Мусимо дещо ознайомитися з територією Рудеччини, з її населенням та зі способом, в який постали тут перші військові частини, бо це все тісно зі собою в'яжеться; нова надбудова спочивала на підвалинах, закладених в перших днях зриву руками рудеччан» [113, 1932, № 6]. Дослідник наголосив, що повідомлення про зайняття українцями Львова, рудецьке староство одержало уже першого листопада «десь біля полудня». Але ця вістка серед ширшого загалу в Рудках не поширювалася, оскільки в інтересах

провідних польських кіл було, щоб про неї не було відомо ширшому громадянству. До кількох свідомих українців в Рудках повідомлення дійшло в обід, а до окремих українських сіл в повіті вона дійшла напевне близько вечора. «І коли польські провідні кола в Рудках мали змогу вже щонайменше від полудня 1 листопада застановлятися над витвореною ситуацією (бо, цілком можливо, староство надало їм відомості про події у Львові) і прийняти якісь постанови, як їм поставитися до цієї події, то українці в Рудках, як і по селах повіту, не могли відразу зробити жодних кроків, у ситуації, що склалася, з двох причин: було вже занадто пізно, коли довідалися про події у Львові, і саме в цей момент в повіті не було людей, які б започаткували якусь акцію. Головний політичний провідник повіту о. Степан Онишкевич ще не повернувся з Відня, а адвокат д-р О. Марітчак якраз виїхав раннім поїздом до Львова» [102, с. 87].

І. Карпинець на основі власних спогадів зауважив, що українці Рудеччини, захочені прикладом Львова, не дармували, а «захоплення поляками влади в Рудках додало їм тільки більшої відваги та порушило амбіцію; мовляв, Львів наш, а тут таке мале містечко, серед українського моря, має бути в польських руках? І всі свідомі одиниці взялися до діла». О.Онишкевич розіслав вартових по довколишніх селах та став збирати купнівчан до походу на Рудки. Рівночасно в Народнім Домі в Рудках зібралося на наради самочинно кілька інтелігентів з міста й з повіту» [113, 1932, № 7–8].

Незважаючи на військовий стан, відзначав автор праці, на Рудеччині, після перейняття українцями влади, панував спокій. Однак вночі з 2 на 3 листопада мало місце пограбування дворів в окремих селах краю, але це був одинокий випадок і мав місце саме тоді, як українці тільки переймали владу, а може навіть і скоріше. 3 листопада, на наступний день після перейняття влади, на будинку староства вже майорів український прапор, а в наступні дні «примістився в будинку Повітової

Ради Український Повітовий Комісаріят, який очолив д-р Олександр Марітчак, адвокат в Рудках, та зараз став урядувати. В обов'язки комісаріату входило передусім видавання перепусток для осіб, що хотіли піти чи поїхати поза Рудки; за урядову печатку служила адвокатська печатка д-ра Марітчака. Про ці перепустки клопоталися передусім жида. По громадах відбувалися вибори сільських комісарів, які заступили зараз в'їтків, та вибори делегатів, які мали відтак вибрати повітового комісара. Австрійські уряди, а це староство та податковий уряд й суд, залишилися й ще ніби далі урядували по старому. В Рудках залишилася стара громадська рада на чолі з бурмістром Бенецьким. Перестала існувати тільки жандармерія як в самих Рудках, так і в околиці, бо її розв'язали ще поляки» [113, 1932, № 7–8].

«Які ж були функції команданта міста?», запитував І. Карпинець, проте не зміг знайти відповіді на це запитання. Значна заслуга вченого у тому, що він відтворив процес становлення влади у Рудках та селах повіту. «Певним є, що команда міста, яка примістилася в однім чи двох покоях жидівського дому коло ринку, мала дбати про спокій і порядок в місті та, може, й перейняла від повітового комісаріату функцію видавання перепусток для населення, – відзначав він. – Цій команді підлягали безпосередньо вояки, що тримали поготівля в громадському уряді; було їх всього кілька та все ті самі». Дослідник наголошував, що у селах повіту творилися міліції, які мали берегти «лад і спокій». Вони склалися, звичайно, з кількох колишніх австрійських вояків, які, однак, не «все були озброєні й зодягнені по-військовому; командував ними, звичайно, якийсь колишній підстаршина; цих міліціонерів вибирали собі самі громади. В разі потреби, сільська міліція могла звернутися за допомогою до рудецького відділу. У декого з рудеччан постала думка, може, навіть і реалізована, щоб поодинокі члени сільських міліцій йшли на день чи два повнити службу при рудецьким відділі. Річ природна, що за службу при

рудецькій міліції, а, може, й при сільських, мала бути якась зарплата, але про це зразу хіба тільки говорилося, бо насправді не було чим платити; повітовий комісаріат ще не мав у розпорядженні жодних грошових засобів, а з нашими державними установами у Львові не було зв'язків і не можна було дістати від них грошей, яких, втім, і вони не мали. Стосовно службової залежності цих міліцій, а саме, чи вони підпорядковувались безпосередньо повітовому комісарові, чи командантові рудецького відділу, нині годі сказати; здається, що ця справа не була цілком упорядкована» [157, с. 91].

Міліції звертали передусім увагу на вояків, що поверталися з армій на батьківщину та «забирали їм оружжя, яке ще яке мали, та все це з військового майна, що в них було, більше ніж вони потребували. Перехопити дещо з військового майна вдавалося передусім міліціям цих громад, що лежали коло головної комунікаційної артерії Львів-Самбір» [113, 1932, № 10]. Наводив І. Карпинець і конкретні приклади. «Скажімо, – відзначав він, – міліція в Новосілках Гостинних відібрала 3 військові вози з кіньми й з упряжжю. Назагал, однак, було цього військового добра не багато, бо через Рудеччину поверталось мало людей. Перевірка проїжджаючих поїздів не давала рівно ж великих вислідів. Відібрана зброя та військове майно йшло до команди рудецького відділу, а дещо на покриття запотребування цих міліцій, які його відібрали. Безперечно, що не все відібране майно йшло на користь відділу чи міліцій. При браку вищого контролю (бо його не було кому здійснювати) частина цього майна, передусім взуття, ремені тощо, могла пропасти поміж населенням, та на це не було тоді ради» [113, 1932, № 10].

Перші дні української влади на Рудеччині (3–9 листопада 1918 р.) І. Карпинець називав «сонним життям». «Мало хто з українців в повіті міг тоді думати, що по закінченню світової війни прийде зараз на нашій території до другої, що Рудеччина ще не в скорому часі опиниться в колі

воєнних дій та що треба буде проявляти більше енергії й ініціативи, як дотепер. Та коли такі звідомлення, як наведено вище, надходили до Б. Рої з багатьох повітів, то чи ж можна дивуватися, що це заохочувало його до якої-небудь військової акції, щоби полегшити ситуацію поляків у Львові? Отже, він майже від самого початку знав, чого має прагнути» [102, с. 86].

Описуючи ситуацію у краї, автор праці відзначив надзвичайно сприятливу військову обстановку. «Небезпеку в Рудеччині збільшувала ця обставина, – констатував історик, – що крім відділу з 80 стрільців з кількома старшинами, озброєного тільки звичайними крісами, але без достатньої кількості муніції, не було жодних інших частин. А до цього треба додати, що цей відділ не був боєздатний, не був ще навіть, як зараз побачимо, як слід здисциплінований та не мав контакту з ніякими українськими відділами в сусідніх околицях і не діставав ні звідки жодних наказів. І де ж би він міг був ставити опір полякам, які б навіть в малій кількості захотіли ввійти в Рудеччину!» [113, 1932, № 12]. І. Карпинець зауважив, що тоді (на початку третьої декади листопада), українська влада «вдержалася» в повіті, завдяки двом обставинам: 1) жоден відділ польської експедиції не намагався ввійти в Рудеччину; 2) кількох рудецьких старшин з поручником І. Околотом на чолі зуміли опанувати паніку, яка постала в Рудках 20 листопада та запобігли збройному виступові місцевих поляків.

Власне паніка 20 листопада 1918 р. не минула без користі для рудецького відділу, писав І. Карпинець. Команда зрозуміла, що Рудеччина знаходиться у воєнному стані, тому рудецький відділ, щоб міг «удержатися, мусить мати контакт і сталу лучбу з іншими українськими командами, від яких можна дістати відомості та поміч в людях і передусім в воєнному знаряддю. Тому вже рано 21 листопада наказала вона провести постійний телефонічний зв'язок з самбірською командою. Це виконано скоро, бо телефонна лінія вздовж залізничного шляху Львів-Самбір, як

також з рудецької станції до міста, не була ушкоджена; йшло тільки про догідне приміщення телефонного апарату, який команда наказала забрати, здається, з уряду відбудови та заложити невеликий кусник лінії. Команда постановила примістити цей апарат в Народнім Домі» [113, 1933, № 2].

Вчений зауважив, що окреслені команди були дуже доцільні та значно скріпили відпирність відділу. «Це вже показалося в кілька днів по паніці, коли впав Львів (22 листопада), – читаємо у праці. – Про цей упадок довідалася команда та, певно, й стрілецьтво ще, мабуть, цього ж самого дня від якогось українського вояка, що повертався зі Львова. Та ця вістка вже не викликала упадку духа. І коли польська молодь в місті хотіла використати хвилю упадку Львова для якогось планованого виступу, то стрінулася з рішучими зарядженнями команди, яка про все довідалася, а, маючи до розпорядження значний і досить добре озброєний відділ, панувала цілковито над ситуацією; тому до поважнішого виступу не прийшло» [113, 1933, № 2].

Вищенаведене дає підстави І. Карпинцю стверджувати, що після захоплення поляками Львова аж до кінця листопада (і в першій декаді грудня) на територіях суміжних з Рудеччиною відбувалися напади українських відділів на поодинокі точки залізничних шляхів Львів-Перемишль і Перемишль-Хирів (подібні напади мали місце й на залізничному шляху Перемишль-Ярослав-Рава-Руська), які опинилися в руках поляків. «Назагал ситуація на цих територіях до 21-22 листопада не була для українців злою, бо українські відділи були зачіпною стороною, а поляки мусили триматися в дефензиві та не мали тут якогось плану ділання, – оптимістично відзначав І. Карпинець. – Бо думка Б. Рої про експедицію на Хирів-Самбір-Львів з браку сил не могла здійснитися; майор Лісовський ніколи не вирушив з цією експедицією. Тільки ситуація на північний схід від Рудеччини, а саме у Львові, погіршилася, бо його українські війська мусили залишити. Та зі Львова не загрожувала

суміжним територіям небезпека, бо поляки й тут не мали більших сил та мусили числитися з фактом, що саме під Львовом концентрувалася Українська Армія» [113, 1933, № 4].

Після обстрілу Городка групою «Рудки» у грудні 1918 р., І. Карпинець прийшов до висновку, що «ці виправи показали рудецькій команді наглядно, що проти противника, який оперує такими технічними засобами, як панцирні потяги, не можна вибиратися тільки з кісами й скорострілами (тим більше в недостатній кількості), але що треба мати до цього й гармати й інше технічне озброєння. А далі рудецька команда, так як і самбірська, бачила, що Начальна Команда замало звертає уваги на операції на просторах на Захід від Верещиці аж по Сян, а тому за взаємним порозумінням постановили вони разом з деякими політичними зарядами вислати в цій справі делегацію до Начальної Команди» [102, с. 93].

Автор на основі власних спостережень зауважив, що починаючи від 21 грудня 1918 р. до кінця грудня 1918 р., «стала загрожувати Рудеччині постійна небезпека внаслідок збільшеної в цих сторонах активності поляків та браку поважніших сил поукраїнським боці». Зачіпні операції поляків започаткував випад їхньої городецької залози на Угерці Незабитівській. До цього випадку вибрали вони 21 або ж 22 грудня, коли у Львові перебував Ю. Пілсудський і тоді ж вирушили до с. Годвишні (на Північний Захід від Угерць Незабитівських), звідки обійшли Угерці і вночі атакували несподівано рудецьку сотню, яка їх не сподівалася побачити з цієї сторони. Поляки забрали в полон 17 людей (поміж ними був хорунжий Рондяк) та польову кухню й повернулися до Городка. Стрільці зі сотні за короткий час знову позбиралися та утримували Угерці надалі [102, с. 95].

І. Карпинець наводить маловідомий факт – саме на початку 1919 р. прибули до Рудок перші ешелони Дніпровської Гарматної бригади. Ця

наддніпрянська бригада складалася з двох полків по три батареї, а кожна батарея мала по 4 польові, тридюймові гармати. «Гарматники були добре обмундировані, а команди батарей були вискіповані в потрібне приладдя. Команда бригади мала до розпорядження одно чи два особові авта. Командантом цієї бригади був отаман Білокриницький. «Командантом I полку цієї бригади був якийсь молодий хорунжий, зате командантом батарей були старші сотники, штабскапітани, як, приміром, штабскапітан Левковцев, – продовжував І. Карпинець. – Ця бригада примістилася спочатку в Дубаневичах, а може й Гошанах... Прибуття такої значної кількості артилерії в Рудеччину значно піднесло духа й рудеччан, і частин на рудецьким відтинку» [113, 1933, № 6].

Дослідник відзначає, що 17 січня перейняв команду рудецького відтинка сотник К. Гофман та упродовж декількох днів завершив організацію групи. Він передусім, на основі наказів, які одержав в Стрию, означив відтинок, який мала утримувати група під його командою. Цей відтинок, наголошував автор праці, «тугнувся від дороги, що йде зі с. Ніклович до Судової Вишні, аж по с. Піски над Вереціцею; його довгота виносила коло 30 км. Ціла група дістала назву «Група Гофмана»; однак, називали її також «Групою Рудки» [113, 1933, № 6]. Вона входила до складу 8-ї Самбірської бригади полковника А. Кравса. «Ця бригада, найбільша з усіх тодішніх галицьких бригад, постала в часі основної реорганізації Галицької Армії, яку перепровадив шеф штабу Армії полковник Є. Мишковський якраз десь з кінцем другої та в третій декаді січня 1919 р., – констатував писар бригади. – 8-ма Самбірська бригада обіймала фронт від Карпат попри Хирів та рівнобіжно до залізничного шляху Перемишль-Хирів під Перемишль, а звідси на Схід, рівнобіжно до залізничного шляху Львів-Перемишль аж під Городок Ягайлонський, а звідти на Полудне вздовж Вереціці аж по с. Піски. Відтинок цієї бригади ділився на кілька груп. Рудецьку групу, що займала її скрайньо праве

крило, означено числом один (I група), крукеницьку групу (на захід від рудецької) означено числом два (II група), а хирівську групу числом III (III група). Однак, старі назви груп залишилися й на даліше, навіть в офіційній переписці» [157, с. 102].

Надалі автор зосереджується на двох фактах: кількості руддечан у групі та помилках її керівництва. Щодо першого пункту, І. Карпинець, який народився у Рудках, зауважив, що старшини й підстаршини переважно розійшлися по фронтових частинах. Зокрема поручник І. Околот був з батареєю біля Сокаля, поручника д-ра О. Царевича направлено до Дніпровської Гарматної Бригади, що розташувалася в околицях Дубаневич у Рудеччині; четар Т. Швець і хорунжий О.Верхола були на панцирному поїзді, а четар Г. Йовик дислокувався у околицях Самбора. Двоє старшин, а саме поручник З. Нальчицький і хорунжий Рондяк попали в польський полон, а хорунжий М. Береський загинув. «Про кількох інших не знаємо, де вони в часі організування групи перебували. В самих Рудках при команді залишився був підхорунжий В. Котецький, що був за сотника О. Станіміра, а відтак з тиждень (десь до 25.1.) і за сотника К. Гофмана значковим групи, та хорунжий Нальчицький Володимир, якого приділено до польової жандармерії. Десь коло 25 січня значковим (ад'ютантом) при команді групи назначив сотник К. Гофман четаря Григорія Йовика і цю функцію повнив він вже безперервно аж до кінця існування Української Галицької Армії. Підхорунжого В. Котецького приділено десь в лютому зразу до станційної команди, а відтак назначено його командантом рудецького залізничного двірця... Що ж торкається стрільців-рудеччан, то в цьому часі їхзнаходилося в групі небагато» [113, 1933, № 9].

Характеризуючи причини невдач групи, писар звернув увагу читача на одній із причин – молодосвідченості К. Гофмана та браку практичних навиків ведення боцових операцій. «Ці люди, з якими сотник К. Гофман

приїхав до Рудок, взялися зараз до праці й протягом кількох днів були вже установи й помічні відділи групи зорганізовані. Так відразу впадає нам в очі одна хиба при організації операційної групи, а саме, що вища команда (в цьому випадку команда III Галицького корпусу, бо вона понад головою полковника А. Кравса, всім зараджувала) думала за різні установи для групи та посилала людей до їх обсади, а не подумала про те, від чого саме треба було зачати, а саме про приділення до групи якогось доброго шефа штабу, який мав би докладне поняття про те, як вести війну. Це тим більше повинна була зробити, що сам командант, сотник К. Гофман, не мав великих кваліфікацій на команданта групи на такому великому відтинку. Це був звичайний активний австрійський старшина, буковинський німець, що мав за собою тільки кадетську школу та літа служби на війні, де дійшов тільки до степеня сотника...» [113, 1933, № 11].

I. Карпинець не тільки досконало описав бойові дії на відтинку, де перебував, але й подав відомості про побутові умови січових стрільців. Майбутній фаховий історик відзначав, що основною базою групи стали Рудки. «Містечко до цього надавалося своїм менше-більше осереднім положенням на відтинку групи та тим, що тут перехрещується багато доріг, що лучать різні місцевості Рудецького та інших повітів, та що посідає залізничну станцію, до якої доїздили поїзди зі самбірського залізничного вузла. Отже, Рудки давали можливість скорого й найдогіднішого зв'язку, з однієї сторони, з частинами групи на фронті, а, з другої сторони, з вищими командами та зі щапільям, – відзначав він. – Тому в Рудках примістилася команда групи та всі установи й помічні відділи. Інтендантура примістилася у вагонах на станції; також у вагонах містилася муніція» [113, 1934, № 4].

Всі інші установи – «польова лічниця, відділ закупу худоби, ліквідатура, розвідчий відділ, польова жандармерія, телефонічна чета, станційна команда та булавна сотня» також дислокувалися у місті. «До

цього, що Рудки стали базою групи, причинилася й та обставина, що містечко було вже досить далеко поза фронтом (приблизно 12–15 км), отже, поза засягом безпосередніх воєнних ділань (пізніше, починаючи від 4 лютого, навідували його досить часто польські літаки та кидали бомби, але група не несла від цього ніяких поважніших шкод, – читаємо у праці І. Карпинця. – Найбільше майна групи було на станції в Рудках, яка, маючи тільки 4 тори, була формально завалена вагонами. Це майно оберігала частина відділу двірцевої команди, під час коли друга частина рубала й звозила з околиці дрова, якими опалювалося тоді залізничні машини. Крім того, двірцевий відділ провірював всі перепустки військових і цивільних осіб, оскільки такі їхали (цивільне населення мало обмежену свободу їзди залізницею). Зрештою, рух поїздів був дуже малий (здається, що тільки раз на добу приїздив поїзд до Рудок зі Самбора, а відтак вертав назад)» [157, с. 101].

Автор дослідження не міг не торкнутися проблеми захоплення українцями Перемишля – важливої стратегічної лінії. «Повертаючи до українсько-польської війни в 1918 – 1919 році, мусимо зазначити, що найслабшим і найменше вразливим місцем, яке могло спричинити катастрофу для всіх польських відділів, що оперували в Східній Галичині, був Перемишль та частина залізничного шляху Львів-Перемишль, а саме відтинок приблизно від Судової Вишні по Перемишль; Про це знали в цьому часі навіть ляїки» [113, 1934, № 5]. Відомості про задуману українцями офензиву на залізничний шлях Львів-Перемишль, яку остаточно вирішено розпочати на нараді в Ходорові, розійшлися скоро серед старшин і стрілецтва УГА; вони дісталися й до поляків. І. Карпинець відзначив, що «доктор С. Шухевич пише виразно, що цього ж самого дня, коли офензиву порішено, відомості про неї дійшли до непокликаних людей, а наступного дня розійшлися поміж стрільцтвом. Сам С. Шухевич довідався про неї від автореферента Кренжаловського,

якому про це сказав сам полковник Гриць Коссак, командант III Галицького Корпусу... Внаслідок такої балакучості поляки довідалися про все дуже скоро. В. Гуперт пише, що ціль офензиви, а навіть день її розпочаття, був віддавна знаний польській команді, що після своїх сил, які мала до розпорядимості, старалася її утруднити власною зачіпного акцією...» [113, 1934, № 6].

Переглянувши власні нотатки, І. Карпинець зауважив, що план офензиви, який Начальна Команда УГА випрацювала, почав набувати реальних обрисів: «На рудецький відтинок стали напливати поволі деякі нові частини та муніція. Однак ми тепер не в силі ствердити, коли яка частина прибула та звідки вона прийшла. Можемо тільки ствердити, що в лютневих боях брали участь з української сторони, крім частин «Групи Гофмана» (це є I куреня поручника Р. Гладилевича, II куреня сотника О. Станіміра, 9 самостійної сотні четаря Чайківського й Дніпровської Гарматної Бригади), ще такі відділи: I курінь УСС поручника Івановича, 1/24 курінь четаря Ясінчука та 11/24 курінь поручника Левицького. Концентрація сил розпочалася, може, вже з кінцем січня» [113, 1934, № 6].

Описуючи лютневу офензиву, І. Карпинець вступає у дискусію із сучасниками подій. «На рудецькому відтинкові в дні 17 лютого 1919 р. українські частини також розпочали зачіпну акцію, та вона мала скоріше демонстраційний характер, а не головного офензивного удару; що при цьому вдалося їм посунути в терені, то це інша справа, – відзначав він. – Поляки мали тут досить слабкі сили, але вже наступні дні показали, що «Група Гофмана» не мала сил закріпити за собою здобутків та не змогла зразу опертися проти акції поляків, як тільки вони стягнули трохи підкріплень на загрожене для себе місце. І де ж тут можна говорити про «велику українську офензиву» на залізничний шлях поміж Городком і Судовою Вишнею в дні 17 лютого і кількох дальших?» [113, 1934, № 11].

25 лютого 1919 р. закінчилася перша фаза української офензиви на залізничний шлях Львів-Перемишль початої з відтинка «Групи Гофмана», що дало підстави І. Карпинцю зробити проміжні підсумки акції. «З опису перебігу акції бачимо, що офензиву проводила група спочатку власними силами, скріпленими третього дня частинами І куреня УСС. Щойно шостого, згідно, сьомого дня зтяжних боїв скріплено «Групу Гофмана» ще двома куренями, а саме 1/24 і 11/24, завдяки яким вдалося зломити польські наступи, які зміряли до відсунення українських частин від залізничного шляху Львів-Перемишль та задержати під обстрілом цей шлях, що унеможливило комунікацію на нім та тим самим дуже утруднило положення поляків у Львові. Але сам перебіг операцій (хоч остаточно мав він значні успіхи) вказував, що акцію з української сторони ведено дуже несміло, що був брак резерву, через що не можна було в скорішій темпі загрозити шляхові та що властиво зачіпною стороною були скоріше поляки, ніж українці. Передусім дається зауважити брак точно обдуманого плану, в який спосіб перевести акцію. Виглядає це так, як би всі, як нижчі, так і вищі команданти думали тільки про це, якби то відбити польські наступи...» [113, 1934, № 11].

Нетривале перемир'я не змінило ситуації на фронті. «По виповідженню завішення зброї розпочали обі сторони приготування: українці до продовження офензиви, поляки до її відбиття, – згадував І. Карпинець. – Але положення поляків було й надалі грізне. Командуючий польськими відділами в околиці Львова генерал Т.Розвадовський жадав ще в часі завішення зброї від своєї Начальної Команди муніції й людей, додаючи, що на випадок поновлення операцій, зможе витримати боротьбу тільки кілька днів, причому неминучим буде перервання залізничного шляху коло Судової Вишні» [113, 1934, № 11].

Проаналізувавши стан на польсько-українському фронті, І. Карпинець критикував окремі групи УГА за нерішучість та

бездіяльність: «Акція розвивалася досить мляво, а багато жертв і часу забрали бої локального значення, що не впливали рішуче на хід операції, як цей бій коло Родатич або боротьба з панцирним поїздом. Причина млявості акції полягає, як вже згадувалося, в незастосуванні плану операцій до витвореної нової ситуації, а також в тому, що сусідні групи військ, ближчі і дальші, не проявляли активності або проявляли її в недостатніх розмірах. Наприклад «Група Крукеничі» (II група 8-ї Самбірської бригади), акція якої могла вирішально вплинути на цілість операцій на відтинку Перемишль-Городок Ягайлонський, не виконала навіть жодного демонстраційного заходу. Вона спромоглася тільки (а то й, може, не сама) на знищення залізничного мосту (втім, дуже важливо) коло Медики, якого направа забрала полякам 3 дні часу, через що група Бекера в Судовій Вишні, як також і невелика група ротмістра Борковського в Мостиськах, були відтяті від Перемишля. Розумно проведена акція могла зліквідувати тоді щонайменше одну з цих груп. Та це не сталося, а бездіяльність «Групи Крукеничі» дала змогу полякам втриматися на зайнятих позиціях від Судової Вишні – по Перемишль» [157, с. 104].

Після повернення поляками залізниці Львів-Перемишль, тон публікації набув мінорних відтінків. «УГА по березневій катастрофі не змогла в короткому часі подвигнутися, – із сумом відзначав І. Карпинець. – Вона стала пасивно дивитися на те, що роблять, чи задумують робити поляки, доки не прийшов поновний удар, ще сильніший за березневий, що, властиво, остаточно вирішив українсько-польську війну на користь поляків. А що поновний удар наступить, це можна було передбачити; відомості про армію Й.Галлера та про скріплювання інших польських частин приходили часто; тому Начальна Команда, як і Уряд, і Українська Національна Рада та вся українська спільнота, якщо хотіли оборонити свою державу, повинні були напружити всі сили в тому напрямі, щоб фронт і Армія були якнайсильніші. Клич «Все для фронту й Армії»

повинен був стати наказом і програмою у всіх починаннях як уряду, так і партій, установ та цілої спільноти. Але так не сталося; про будучність майже ніхто не думав. Фронтом мало журився уряд, а політичні партії, установи та загал української суспільності ним майже не цікавилися. Тому прийшла катастрофа» [157, с. 105].

«Інакше було у поляків, – продовжував він. – У них не тільки уряд і начальна команда думали про вояка, фронт та корисне закінчення війни; у них найшлися поодинокі люди, партії й установи, які все цікавилися фронтом та перебігом операцій та в разі потреби порушували всі пружини, щоб або поправити ситуацію, або щоб прискорити корисний для них вислід війни» [102, с. 107].

Використовуючи мемуари польських вояків, І. Карпинець відтворив ситуацію у їх штабі, описав моральний дух військових. Останнім успіхом польської березневої офензиви було зайняття 26 березня містечка Янова (на північний захід від Городка), зазначав він. Отже, їх протиофензивна акція закінчилася не тільки поверненням сполучення Львова з Перемишлем, але й опануванням Краковеччини, Яворівщини й Янівщини, що «забезпечило їм залізничний шлях Львів-Перемишль від півночі. Та, однак, генерал Івашкевич вже не міг досягнути вказаної йому лінії Рава Руська-Добросин-Жовква-Куликів-Львів через брак сил. Тому зголосив своїй начальній команді, що до досягнення тієї лінії треба йому 5 свіжих й повних куренів і 2 батареї. На це дістав він 30.ІІІ відповідь від Ю. Пілсудського, що згаданої допомоги не буде міг одержати перед 15 квітня. Тому зараз наказав він своїм групам окопатися і одротувати свої становища, а шефові інженерії, майорові Домбровському фортифікувати далі лінію Хирів-Перемишль, а далі вже не вздовж Сяну, але вздовж полудневої сторони залізничного шляху Львів-Перемишль» [113, 1934, № 12].

І. Карпинець наголосив на значній шкоді, яку завдавали місту польські літаки «Група Конаржевського мала кілька літаків, – відзначає він, – В часі, коли її піхотні частини не проявляли майже жодної діяльності, ці літаки стали для мешканців Рудок правдивим пострахом. Від початків українсько-польської війни аж до квітня появилися були польські літаки над будками два рази: раз в лютому, а другий раз 21 березня. За першим разом кинені літаком бомби не потягнули жертв, за другим разом, як вже згадано, було жертв досить багато й то з-поміж польського й жидівського населення містечка. Та, починаючи з 6 квітня, аж включно до 17 квітня ці літаки стали правдивим нещастям для мешканців. В цьому часі було аж 7 налетів на містечко, що майже все потягали за собою жертви, передусім з-поміж самого населення...» [113, 1934, № 12].

Характеризуючи стан польсько-українського фронту у краї, майбутній фаховий історик відзначив рівновагу та відносне затишшя. Дослідник писав: «Представлений нами вище час від кінця березня до половини квітня 1919 р. був часом деякої рівноваги сил на фронті в Галичині, який надавався до переведення далекойдучої мобілізації матеріальних і моральних сил українського народу й галицької держави, що спричинило б піднесення боєздатності Армії. Та, на жаль, цей час проминув без більших зусиль з боку відповідальних керманців і цілої української суспільності, а це найближчим часом відбилося фатально на оборонній силі держави й цілого українського народу. Сподівання й надії на чиєсь милосердя, справедливість і ласку ніколи не можуть заступити праці, а ще до цього витривалості, енергійної й планової» [113, 1934, № 12].

Окрему увагу І. Карпинець приділив т. зв. «Дрогобицькому бунту». «Нещастя зачалось, здається, від виступу проти української влади деяких елементів в Дрогобичі, що мав місце на один день перед більшою польською акцією зі Львова на бригади Шухевича й Тінкля під Львовом, – зауважив вчений. – Нам здається, що як би там не було, о що б там

ініціаторам не йшло, це «повстання» було ударом у спину УГА, і то якраз перед більшими операціями поляків» [113, 1934, № 12]. Дрогобицьке повстання відбувалося на тлі вдалого наступу поляків. До погіршення загальної ситуації УГА в другій половині квітня призвели також успішні операції польських частин, які вони проводили, починаючи від 15 квітня на фронті біля Львова. «Ця їх акція мала на меті відтиснути українські частини настільки далеко від Львова, щоб українська артилерія вже не могла обстрілювати міста. І це їм вдалося. Першим їх кроком у тому напрям був наступ на бригаду отамана Тінкля в днях 15 і 16 квітня, отже, якраз на другий день по «Дрогобицьким повстанню». Бригада Тінкля, через брак достатньої кількості резерву не змогла, крім хоробрості й посвяти самого отамана Тінкля, зліквідувати успіхів поляків, які втримали здобуті становища, а передусім Чортівську скалу коло Львова... Заохочені успіхом, поляки, кількома днями пізніше, бо на самі українські Великодні Свята, 19 і 20 квітня, провели новий наступ, а саме на бригади: 6-та Вольфа й 7-ма А.Бізанца, що сусідувала з «Групою Рудки». До цього вони приготувалися старанно...» [113, 1934, № 12].

На основі власних записів та мемуарів поляків І. Карпинець спробував відтворити чисельність війська УГА. Дослідник констатував, що «кордонове обсадження фронту було слабе, бо фронт був довгий, а війська мало. Українсько-польський фронт в Галичині, починаючи на півночі від ріки Буг, через Дрогобичів, Белз, Магерів, Львів, Дроздовичі аж по Хирів, числив 240 км, а в продовженню до Лупкова ще дальших 60 км, разом 300 км До обсади такої довгої лінії треба було багато війська. На жаль, ми не маємо даних українських відносно чисельності Галицької Армії. Можемо припустити, що бойовий стан УГА 17 квітня на основі Тайного Денника генерала Павленка, ч. 27, виносив: 910 старшин, 37057 вояків, разом 37067 людей, 553 скоростріла, 201 гармата, 4 панцирні поїзди й 39 самоходів (63 і пів куренів, 7 швадронів, 40 батарей), а

харчовий стан виносив: 1412 старшин і 53224 вояка, разом 54636 людей. З цього виходило б, що на 1 км було коло 123 вояків-бойовиків, більш як 1 скоростріл і менше, як 1 гармата, або 1 курінь займав становища довжиною коло 4 і пів км, а одна батарея припадала на відтинок коло 7 і пів км довгий, при чому курінь виносив би коло 550 людей, а батарея 5 гармат. Річ природна, що така слаба обсада фронту була неvistарчаюча й з браку запасних частин тріскала за невеликим навіть ударом. Вправді, подібний стан був і по польському боці...» [113, 1935, № 3].

Коли сили українського фронту стали зменшуватися, «то зате запілля було горою!», – з обуренням писав І. Карпинець. – Самі здорові, придатні до бою, добре відживлені, убрані й узброєні люди, які нічого не робили, та яких число доходило щось до 50000 людей... І цих галапасів ніяка сила, не могла стягнути стягнути на фронт, бо всі запільні команди підлягали різним Секретаріатам і Начальна Команда нічого не могла вдіяти. От що пише про це генерал М.Павленко: «Ми хотіли злити запілля з фронтом в один мілітарний апарат, щоби цим піднести відпорність фронтових частин. На жаль, це було переведене лише з формального боку». Отож, з запільним балаганом не вдалося нічого зробити! Начальна Команда аж до часів генерала О.Грекова не могла нічого з запілля витягнути» [113, 1935, № 3].

У таких умовах почалися масові втечі з УГА. «До деморалізації стрілецтва спричинився у великій мірі брак достатньої кількості старшин на фронті та надмір їх у запіллі, де ще до того добре забавлялися, – читаємо у праці І. Капинця, – Дійшло до того, що командант панцирного поїзду ч.2 четар Т.Швець, здається, за тихою згодою свого тодішнього зверхника отамана А.Бізанца, поїхав разом з четарем О.Верхолюю, командантом полку піхоти 7-ї бригади, сотником Волощакком, командантом батареї поручником (чи сотником) Олексієм та з лікарем Олексієм, яких забрав на свій панцирник до Стрия, щоб силою забрати

трохи старшин з каварень на фронт. Це було ввечері по полудні, здається, десь у квітні. Остаточно скінчилося це на демонстрації без наслідків, але сам факт такої поїздки став голосний (на основі інформацій п. Омеляна Верхоли)» [157, с. 252].

«Так більш-менш представлялася ситуація УГА й цілої ЗОУНР», – завершуючи дослідження відзначає його автор. Проте для об'єктивності І. Карпинець подав цитату із праці В. Гуперта, де зазначалося: «Українське військо росло безперервно чисельно і в сили через побір новобранців, але рівночасно обнижалася шалено скоро його і в початках війни не на високім ступені стояча внутрішня вартість. Ідейні люди знаходилися серед них тільки майже між інтелігентнішою частию дуже нечисленного старшинського корпусу; рядовики боролися нерадо, ведені часто охотою грабунків, причому боялися страшенно боїв під Львовом, їх команданти занадто втягалися в бої якраз в цьому напрямі й, необзнакомлені достаточо з загальною ситуацією, не використовували достаточо можливостей в напрямі ближчим до Перемишля. Всіх рільників, а з них складалося українське військо, тягнула весна до повороту до своїх загород, де ждала земля на управу. Супроти цього всього українська офензива в лютім і березню мала, на випадок корисного її висліду, заохотити військо до витривалості й охоронити в цей спосіб армію від розкладу. Окуплена, однак, тепер великими втратами, не дала достаточо ефективного висліду, бо осягнена нею перерва залізничного тору була короткотривала й для загалу вояків не представляла достаточо великого успіху. Відтоді то моральний розклад української армії поступав скоро, зневіра у власні сили стала загальною, українське військо переставало бути спосібне до ініціятиви» [102, с. 252].

«Ця оцінка, перебільшена в перших реченнях, правдива в дальших», – із сумом констатував дослідник. – Передусім бистра і влучна там, де підкреслює зневіру УГА у власні сили, через що наступив застій на фронті

з української сторони; УГА думала тільки відбиватися й боронитися, а не думала про переведення якихось операцій для знищення чи обезсилення польських частин. Добровільно випустила з рук ініціативу, а це було вбійче для неї, як було б й для кожної іншої армії» [113, 1935, № 5].

15 травня 1919 р. група «Рудки» намагалася зупинити окремі частини армії Галлера, проте втратила мысто. Зайняття Рудок та частинне знищення боєздатності «Групи Рудки» («Групи Гофмана») мало такі наслідки на думку І. Карпинця: «а) влєгшило похід 4-ї дивізії Александровича на Самбір, що був ключем до Нафтового Басейну зі заходу Коли би «Група Рудки» не була зрушена зі своїх становищ, а при цьому й сильно боєздатна, то дивізія Александровича не могла би посунутися так далеко на полудне; б) Значне посунення на полудне дивізії Александровича загрозило задам хирівської групи, яка, натискана ще з фронту, мусила відступати, відкриваючи дорогу на Самбір із заходу; в) Відступ «Групи Рудки» в західно-полудневім напрямі, поза Рудки, створив полякам дорогу на Комарно й на зади 7-ї Львівської бригади, через що постала загроза для українського фронту під Львовом і для Нафтового Басейну (бо на випадок упадку Комарна, а відтак Миколаєва над Дністром, була б створена дорога на Стрий-Дрогобич)» [113, 1935, № 7–8].

«А хто понесе за це вину?», – задавав риторичне запитання І. Карпинець, і одразу ж давав відповідь: «В кожному разі ані команда групи, ані її частини; годі ж було горсткою відперти такі значні сили противника! Якби команда III Галицького корпусу не забрала була з групи І куреня поручника Антона Тарнавського, то з певністю ситуація так групи, як і цілого відтинка, який займала, не була би така катастрофічна. А ще, коли б рудецька група отримала б це значне скріплення, яке планував генерал Курманович, то по всякій правдоподібності не призвало б до такої катастрофи УГА, яка наступила вже 15 травня, а розмір якої показався

вповні в кількох наступних днях по першій ударі поляків» [113, 1935, № 12].

«Історію 8-ої Галицької Бригади» доповнюють інші праці І. Карпинця на військову тематику, серед яких – «І курінь 8-ї бригади УГА». Дослідження знайомить читача із бойовими діями куреня на Правобережній Україні, починаючи від переходу р. Збруч 17 липня 1919 р. і закінчуючи його участю в наступі на Брацлав 23 жовтня 1919 р. проти денікінців [101].

Ф. Стеблій зауважив, що цінність цього опису полягає як у використанні усього наявного на той час комплексу документів, що виходили від обох воюючих сторін, спеціальної літератури й численних мемуарів безпосередніх учасників подій, так і в особистих спостереженнях автора як учасника подій, а також у викладі конкретної історії бригади на основі співставлення різних точок зору, критичної оцінки як успіхів УГА, так і слабих місць та прорахунків її командування на тлі чітко окресленого внутрішнього і зовнішньополітичного та військового становища ЗУНР [308, с. 12].

Новизною поданого матеріалу відзначається праця «Панцирний поїзд. Ч.2.» [104]. Автор розвідки детально розповідає про його бойовий шлях, проблеми, які виникали у керівників потяга. Перше бойове хрещення цього панцирника відбулося 26 грудня 1918 р. біля Любена Великого. Цю місцевість зайняла польська група підполковника Сопотніцького, що «ударив на неї з Городка, а звідси завернула на схід, в напрямку на Ставчани, щоби вдарити на українські частини під Львовом, які провадили тоді успішну офензиву. Саме 25 грудня, коли Сопотніцький зайняв Любінь Великий, а одна польська сотня з Городка відтиснула рудецьку сотню з Угерець Незабитівських і через те стала загрожувати й самим Рудкам, тоді прийшов до рудецької команди наказ зі Самбора (з Окружної Команди), щоби призначити двох старшин і кількох

скорострільців до обсади панцирного поїзду, який якраз вислано до Рудок. До цього зголосилися зараз четар Теодор Швець і хорунжий Омелян Верхола; вони забрали кількох кулеметників і вже надвечір примістилися в «панцирнику» [104, с. 349]. Його командантом став четар Швець, а командантом скорострільів і гармати на нім, хорунжий Верхола. В порядковій нумерації дістав цей поїзд число «два», а його обсада назвала його «Люся». Ця обсада складалася тоді, крім згаданих двох старшин, ще з 6 людей до обслуги скорострільів, 3 людей до обслуги гармати, двох до обслуги машини (машиніст і помічник) та з 8 людей технічного відділу (до напрари залізничного шляху тощо). Обслуга скорострільів походила з Коропужа коло Рудок, один гарматник і оба старшини походили також з Рудеччини, а решта залоги походила зі Самбірщини й Старосамбірщини» [104, с. 349].

Від 13 січня до середини лютого 1919 р. панцирник підпорядковувався або команді Групи в Рудках, або ж безпосередньо команді 8-ї Самбірської бригади. «За дня перебував він на станції Комарно-Бучали, а на ніч виїздив до мосту на Верещиці, де творив заставу від Любеня Великого, – відзначав І. Карпинец. – З того часу замітна одна подія. 15 лютого зробила одна польська сотня, чи курінь випад з Поріча Любінського на Поріче Ґрунтове саме в часі, коли на українському боці переведено щойно зміну в обсаді цього відтинка, який перейняла сотня поручника Антона Тарнавського з куреня сотника Станіміра. Випад зробили поляки вдосвіта, безпосередньо по зміні й тому вдалося їм розбити сотню Тарнавського та зайняти Поріче Ґрунтове» [104, с. 350].

Охарактеризувавши бойовий шлях поїзда, І. Карпинець констатував: «З цього, далеко ще неповного, опису, наглядно пробиває невміння вищих команд використати доцільно бойову силу панцирника та відвагу й жертвенність його залоги. Ці всі бої й ризиковні підприяття панцирника, були властиво, за малим винятком, тільки з ініціативи його команди. Вона

майже ніколи не діставала точніших наказів згори, що має робити, та з якими відділами, де й як співділати. От тільки наказувано панцирникови загально їхати на таку-то лінію або стояти там і там, а вже від ініціативи команданта панцирника й від підвладних йому людей залежало, чи панцирник зробить щось, чи ні, чи буде боротися там, де треба, чи попросту втече з поля бою без оправданих причин. І тому можна сміло сказати, що ці люди, що про них ми тут говорили і які творили залогу панцирника, згідно панцирників ч.2, а передусім оба старшини – четар Швець і четар Верхола, сповнили свій обов'язок так, як наказує військова честь!» [104, с. 353].

У праці «Участь бувших учнів Перемиської української гімназії в українській визвольній війні» [107] відомий історик відзначив тих випускників гімназії, які боролися за українську державність у роки національно-визвольних змагань. Розвідку І. Карпинець розпочав із констатації факту: «Кожний, що вступив в ряди борців, робив це самочинно, на свою власну відповідальність, а не під впливом чи натиском дирекції гімназії чи учительського збору. В таких хвиликах, коли в гру входить життя многих людей, гімназія як виховна інституція, якій родичі віддають в опіку своїх дітей, не може виступити як організація акції, в якій не одно молоде існування може бути знівечене. Учительський збір української Перемиської гімназії був би на таке ніколи не пішов, бо мав велике почуття відповідальности за долю повіреної собі молоді. Я впрочім великі події наспівали в такому часі, в якому науки в школі не було й учні були переважно в своїх родинних сторонах. Отже, всякий поступок одного чи другого учня був самостійний і добровільний, без жодного натиску чи то зі сторони дирекції гімназії і учительського збору чи то зі сторони шкільних товариств. Тим більше самостійні й не зв'язані з Перемиською українською гімназією були постанови тих усіх її

бувших учнів, що у цей великий час були вже на становищах або студіювали на високих школах» [107, с. 58–59].

Вчений наголошував, що колишні учні зголошувалися до Легіону в місцях свого тодішнього перебування, «бо були це якраз шкільні ферії, згідно голосилися в найближчому осередку, де формування відділу УСС і відбувалося» [107, с. 59]. Також у Перемишлі зібрався більший гурт абсолювентів і учнів, передусім тих, що після канікул мали йти до VII й VIII, класу й створили відділ Українських Січових Стрільців. «А тому, що вони цілком не були обізнані з військовим ділом, стали вчитися військової муштри під проводом учнів, що з тим ділом були більше обізнані, а це: Іриня Чмоли, Антона Артемовича й Михайла Хронов'ята; два останні мали йти по феріях до VIII класу. Помагав їм в муштрі й уділював інформацій тодішній посол до парламенту й поручник др. Володимир Загайкевич, при помочі старенького урядника Каси Хорих Івана Жовніра. Спершу примістився цей відділ у Гімназійному інституті при вул. Баштовій, а опісля в бурсі «Дешевої Кухні», що давала їм харч. Відділ числив 150 стрільців, переважно учнів гімназії...» [107, с. 60].

Авторові не вдалося уникнути ідеалізації об'єкту дослідження. Він із захопленням відзначав: «У воєнних подіях того часу, починаючи від листопада 1918 р., всюди в цілому краю, найдуться бувші учні Перемиської гімназії: одні як добровольці від перших днів листопада, другі з обов'язку, покликані владою до військової служби. Але вже нині, хоч нема ще спеціальних праць про цей великий час, можна твердити, що число добровольців було о много більше, як тих, покликаних владою. А до тих добровольців належали так ті, що вже давнішими роками залишили мурі Перемиської гімназії, як і ті, що тоді були ще тільки учнями тієї школи; одні з них були вже з воєнним досвідом, другі ще такого досвіду не мали. Одні, розкинені по всіх фронтах австрійської, розваленої вже, монархії, спішили у рідні сторони й там зараз організували збройні сили

Української Держави, що народжувалася у Східній Галичині, другі спішили всюди там, де ті старші, досвідчені збирали військо, бо листопадовий переворот застав тих молодих учнів не в Перемишлі, а тільки в їх рідних сторонах; саме внаслідок поширеної тоді сильно грипи «еспанки», здержано науку в Перемиській гімназії перед самим переворотом і учні роз'їхалися були до домів. Через те бракувало тих тодішніх учнів у хвилині перебрання українцями влади в Перемишлі, як і в часі пізніших боїв в цьому місті» [107, с. 61].

У праці «Історія західноукраїнських земель в часі Першої світової війни 1914 – 1918 рр.» автором подано ґрунтовну характеристику програм і практичної діяльності усіх як українських, так і польських політичних партій, що виникли наприкінці ХІХ та на початку ХХ ст. в Галичині, українських партій на Буковині, основних напрямків політичної думки, становлення різних воєнізованих формувань напередодні війни, а також тих страждань, яких довелось зазнати населенню краю на першому етапі війни, до його окупації російськими військами [38].

Дослідник констатував, що уже 1 серпня 1914 р. з ініціативи голови Національно-демократичної партії К. Левицького відбулася нарада представників українських партій, які погодилися спільно працювати. У цій нараді взяли участь відпоручники «Сокола-Батька», «Українського Січового Союзу» і товариства «Українські Січові Стрільці». «На другий день, 2.VIII, оснували вони, нав'язуючи до традиції 1848 р., міжпартійну організацію Головну Українську Раду, до якої увійшли представники національно-демократичної, радикальної і соціально-демократичної партій», – продовжував він [38, арк. 5].

У цей же час, зауважив І. Карпинець, «річ зрозуміла, що інакше становище заняла ця частина українського суспільства, що не признавалася до українського народу, а тільки до російського, отже т. зв. москвофіли» [38, арк. 7]. Після початку війни «багато їх (Дудикевич,

Глушкевич, Яворський, Лабенський та ін.) втікло до Росії і там заснували т. зв. Карпато-Русській Освободительний Комітет, метою якого було: «1) освідомлювати русску суспільність й російську армію о історичних переживаннях і сучаснім національно-культурнім і політичнім положенню «русского» народа в Галичині; 2) опікуватися воєнними біженцями й полоненими «русскими» галичанами. А засобом до цього мало бути: а) видавання періодичного органу – газети п.з. «Прикарпатская Русь» і летючок; б) уладжування прилюдних сходин і бесід» [38, арк. 9].

У розвідці «Пролом під Чортковим» [105] І. Карпинець на основі власних спогадів змальовує події Чортківської офензиги. Дослідник констатував, що бій під Чортковом, який розпочали частини 3-ї Бережанської та 7-ї Львівської Бригади, закінчився «проломом польських становищ зайняттям українськими частинами району Чортків-Біла-Білобожниця (також у Вигнанці не було вже польських відділів, але й українські туди цього дня не вступали) та здобуттям значної добичі». Автор намагався не тільки розповісти про перебіг боїв, але й вияснити точну кількість полонених та «воєнної здобичі» [105, с. 264].

Майбутній науковець зауважив, що джерела й література подають неоднакову кількість «добичі»: «Так в Деннику Начальної Команди записано під датою 9.VI, що в українські руки попало: одна тяжка, 15-центиметрова батарея гавбіц (5 гармат), одна 8-центиметрова гармата (канона), 52 скоростріли (з того половина російських, а половина австрійських), багато крісів, 60000 піхотних набоїв, много іншої амуніції та 200 полонених. А вже офіційльне українське ситуаційне звітлення для преси за час від 5-9.VI подало тільки: «багато полонених, 5 скорострілів (!?), 5 тяжких і 1 легша гармата» (диви додаток). Число скорострілів цілком певно подане у цьому звітленню помилково, пропустивши на кінці zero. У споминах д-ра Шухевича находимо в післяслів'ю (V том, стор. 143) лист одного зі старшин 7-ї бригади, де

подано такі цифри: 7 гармат і 40 скорострільів, а в праці Гуперта польські втрати в людях подані на 30 вбитих і ранених та 145 зниклих; матеріяльних втрат він не подав (стор. 84). Знову ж в записнику д-ра Богдана Макарушки, що тоді був гарматчиком в батареї поручника Мацькова, яка була приїхала до Чорткова рано 9.VI, подано, що поляки залишили в Чорткові всі 4 важкі гармати (старого типу) і 500 стрілен до них та ту гармату, яку забрали попереднього дня батареї поручника Мацькова в часі її відвороту з Ягольниці. А Варшавська Легія втратила тоді 6 забитих, 11 ранених і 100 полонених, в тім один старшина» [105, с. 265].

Автор не міг не зауважити, що «коли по українським боці настав по побіді під Чортковом великий підйом духа, то у поляків на відворот запанувало страшне пригноблення. Гуперт пише таке: «Сам факт українського протинаступу, попертого сильним гарматним вогнем та обходом польських тилів, що змусив групу Якліча до панічного відвороту, викликав величезне вражіння у поляків. З огляду на брак в поблизу інших польських відділів сталося це вражіння більшим через те, що з польської сторони безпосередна протиакція була неможлива, з огляду на сильну загрозу війни з Німеччиною (Саме цього дня, 8.IV, конферував польський прем'єр-міністр Падеревський в Парижі в справі загрози війни з німцями і одержав обітницю блокади німецьких фортів на випадок війни)» [105, с. 265].

Інформація про розгром Групи Якліча під Чортковом, на думку І. Карпинця, дійшла ще цього самого дня вечором до команди 4-ї дивізії піхоти Александровича, і «вона мала зарядити похід своїх відділів на Чортків, але до цього не дійшло». Науковець констатував, що українські війська зайняли Чортків, майже порожній від польського населення – перед українським протинаступом на Чортків «зібралися були поляки перед будинком Окружної Скарбової Дирекції, в котрій перед тим була

Начальна Команда Галицької Армії, щоби відсвяткувати свято здобуття міста, відбуваючи модні під той час «похорони Ураїни». Це свято мало виглядати так. Зійшлися елегантно вистроєні дами, святочно прибрані панове, не бракувало також і делегатів від «влощян». Та в самому розгарі маніфестації зашипіло щось у воздуху, потім над самими головами зібраних загреміли дві-три детонації. Це розривалися українські шрапнелі. Майже рівночасно появилися на вулицях міста польські розбитки, що в страшнім переполосі утікали і сіяли паніку: «уцекайце, бо українці юж в месце!» [105, с. 269].

І. Карпинець попереджає читача, що «це все була наразі неправда і наших військ ще не було в Чорткові, одначе зібраних на святі огорнула така тривога, що велика їх частина навіть не вертала вже домів, тільки так, як стояла, втікала гостинцем піхотою до Бучача. Свіжо покинені помешкання, не позамикані, стояли отвором, з повним урядженням так, як їх покинули мешканці. Жиди позакривали вікна, віконниці на запони і не виходили. Вони навіть ще в більшій часті не знали, хто в місті: чи польські, чи українські частини. Боялися, що може прийти на вулицях міста до боїв. Однак здається, що це «свято» відбулося не 8 червня, а 7 червня» [105, с. 267].

Використовуючи спогади сучасників, І. Карпинець відзначив спокійний ста справ на інших відтинках фронту. Тільки «на полудневий захід від Чорткова група сотника Будзиновського з 2-ї Коломийської бригади в складі П/2 куреня і однієї батареї посунулася з Кошиловець вздовж потока Джурина на північ, обсадила села: Базар, Павшівка і Полівці, та через те звернула свій фронт на захід. Її одна сотня (поручника Онишкевича) посувалася в напрямі на Язлівець. А група отамана Дудинського (рівнож 2-га бригада) перейшла вздовж потока Тупа на північний захід і уставилася в Павшівці й на фільварку Побереже як евентуальна ударна група на Джурина. Команда тієї бригади з бригадним

запасом перейшла з Тлустого до Ягольниці. В районі на схід від Вигнанки, а саме біля Слобідки, мав наступати один польський курінь з Копичинець та мав стиснути праве крило 10-ї бригади на Слобідці. Але ця бригада мала розпочати протинаступ наступного дня, це 9.VI о 2 год. перед полуднем. Таке записано в Деннику Начальної Команди. Та цей мнимий наступ польського куреня з Копичинець був, здається, ідентичний з протинаступом польського куреня з Вигнанки (1/36 п.п.), про який ми вже згадували». Своїй бригаді І. Карпинець також приділив чимало уваги. «Замітні приготування до походу вперед пішли серед частин 8-ї Самбірської бригади, – читаємо у праці, – 8.VI вечором видала Команда Групи Гофмана приказ, в яким повідомляла про наступ II Галицького Корпусу, зайняття Чорткова і відступ поляків і приказувала своїм частинам підсунутися протягом 9.VI під Язлівець, який обсадили поляки досить сильно. Її III/24 п.п. курінь поручника Бізанца мав, як крайно ліве крило групи, досягнути село Хмелеву і вислати стежі до Беремян і Жнибородів» [105, с. 268–269].

Проаналізувавши ситуацію на фронті, І. Карпинець знову розкритикував керівництво УГА. Він констатує, що командуючий Галицькою Армією генерал Омелянович-Павленко міг не знати про перші перемоги УГА і навидить розширену цитату із записки Денника Начальної Команди, у якій відзначено: «Вчорашні сильні ворожі сили, що втиснулися до Шманьківчика і даліше через Ягольницю, відкинено в протинаступі на Чортків, три скоростріли і багато полонених в наших руках. Сьогодні вечором узяв II Корпус Чортків. Наступ I Корпусу в напрямі Вигнанки вдорожено. Початок 2 год. перед полуднем. Від правого крила I Корпусу до околиць Городниці й Хоросткова нема ворога. В Копичинцях наступав около один ворожий курінь на Вигнанку і стиснув праве крило 10-ї бригади на Слобідці. Розпочато протинаступ. Початок 9-го ц.м. в 2 год. перед полуднем. Перед II, згідно III, Корпусом зайняв

ворог у невідомій силі Язловець. Ворожу кінну стежу завважено біля фільварку Тризна, 9 км на північний захід від Ягольниці» [105, с. 286].

Уже у радянський період І. Карпинець підготував наукову доповідь «Український народ Австро-Угорщини в часі Першої світової війни», в якій уже із певним ідеологічним підтекстом провів узагальнюючий огляд політичної історії західноукраїнських земель напередодні світового конфлікту. Особливу цінність становить дана автором ґрунтовна характеристика програм українських і польських політичних партій, які виникли наприкінці ХІХ та на початку ХХ ст. в Галичині, українських партій на Буковині, основних напрямків політичної думки, становлення різних воєнізованих формувань напередодні війни, а також тих страждань, яких довелось зазнати населенню краю на першому етапі війни, до його окупації російськими військами [106; 308, с. 15].

«Галичина до вибуху війни в 1914 р. була фактично під польським пануванням, – відзначав науковець. – Загальний знаний і поширений був висказ одного з німецьких послів до австрійського парламенту, що Австрія кінчиться на шлезько-галицькій границі, а зачинається майже щойно від галицько-буковинської границі, а край поміж цими границями – це Польща. Ці наведені приміри є достаточні для того, щоби доказати, що українці в Галичині були прямо віддані на поталу полякам і якщо коли-небудь здобули собі деякі управління, то тільки наслідком величезних зусиль і затрати енергії. А центральне австрійське правительство навіть у випадку, якщо хотіло допомогти українцям, було супроти поляків безсильне і безрадне» [106].

Таким чином, І. Карпинець досліджував економічні і військові процеси у Галичині. До військової тематики належать праці «Історія 8-ої Галицької Бригади», «1-й курінь 8-ї бригади УГА», «Пролом під Чортковом», «Панцирний поїзд Ч. 2» та ін. Найвідоміша із них – «Історія 8-ї Галицької Бригади», яку відомий військовий історик Л. Шанковський

визнав за одним з найкращих творів, який появився в Галичині в період між двома війнами [328]. Це не випадково – крім власних спогадів автор використав інші джерела – щоденники, спогади, усні і письмові свідчення учасників подій, що зробило дослідження незамінним для дослідників історії ЗУНР. Важко не погодитися із Ф. Стеблієм, який відзначив, що недооцінена і дискримінована за часів тоталітаризму і бездержавності постать І. Карпинця – вченого і патріота заслуговує на визнання й пошану в наш час, у покоління будівничих незалежної Української держави.

4.2. Соціально-економічна проблематика

Низка досліджень І. Карпинця стосується соціально-економічної історії західноукраїнських земель останньої третини XVIII – першої половини XX ст. Більшість із них були написані у 1920-х рр. та у період становлення компартійної влади у краї. Завдяки використанню методів різних галузей історичних знань – джерелознавства, етнографії, статистики, історичної географії – він зумів поглибити можливості наукового дослідження, що було співзвучне тенденціям західноєвропейської науки через поширення ідей позитивізму.

Перші праці на соціально-економічну та краєзнавчу тематику були написані після закінчення навчання у Львівському університеті. У цей період, як уже зазначалося, він перебував під впливом польських професорів, передусім – Ф. Буяка та А. Шельонговського. Тоді ж І. Карпинець підготував дисертацію «Проблема міст Галичини», частину якої (розділ «Кількість міських поселень колишньої Галичини та їх поділ на міста і містечка») опублікував у «Rocznikach z dziejow społecznych i gospodarczych» (Т. 2, 1932) [308; 108].

До циклу краєзнавчих робіт належить його праця «Белз і Белжчина під Австрією (1772 – 1918)» [98], що стала частиною колективної монографії, яка присвячувалася історії Белза (створена спільно з Я. Пастернаком і Т. Кострубою). Дослідження уже було подане до друку наприкінці 1930-х рр., однак не побачило світ зважаючи на початок Другої світової війни. Праця продовжує роздуми автора над «проблемами міст Галичини».

Автор поділяє 1772 – 1918 рр. в історії Белза на п'ять періодів: 1. «Час великих перемін» – від приєднання Галичини до Австрії до Віденського конгресу (1772 – 1815); 2. «Період Метерніхівського поліційного режиму» (18161 – 1848), що характеризувався застоєм суспільних, політичних і господарських відносин; 3. «Період нових великих перемін», що почався після революції 1848 р. та закінчився ухваленням конституції 1866 р.; 4. «Період поступової розбудови конституційного життя в Австрії» (1866 – 1914); він характерний також довготривалим миром; 5. «Період Першої світової війни аж до розпаду Австрії» (1914 – 1918) [98, с. 5].

Приступаючи до безпосереднього розгляду предмету дослідження, І. Карпинець охарактеризував внутрішньополітичне становище Австрійської монархії. Дослідник зауважив, що «Австрія, у хвилині приєднання до неї Галичини, вже перемінилася з феодальної в абсолютну, централістичну державу, в якій про всі справи, навіть дрібні, рішав уже центральний уряд. Тодішня володарка Австрії, Марія Тереза, започаткувала відразу після вступу на престол низку реформ політичного, адміністративного, судового й господарського характеру, що згодом із реформами її сина Йосифа II (спочатку співрегент, згодом після смерті Марії Терези володар Австрії 1780 – 1790 рр.) створили з монархії Габсбургів новітню державу. Ті часи, знані під назвою світлого абсолютизму, були характеристичні тими глибоко сягаючими в усі

ділянки життя – реформами, як також і тим, що в державі нічого не діялося без відома володаря і що всякий розвиток життя на якому-небудь полі був визначений згори. Тим то й розвиток чи випадок поодиноких міст у Галичині, а в нашому випадку Белза, був, по приєднанні Галичини до Австрії вислідною передусім потягнень австрійської влади...» [98, с. 6].

У розділі «Справа назви «Белжчина» історик відзначає, що говорити про Белжчину напередодні 1867 або ж 1855 р. «тяжко, а врешті й не потрібно», адже «громади нинішньої Белжчини були тоді дуже незначні тому й події в них, за винятком самого Белза, були так мало цікаві, що займатися ними спеціально було б лише лишнім тягарем». Водночас наголошено, що «після створення белзького судового повіту його громади поза Белзом не відігравали ніякої ролі й тому згадки про них подаємо лише в конечних або характеристичних випадках, яких вимагає історія Белза» [98, с. 6].

Автор дослідження задає читачам закономірне запитання: «Що про Белз знали тоді в світі й чи взагалі щось знали, тим більше, що наведений вище меморіал Пергена не згадав про нього нічого?» [98, с. 7]. Відповідаючи на нього із сумом констатує, що про тогочасний Белз знали, однак дуже мало – «скільки має це місто мешканців, чим вони займаються, які в ньому будівлі, школи тощо, то про це ніхто нічого тоді не написав, бо ніхто з чужинців туди не заїздив». По-перше, не було потреби, по-друге, зазначає І. Карпинець, «важко було до цього міста дістатися, через недостачу доріг, бо стара шляхетська Польща доріг не будувала, а самі міста за таку річ і не думали. Тому існували тоді лише т. зв. «польські дороги», протерті возами й кіньми. Як була суха пора року, то можна було ними їхати, але як була непогода, то дістатися ними куди-небудь було дуже тяжко. А що Белз має дуже багнисту околицю, то хоч і називався воєвідською столицею, був внаслідок браку доріг місциною так сказати б – забитою від світу дошками» [98, с. 8].

І. Карпинець констатує, що у період переходу Белза під владу Австрії, місто перебувало у великому занепаді. Для того, щоб проілюструвати його соціально-економічний розвиток, він вдається до аналізу звіту першого губернатора Галичини графа Пергена. Причини занепаду І. Карпинець услід за Пергеном вбачав у польській конституції, «почасти в устрою міст і їх забудуванню та в привілеях шляхти (варити і спроваджувати горілку й пиво, осідати в містах, проголошувати ярмарки у своїх містечках і селах)». Історик відзначав, що усі друкарні перебували в руках духовенства, «рівнож аптеки, але вони зле забезпечені ліками. Установлювання цін поживи й виробів воєводами, давало їм велику владу над міщанством, яке використовують. Устрій міст був лихий через те, що кожному міщанинові, на основі магдебурзького права, вільно було варити і продавати пиво. Наслідки цього такі: зле пиво й розпиячення міських громадян...» [98, с. 7].

Надалі автор праці спробував встановити кількість мешканців міста, однак одразу ж зауважив, що зробити це надзвичайно важко. І. Карпинець на підставі візитаційних актів від 1762 р. існуючих греко-католицьких парохій відзначив: «Міська парохія святого Духа мала «спосібних до сповіді людей» около 120, а передміська св. Параскевії около 20. Разом було тоді в Белзі «спосібних до сповіді людей» около 120. Враховуючи до того, «неспосібних до сповіді» дітей, починаючи від новонароджених до 10-ти літніх на 240 (приблизно два рази стільки, що старших), вийшло б, що 1762 р. могло бути в Белзі близько 360 душ греко-католиків. Та кількість, у хвилині переходу Белза до Австрії, могла бути майже незмінена, бо у візитаційнім акті белзької парохії з 1780 р. людей було 150. Відносно кількості римо-католиків і жидів – то навіть таких цифр не можемо подати. З зіставлень з пізніших часів, вже на початку ХІХ ст., виходило б, що з кінцем ХVІІІ ст. ні римо-католики, ні жида не творили в

Белзі сильнішої чисельно групи від греко-католиків. І тому можна прийняти, що Белз 1772 р. міг мати майже 1000 мешканців» [98, с. 8–9].

Історик відзначає, що тільки після приєднання Белза до Австрії відбулися позитивні зміни. «Спочатку ті зміни відносилися лише до адміністраційної сторінки краю й деяких справ, що впливали з устрою нової держави, відтак, коли на австрійський престол прийшов Йосиф II (1780), настав час великих загальних реформ, що сягнули глибоко у внутрішнє життя», – йдеться у праці [98, с. 9]. Першою реформою нової влади, відзначає І. Карпинець, стала адміністративна реформа – Белз втратив статус «осідка уряду». Дослідник зауважив: «Австрія знесла воєводства, повіти й інституції старостівства і поділила 1778 р. новонабутий край на шість великих округ, званих циркулами (Kreise), а ті знову на менші одиниці, звані дистриктами, і їх усіх разом було 59 чи 60... Белзьку округу поділено тоді на вісім менших адміністраційних одиниць, званих дистриктами, але в Белзі не приміщено тоді навіть жодного дистриктуального уряду. Осідками начальників дистриктів белзької округи (начальників дистриктів звали директорами) були такі місцевості: Улянів, Горай, Замостя, Любачів, Грубешів, Лащів, Угнів і Витків. Белз приділено до 7-го дистрикту, якого осідком був Угнів» [98, с. 10].

І. Карпинець переконував читача, що «австрійський уряд робив різні заходи, щоби піднести з цього занепаду [Белз – В.С.]» [98, с. 11]. Першопочатково «йшли змагання уряду в тому напрямі, щоб полегшити торгівлю по містах і тим причинитися до їх піднесення. Через те виходили різні розпорядки, що зносили деякі митні й торгові оплати, передусім за збіжжя й дерево, аж вкінці вони зникли зовсім. Ті оплати (ще тоді, як їх побирали) виарендовували жидам як самі міста, якщо були незалежні, так і власники міст. Белз, на основі привілеїв, мав також право побирати доходи з мит і постоїв, однак наслідком угоди, затвердженої відтак

королями, відступив це право земельним власникам (правдоподібно Потоцьким)» [98, с. 12].

Наступний етап у розвитку міст Галичини, зокрема Белза, І. Карпинець пов'язував із смертю Марії Терези. У цей період уряд «видав багато різних розпорядків, яких провідна думка була така: в Галичині є забагато осель, що мають привілеї міст чи містечок. Тому треба старатися піднести з занепаду в кожному циркулі тільки 5-10 міст, а саме тільки ті, що є в ліпшому положенні тому, що вони є, наприклад, осідками циркулярних урядів, лежать при торговельних шляхах, мають значні маєтки й доходи, такі маєтки можна для них ревіндувати (повернути назад). Решту містечок залишити їх власній долі й поступати з ними так, як зі селами. Міста підносити зі занепаду при помочі їх власних засобів, шляхом затвердження їх привілеїв, якщо вони містять в собі дотації для міст і господарські й волностеві управління їх мешканців, евентуально ті управління ревіндувати, якщо пани їх загарбали» [98, с. 12].

У роботі автор порушує також питання судівництва, управління містом, шкільництва і віросповідання. І. Карпинець констатує, що упродовж ХІХ ст. значно збільшується кількість мешканців міста, покращилася його інфраструктура, зокрема збільшилася кількість «гостинців та добрих битих доріг». Уже у 1900 р. у Белзі «находилися такі інституції, як повітовий суд, податковий уряд, повітова станиця фінансової (скарбової) контролі, відділ фінансової (скарбової) сторожі, 6 жандармів, почта, телеграфічний уряд, залізнична стація, нотаріят, греко-католицька парохія, римо-католицька парохія й деканат, фелідянки, жидівська віроісповідна громада, 2 народні школи, хлоп'яча й дівоча, які разом мали 13 кляс, аптека, 3 лікарів, 2 ветеринарів, 5 акушерок, 2 огневі сторожі й 2 каси ощадности» [98, с. 34].

Дослідження «Белз і Белжчина під Австрією (1772 – 1918)» завершується розглядом суспільно-політичної ситуації у місті у період

Першої світової війни. І. Карпинець наголосив, що всі інституції влади визнали українську владу після проголошення ЗУНР, зокрема «учителі Белжчини з виїмком двох Поляків всі зложили присягу вірності Укр. Державі і її законам. Почта і залізниця діяла слабо, бо комунікація була дуже утруднена. Українська жандармерія держала порядок в повіті. На загал цив. Українська Влада Белжчини справно виконала свою задачу» [98, с. 35].

І. Карпинець зауважив, що «яснішою подією для українців Белза були тільки проголошення Української Держави за Збручем, а відтак підписання нею з іншими державами мира в Берестю, 09.02.1918 р. Вислів цьому дало громадянство міста й околиці у маніфестації та Богослужіння з приводу підписання цього мира (під час відправи Богослуження в неділю по підписанню мира, якийсь осібняк кинув цеглу на дах церкви, грюкіт цегли, що скочувалася по бляшанім даху, викликав був спочатку переполох серед вірних у церкві, однак вкоротці всі заспокоїлися)» [98, с. 36].

Принагідно відзначимо, що навіть у працях військово-політичної тематики І. Карпинець також неодмінно вдавався до невеличкого краєзнавчого екскурсу або ж розгляду соціально-економічного розвитку регіону. Зокрема дослідження «Український народ Австро-Угорщини у часі Першої світової війни» [106] (написане у радянський період) розпочинається оглядом чисельності населення, природніх умов, політичного становища українців напередодні світового конфлікту. Автор відзначає, що «хоч українці творили в Австрії 11,5 % населення й були по німцях, чехах і поляках четвертою щодо величини народностевою групою, то проте не мали політичного значіння в державному житті, а навіть не були рівноправними з іншими національними меншостями, що замешкували західноукраїнські землі Австро-Угорщини. Політичну владу мали в Галичині поляки, а на Буковині – німці. А українцям, мимо

конституції, в якій була загарантована рівноправність громадян, діставалося тільки те, на що панівні народи погодили» [106, с. 15].

«Де ж лежала причина такого незавидного положення українців в Австро- Угорській монархії», – запитував І. Карпинець. Даючи відповідь на це запитання, автор праці передусім наголосив на соціально-економічних чинниках: «Це наслідки соціального гніту з давніх часів, передусім польського й мадярського та й цього, що Австро-Угорщина аж до свого розпаду була буржуазно-феодальною державою, а український народ у своїй переважній масі – це народ селян. В Галичині жило з рільництва й побічних занять аж 90,2 % (це є 3050000) українців, а на Буковині 87 % українців (це є 266000); щодо Закарпаття, то брак статистичних даних, але знаємо, що там зрізничкування було ще менше, як в Галичині» [106, с. 17].

«З цих наведених примірів видно, – продовжував він, – що Галичина до вибуху війни в 1914 р. була фактично під польським пануванням. Загальний знаний і поширений був висказ одного з німецьких послів до австрійського парламенту, що Австрія кінчиться на шлесько-галицькій границі, а зачинається майже щойно від галицько-буковинської границі, а край поміж цими границями – це Польща. Ці наведені приміри є достаточні для того, щоби доказати, що українці в Галичині були прямо віддані на поталу полякам і якщо коли-небудь здобули собі деякі управління, то тільки наслідком величезних зусиль і затрати енергії. А центральне австрійське правительство навіть у випадку, якщо хотіло допомогти українцям, було супроти поляків безсильне і безрадне» [106, с. 17].

Краєзнавчий екскурс помічаємо у найвідомішій праці І. Карпинця – «Історії 8-ої Галицької Бригади», яка розпочинається із розповіді про природно-кліматичні умови Рудеччини. Автор праці відзначає, що до повіту «з заходу й північного заходу прилягає Мостиський повіт, який

межує з Перемишським; з півночі Городецький повіт; з північного сходу полуднева частина Львівського; зі сходу північний скравок Жидачівського повіту; з полудня – Дрогобицький і Самбірський. Рудецький повіт певною мірою об'єднує в собі майже всі найважливіші осередки центральної Галичини. Полуднева частина цього повіту охоплює частину боліт на правому березі Дністра; східна частина охоплює також і болота над долішнім бігом Верещиці, яка утворює біля Комарна два стави. Терен повіту, за винятком згаданих боліт над Дністром і Верещицею, є переважно легко горбкуватий (горби мають понад 300 м над поверхнею моря). Через північно-західну частину повіту проходить з малими допливами мала річка Вишня, яка впадає до Сяну. Східну частину з маленькими допливами, як вже згадувалось, перепливає Верещиця. В полуднево-західній частині повіту до Дністра впадає Стривігор (Стрвях); ці обидві ріки, як і маленький доплив Стривігора – Болозівка, є дещо урегульовані» [102, с. 45].

Подібні описи не були поверхневими, а ґрунтувалися на різнопланових джерелах, зокрема картах Військово-географічного інституту у Відні, книг підготовлених Центральною Статистичною Комісією у Відні, статистичних звітах, складених після проведення перепису населення 30 вересня 1921 р. та інших джерел, виданих Головним Статистичним Урядом Польщі.

У 1930-х рр. І. Карпинець опублікував декілька праць соціально-економічної тематики у «Записках НТШ». Він автор дослідження з історії промисловості і гірничої справи в Галичині (1772 – 1848 рр.). Напередодні Другої світової війни товариство надрукувало в «Записках» тільки один розділ («Галицькі залізні гуті та їх продукція в рр. 1772 – 1884» (Т. 154) [99]. На сьогодні це найґрунтовніша праця з окресленого питання [308, с. 16]. Варто також згадати про публікацію І. Карпинця в «Записках НТШ» документів до історії першого соціалістичного процесу в Галичині

1877 – 1878 рр. (Т. 151) [100] та виступ 13 березня 1935 р. на комісії нової історії України НТШ на тему: «Австрійський спис населення в Галичині з 1772 – 73 рр.» [308, с. 16].

У праці «Галицькі залізні гуті та їх продукція в рр. 1772 – 1884» автор вкотре критикує австро-угорську владу за недостатню увагу, яку вона приділяла українцям краю. Дослідник відзначив, що напередодні переходу Галичини до Австрії, тут функціонувало декілька залізних гут. Незважаючи на брак документальних джерел автор праці робить припущення, що наприкінці XVIII – на початку XIX ст. «повстали нові гуті, передусім у Східних Карпатах» [99, с. 175]. «Хоча руда була малопробентова, – продовжує І. Карпинець, – то проте дешевість потрібного до витопу заліза вугілля, якого доставляли величезні ліси, що їх можна було експлуатувати, тільки основуючи на місцях заводи – оплачувала продукцію заліза» [99, с. 175].

Підсумовуючи, історик песимістично зауважив, що виробництво заліза у Східній Галичині у 1772 – 1884 рр. «не відіграло поважної ролі в житті краю, й тим менше в житті Австрії. Це були спроби без глибших наслідків, спроби, які майже ні в чому не змінили господарського становища Галичини» [99, с. 179].

Значна частина досліджень соціально-економічної тематики була написана у радянський період. У руслі директив Компартії, І. Карпинець, як і інші науковці, зобов'язувалися відтворювати історію України в рамках «Короткого курсу історії ВКП(б)». Серед головних положень «катехісису більшовизму», за словами В. Яремчука, було зведення громадянської історії до історії більшовизму, апологетика Леніна і, особливо, Сталіна, ідея про безкризовий розвиток та безпомилкову діяльність партії, цілковите заперечення щонайменшого значення небільшовицьких організацій, розуміння історії партії як історії внутрішньопартійної боротьби проти «антипартійних ухилів» та діячів,

ігнорування національних рухів в Російській імперії і зведення розмаїття подій наприкінці 1940 р. – 1918 рр. в колишній Російській імперії до переможної Жовтневої революції, тлумачення «іноземної інтервенції і громадянської війни 1918 – 1920 рр.» навколо «трьох походів Антанти (похід Колчака, похід Денікіна, війна з панською Польщею), інтерпретація «колективізації» як успішної революції згори, яка заклала підвалини ефективного сільського господарства і привела до вирішальних змін в соціальній структурі суспільства – остаточної ліквідації в СРСР «експлуататорських класів», сталінська теза про «перемогу соціалізму в СРСР» на кінець т. зв. «другої п'ятирічки», тобто до 1937 р. [334, с. 56].

Після початку роботи у львівському відділі Інституту історії України АН УРСР, І. Карпинець обрав наукову тему, пов'язану із становищем Західної України у складі Польщі в 20 – 30-х рр. ХХ ст. і практично одразу ж підготував розвідку «Колонізація західноукраїнських земель польськими осадниками в 1918 – 1939 рр.», за матеріалами якої виступив з доповіддю на науковій сесії Відділу суспільних наук АН УРСР у Львові у червні 1940 р., та брав участь у написанні розділу про Західну Україну від середини ХІХ ст. до 1917 р. для підручника «Історії України» (подав матеріали про територію і населення краю, шляхи сполучення, промисловість, торгівлю, еміграцію тощо) [157, с. 8].

У наукових розвідках, які побачили світ у радянський період помітний вплив ідеологічних чинників. У статтях, зокрема, відзначається, що «капітали на західноукраїнських землях були або в руках єврейської буржуазії (торговельний капітал), або це були капітали австро-німецьких або заграничних капіталістів-промисловців, як приміром капітали в нафтовій промисловості. А далі на західно-українських землях не було великого, свідомого своїх завдань і сильно зорганізованого пролетаріату, бо це були, як відомо, рільничі країни. І тому в такій феодально-буржуазній державі, якою була Австро-Угорська монархія, ніхто з

українським народом не рахувався; український народ був об'єктом експлуатації і тому найслухніші його домагання, як приміром в Галичині в справі шкіл і університету, або в справі поділу Галичини на східну, українську і західну – польську та злуки східної Галичини з етнографічно-українською частию Буковини в один коронний край, ніхто з урядових чинників не брав поважно й не мав сповняти» [308, с. 18].

Висновки І. Карпинця доволі очікувані: найбільша чисельно і найбільше політично дозріла група українського народу в Австро-Угорській монархії – це галичани. Тому їх змагання і «політичні потягнення» мали більше значення, як такі ж «потягнення буковинців, впрочім вони достосовувалися, в основних справах, до галичан».

Дослідник зауважив, що «про закарпатських українців не приходиться говорити, бо вони не проявляли ніякої активності. Хоча Галичани не мали рівних політичних прав з поляками, то все таки уважали, що українцям в Росії поводитья ще гірше, бо там царський уряд навіть не визнавав українців за окрему націю. Провідні кола галичан, а за ними й буковинців були переконані, що розвиток української культури й емансипація українського народу можливі тільки в Австрії, а не в царській Росії. Тому не диво, що коли вибухнула війна, українці Галичини, а за ними й українці Буковини, постановили заявитися беззастережно по австрійському боці, а навіть порішили, подібно як і поляки, зорганізувати добровольчий відділ, легіон Українських Січових Стрільців, що мав допомагати австро-угорським військам в боротьбі проти царату» [106, с. 81]. У 1940-х рр. наукові розвідки І. Карпинця не публікувалися і зберігаються сьогодні в особистому родинному архіві історика (у доньки – художниці Ірини Карпинець).

Після завершення Другої світової війни І. Карпинця було поновлено на посаді старшого наукового співробітника Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР. Нові суспільно-політичні

реалії поступово скоригували плани наукових розробок учених, зокрема І. Карпинця. У дусі марксистсько-ленінської методології особливу увагу він був змушений звертати на дослідження питань визначення західних кордонів України, вивчення історичних прикладів боротьби українського народу з німецькою експансією тощо.

Більше того, якщо у 1944 – 1945 рр., за словами О. Луцького, переважало тематичне планування «знизу», що зводилося до підсумовування, коригування і затвердження пропозицій окремих учених, за якими зазвичай залишали напрями досліджень, де вони себе виявили фахівцями, починаючи із 1945 р. почало домінувати затвердження та планування тем «згори». Відповідно до політичної кон'юнктури вчена рада профільного інституту АН УРСР вносила в наукові плани львівського відділу суттєві зміни, насаджувала без попереднього погодження з виконавцями нові теми, часом кардинально відмінні від наукових зацікавлень і довголітніх напрацювань окремих співробітників [250, с. 105].

Зокрема на 1946 р. Вчена рада Інституту історії України усім науковим співробітникам львівському відділу (окрім І. Белякевича та В. Горбатюка, які опрацьовували теми: «Західноукраїнське питання на Версальській конференції 1919 р.» і «Ленінська «Искра» і боротьба за соціал-демократичну робітничу партію на Україні») затвердила нові теми: «Зв'язки західноукраїнських земель з Росією в XIV – XIX ст.», «Запровадження церковної унії на західноукраїнських землях 17 – 18 ст.», «Політика Австрії на західноукраїнських землях у 18 – початку 19 ст.», «Історія т. зв. нової ери в Східній Галичині», «Україна в планах німецьких загарбників в 1870 – 1944 рр.», «Закарпатська Україна – науково-популярний нарис» [250, с. 107; 42, арк. 102].

21 грудня 1945 р. на засіданні відділу історії України І. Крип'якевич ознайомив присутніх із змістом пропонованих Києвом нових тем. Рішення

вченої ради Інституту історії України АН УРСР викликало обурення науковців, зокрема І. Карпинця, які відмовилися виконувати пропоновані теми. М. Кордуба заявив: «Ухвала вченої Ради викликає зачудування: Інститут знехтував тематичний план, опрацьований львівським відділом, і накидає нову тематику, не рахуючись з тим, що справа іде не з студентами-початківцями, а з старшими науковими робітниками, які довгі роки працюють над своїми темами» [42, арк. 102–105].

Свої застереження висловив також І. Карпинець, що готував історіографічний огляд праць з історії Галичини австрійського періоду та аналізував політику Австрії в цьому краї, натомість йому нав'язували тему «Україна в планах німецьких загарбників у 1870 – 1944 рр.» [250, с. 112]. Проаналізувавши ситуацію, яка склалася в тогочасній історичній науці, сучасні дослідники відзначають, що «партійні й адміністративні органи потребували не об'єктивних наукових досліджень, а праць ідеологічного характеру, покликаних швидше спотворити справжню суть історичного минулого українського народу, зокрема, національно-визвольного руху, ніж об'єктивно дослідити його, що, зрозуміло, викликало невдоволення вчених» [250, с. 112].

Однак, незважаючи на протест, І. Карпинець підготував чергові праці із виразним ідеологічним відтінком – «Захоплення Галичини Австрією 1772 р.», «Огляд праць з історії Галичини австрійського періоду, 1772 – 1914», «Нафтова ропа в Галичині. 1772 – 1848», «Історія газифікації західних областей України до 1939 р.» та ін. [157, с. 8–9] Наукову роботу дослідника перервала постанова уряду, згідно з якою 28 жовтня 1946 р. львівський відділ був ліквідований, а І. Карпинця насильно переведено на роботу до Києва, де він незабаром захворів і був змушений повернутися до Львова.

Таким чином, крім військово-політичної тематики, чимало уваги І. Карпинець приділяв соціально-економічним проблемам. Перші

краєзнавчі роботи та соціально-економічні студії були написані ним після завершення навчання у Львівському університеті. Ці роботи позбавлені ідеологічних нашарувань і відтворюють окремі фрагменти соціальної історії Галичини кінця XVIII – початку XX ст. Дослідження, що побачили світ у радянський період спрямовувалися на критику польського владного режиму, соціального визиску населення «буржуазією» та возвеличували здобутки радянської влади.

ВИСНОВКИ

Іван Іванович Карпинець – відомий український історик, учасник українсько-польської війни 1918 – 1921 рр. Історіографічний аналіз дозволяє констатувати, що проблема військової та наукової діяльності І. Карпинця досі не стала предметом спеціального дослідження. Наявні наукові праці і статті містять тільки опосередковані твердження та інформацію, яка здебільшого розкриває окремі епізоди біографії науковця та його доробку. Введені до наукового обігу джерела дали можливість комплексно проаналізувати військову та наукову діяльність І. Карпинця.

Формування світогляду І. Карпинця відбувалося під впливом навчання у Перемишльській гімназії (познайомився із відомими громадсько-політичними та культурно-освітніми діячами, оволодів українською мовою, яку із цього часу почав використовувати як розмовну), перебігу військово-політичних процесів на українських землях у роки Першої світової війни, Української революції, навчання в Українському таємному (1921 – 1923) та Львівському університеті імені Яна Казимира (1923 – 1928). Участь І. Карпинця у формуванні місцевих інституцій влади ЗУНР (Рудеччина), пройдений військовий шлях у Галицькій армії, зміцнили переконання у необхідності боротьби за державність та соборність України, сприяли його ідейному та фаховому зростанню, як науковця та громадського діяча.

У складі 8-ї бригади УГА І. Карпинець взяв участь в усіх її бойових діях: у Вовчухівській та Чортківській офензивах, операціях на Правобережній Україні проти Червоної армії та Добровольчої Армії Денікіна (липень-серпень 1919 р.), зокрема при звільненні від більшовицьких військ Жмеринки, Вінниці, Василькова та інших міст. Зважаючи на несприятливу військово-політичну ситуацію на фронті, у лютому 1920 р. разом із Бригадою перейшов на сторону Червоної Армії

та розпочав військову кампанію на стороні більшовиків. Потрапив в оточення біля Немирова (квітень 1920 р.), був інтернований до табору в Тухолі під Гданськом (Польща).

Після восьмимісячного перебування в полоні повернувся на Рудеччину, де був взятий під нагляд поліції. У цей же період закінчив навчання в Перемишльській гімназії (1921) та продовжив навчання у Львівському таємному (1921 – 1923 рр.) та Львівському університеті ім. Я. Казимира (1923 – 1928 рр.). Під час навчання відвідував семінари відомих професорів польських – А. Шельонговського, К. Хилінського та ін., розпочав наукову діяльність. У 1932 р. захистив у цьому ж університеті дисертацію, здобувши науковий ступінь доктора філософії. Перебуваючи у складному матеріальному становищі був змушений викладати українську і німецьку мови у приватних школах Львова.

Новий етап у науково-організаційній та пам'яткоохоронній біографії І. Карпинця розпочався після початку його співпраці з НТШ. У 1935 р. він долучився до роботи комісії нової історії України цього впливового на Західній Україні товариства, виступаючи на її засіданнях з рефератами про адміністративний поділ Галичини під владою Австрії, перший австрійський перепис населення в Галичині 1772 – 1773 рр., залізобудівні промисли в Галичині 1772 – 1848 рр. та ін. Також виконував функції заступника голови комісії І. Витановича (1937 – 1939 рр.).

Співпрацюючи у рамках наукової інституції з І. Крип'якевичем, І. Витановичем та іншими тогочасними науковцями, І. Карпинець здобув археографічні, бібліографічні, музеєзнавчі навички наукової праці. Статті історика в українських та польських виданнях засвідчили ерудицію, фахові знання, критичний джерелознавчий підхід до аналізу обраної проблематики, а також усвідомлення ним важливості популяризації української військової-політичної історії, збереження національної історичної пам'яті.

І. Карпинець відіграв важливу роль у збереженні і популяризації пам'яток минулого. У другій половині 1930-х рр. він упорядкував колекції Музею історично-воєнних пам'яток НТШ. На посаді кустоса інвентаризував, документував, описував об'єкти зберігання (книги, музейні експонати, документи тощо), слідкував за їх фізичним станом та умовами зберігання, проводив наукові дослідження. Виступив одним із організаторів збору пожертв і пам'яток часів козаччини, Першої світової війни та українських визвольних змагань 1917 – 1921 рр. серед українських інституцій і товариств, учасників воєнних подій, національно-свідомих громадян. Колекції згодом доповнили пам'ятки ліквідованого польською владою «Пласту».

Характерною рисою І. Карпинця-науковця вважаємо широту його дослідницького поля. Завдяки використанню методів різних галузей історичних знань – джерелознавства, етнографії, статистики, історичної географії – він зумів поглибити можливості наукового дослідження, що було співзвучне тенденціям західноєвропейської науки через поширення ідей позитивізму. Науковому росту дослідника сприяли тісні контакти з українськими (І. Крип'якевич, М. Кордубата ін.) та польськими (А. Шельонговський, К. Хилінський та ін.) істориками.

Після зміни політичного режиму в Західній Україні у 1939 р. вчений змушений обрати соціально-економічну тематику досліджень. У працях, присвячених періоду Першої світової війни окремі аспекти і висновки висвітлювалися під впливом марксистсько-ленінської методології в історичній науці СРСР. У львівському відділу Інституту історії України (керівник І. Крип'якевич) І. Карпинець досліджував становище Західної України у складі Польщі в 20 – 30-х рр. ХХ ст., підготував серію розвідок, виступив із доповіддю на науковій сесії відділу суспільних наук АН УРСР (червень 1940 р.), взяв участь у написанні розділу про Західну Україну від середини ХІХст. до 1917 р. для

чотиритомного підручника «Історії України». Після завершення Другої світової війни його поновлено на посаді старшого наукового співробітника, однак уже у 1947 р. був відрахований з Інституту історії УРСР. Згодом працював у Львівському зооветеринарному інституті (із 1848 р.), а з серпня 1950 р. – у Торгово-економічному інституті як викладач німецької мови.

Наукову спадщину вченого становлять праці з військово-політичної та соціально-економічної історії західноукраїнських земель останньої чверті XVIII – першої половини XX ст., значна частина яких досі не опублікована. У 1920 – 1930-х рр. І. Карпинець став новатором у дослідженні військової історії Галичини, а його «Історія 8-ї Галицької бригади» стала «одним із найкращих творів, який появився в Галичині в період між двома світовими війнами» (Л. Шанковський).

До другого циклу досліджень (соціально-економічного) належить його дисертація «Проблема міст Галичини», (опублікована частина під назвою «Кількість міських поселень колишньої Галичини та їх поділ на міста і містечка»), а також дослідження «Белз і Белжчина під Австрією (1772 – 1918)», дослідження з історії промисловості і гірничої справи в Галичині (1772 – 1848 рр.), передане Науковому товариству ім. Шевченка, яке надрукувало в «Записках...» один розділ («Галицькі залізні гуті та їх продукція в рр. 1772 – 1884»).

Значне зацікавлення сучасників викликають інші праці І. Карпинця на військово-політичну тематику, а саме: хроніка «1-й курінь 8-ї бригади УГА» (щоденник бойових дій I куреня 8-ї бригади на Правобережній Україні); «Панцирний поїзд Ч. 2» (розповідається про бойові дії панцерного поїзда під командуванням четарів Т. Швеця та О. Верхоли у складі 7-ї і 8-ї бригад УГА на залізничних лініях Львів-Самбір); розвідка «Пролом під Чортковом» (подає маловідомі факти про одну з найкраще проведених військових операцій УГА у червні 1919 р. проти польських

військ); стаття «Участь бувших учнів Перемиської української гімназії в українській визвольній війні» (перша спроба зібрати і систематизувати відомості про участь і бойовий шлях десятків колишніх перемишльських гімназистів у Легіоні УСС); дослідження «Історія західноукраїнських земель в часі Першої світової війни».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ АРХІВНІ МАТЕРІАЛИ

ЦЕНТРАЛЬНИЙ ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ВИЩИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ І УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ

**1. Ф. 1073. Державний Секретаріат Військових Справ ЗУНР,
1918 – 1919**

оп. 1.

Спр. 2. Державний секретаріат військових справ ЗУНР, м. Тернопіль, 226 арк.

2. Ф. 2188. Начальна Команда Галицької армії ЗО УНР, м. Чортків.

оп. 1.

Спр. 1. Накази Начальної команди Галицької армії, 24 арк.

3. Спр. 3. Накази штабу Начальної команди Галицької армії, 110 арк.

4. Спр. 4. Оперативні секретні накази штабу НКГА, 47 арк.

5. Спр. 57. Відомості про дислокацію і бойовий склад Галицької армії, 63 арк.

оп. 2.

6. Спр. 1. Оперативні звіти і доповіді про стан армії, 24 арк.

ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

7. Ф. П-3. Львовский обком Компартии Украины, 1939 – 1991

оп. 2.

Спр. 37. Протоколи № 176, 177 засідання бюро обкома КП(б)У), 122 арк.

8. Спр. 112. Інформації, справки обкома, горкомов, райкомов партії о виконанні постановлення ЦК КП(б)У и Совета Министров УССР от 21 июня 1947 года «Об улучшении политической и хозяйственной работы в Западных областях Украины» и постановлення бюро обкома партії от 15 июля 1947 г. по этому вопросу», 246 арк.

9. Спр. 236. Сведения и характеристики профессорско-преподавательского состава и работников научно-исследовательских институтов, представленных к правительственным наградам, 129 арк.

10. Спр. 366. Протокол XV пленума обкома КП(б)У, 36 арк.

11. Спр. 591. Сведения о профессорско-преподавательском составе вузов, о театрах, больницах, характеристики на преподавателей общественных дисциплин, 94 арк.

12. Спр. 6. Протокол VI пленума обкома КП(б)У, 24 арк.

13. Спр. 57. Протоколы № 31, 32 заседаний бюро обкома КП(б)У), 125 арк.

14. Спр. 130. Информации, отчеты обкома партии в ЦК КП(б)У об идейно-политическом воспитании студенческой молодежи, ходе экзаменационной сессии в высших учебных заведениях, подготовке вузов, техникумов, школ к новому учебному году, 112 арк.

15. Спр. 342. Протокол-стенограмма VII пленума обкома КП(б)У, 33 арк.

16. Спр. 448. Материалы к отчетному докладу о работе Львовского обкома партии в послевоенный период, 230 арк.

оп. 3.

17. Спр. 661. Справки. Отчеты, сведения высших учебных заведений, научно-исследовательских институтов об учебно-воспитательной работе, 184 арк.

18. Спр. 666. Справки, отчеты, объяснительные записки работников отдела, техникумов, общества по распространению политических и научных знаний об учебно-воспитательной работе, 180 арк.

оп. 4.

19. Спр. 159. Информации, справки, докладные записки обкома партии в ЦК ВКП(б), ЦК КП(б)У о ходе устранения недостатков в идеологической работе областной парторганизации в связи со статьей в газете «Правда» «Против идеологических извращений в литературе», о состоянии идейно-политического воспитания студентов, мерах по очистке книжных фондов библиотек города от буржуазно-националистической литературы, работе админотдела обкома партии, создании ДОСААФ и др., 121 арк.

20. Спр. 250. Информации, справки, докладные записки советских, профсоюзных органов, областных организаций. Учебных заведений в обком партии о создании Львовского филиала АН УССР, 131 арк.

21. Спр. 634. Справки работников отдела о ходе подготовки научных кадров через аспирантуру в вузах и научно-исследовательских учреждениях, подборе, расстановке и воспитании профессорско-преподавательских кадров вузов и филиала АН УССР, 103 арк.

22. Спр. 637. Стенограммы партийного актива работников вузов, справки отдела о состоянии работы высших учебных заведений институты филиала АН УССР, 124 арк.

23. Спр. 918. Справки, доклады о работе институты Львовского филиала Академии наук УССР, 225 арк.

24. Ф. 257. Товариство вивчення історії оборони Львова і південно-східних воєводств, 1918 – 1920

оп. 1.

Спр. 36. Завірені копії протоколів засідань Ради державних секретарів Західно-Української Народної Республіки, 15 арк.

25. Спр. 183. Завірені копії протоколів засідань Ради державних секретарів Західно-Української Народної Республіки, 33 арк.

оп. 2.

26. Спр. 1439. Звіти повітових комісарів ЗУНР у Радехові, Стоянові, Рогатині і Рудках Українській Національній раді у Львові про перехід до зунрівських комісарів і формування військових частин для оборони Львова. – 53 арк.

27. Ф. 1259. Рудківський повітовий комісаріат Української Національної Ради, 1918 – 1919

оп. 1.

28. Спр. 31. Циркуляри, вказівки і розпорядження Станиславівського секретаріату військових, внутрішніх, земельних, фінансових справ, секретаріату судочинства і Рудківського повітового комісаріату, 119 арк.

**ЦЕНТРАЛЬНИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІСТОРИЧНИЙ АРХІВ
УКРАЇНИ У М. ЛЬВОВІ**

29. Ф. 309. Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів, 1873 – 1944

оп. 1.

Спр. 38. Протоколи об'єднаних засідань членів секцій товариства, 26 арк.

30. Спр. 43. Стаття Кревецького І. «І.Х.1918 – І.ХІ.1933», присвячена 15-ій річниці проголошення ЗУНР, 13 арк.

31. Спр. 44. Протоколи засідань членів Комісії нової історії України та історичної секції товариства, 33 арк

32. Спр. 123. Листування з організаційними комітетами про проведення міжнародних наукових конгресів, з'їздів, конференцій тощо, 95 арк.

33. Спр. 297. Листування з студентськими організаціями у Львові про утримання Академічного дому, заснування Музею військово-історичних пам'яток та ін., 132 арк.

34. Спр. 784. Звіти про діяльність історико-воєнної музейної секції товариства «Молода громада», 6 арк.

35. Спр. 785. Угода з товариством «Молода громада» і «українським товариством допомоги інвалідам у Львові» про відкриття Музею історично-воєнних пам'яток у Львові, 2 арк.

36. Спр. 787. Статут Музею історико-воєнних пам'яток товариства, 2 арк.

37. Спр. 788. Списки експонатів Музею історико-воєнних пам'яток товариства, 62 арк.

38. Спр. 1415. Праця Карпинця І. «Історія західноукраїнських земель в часі Першої світової війни 1914 – 1918 рр.», 85 арк.

39. Ф. 581. Колекція документів про діяльність урядів і армій Української народної республіки та Західноукраїнської народної республіки, 1914 – 1939

оп. 1.

Спр. 96. Законопроекти, закони, розпорядження та циркуляри уряду ЗУНР про державну адміністрацію, вибори в сейм ЗУНР, земельну і грошову реформи, оплату внесків, 65 арк.

40.Спр. 147. Інформаційне повідомлення українських пресових бюро в Відні та при Державнім секретаріаті військових справ у Станиславові про стан Галицької армії, політику радянського уряду, події на Україні, Східній Галичині, міжнародні події, 15 арк.

41.Спр. 206. Накази, протоколи, звіти, листи та інші документи про діяльність повітових комісаріатів УНРади в місцевостях Східної Галичини, 101 арк.

АРХІВ ІНСТИТУТУ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА НАН УКРАЇНИ

42.Ф.1. Діяльність Львівського відділу Інституту історії АН УРСР за 1941–1946 рр.).

оп. VI-ф.

Спр. Г-2. Протоколи засідань, звіти та тематичні плани наукових співробітників Львівського відділу Інституту історії АН УРСР, 67 арк.

43.Спр. Г-5. Протоколи засідань, звіти та тематичні плани наукових співробітників Львівського відділу Інституту історії АН УРСР, 115 арк.

II. ОПУБЛІКОВАНІ ДОКУМЕНТИ І МАТЕРІАЛИ

44.Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз / Іван Білас. – У 2-х кн. – Київ : Либідь–Військо України, 1994. – Кн. 2. – 688 с.

45.Боротьба за возз'єднання Західної України з Українською РСР 1917–1939: Збірник документів і матеріалів. – Київ : Наукова думка, 1979. – 557 с.

46.Винар Л. Листи Івана Крип'якевича до Олександра Оглоблина з 1943 року / Л. Винар // Український історик. – 2000. – №1 – 3. – С. 261–275.

47. Возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі (1939–1949): Збірник документів і матеріалів. – Київ : Держполітвидав УРСР, 1949. – 211 с.
48. Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади. – Львів, 1996. – 516 с.
49. Десять буремних літ: Західноукраїнські землі в 1944 – 1953 роках. Нові документи і матеріали / упорядник В. Сергійчук. – Київ : Дніпро, 1998. – 944 с.
50. З історії революційного руху у Львові 1917 – 1939 рр.: Документи і матеріали. – Львів : Книж.-журн. вид-во, 1957. – 796 с.
51. Західно-Українська Народна Республіка 1918 – 1923. Документи і матеріали. – Т. 1 : Листопадова 1918 р. національно-демократична революція, проголошення ЗУНР. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2001. – 328 с.
52. История Академии наук Украинской ССР / АН УССР. – Киев, 1979. – 315 с.
53. Інститут історії України НАН України: друге двадцятиріччя, (1957 – 1977): док. і матеріали / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2007. – 463 с.
54. Історія Національної академії наук України. 1946 – 1950: Част. 1. Документи і матеріали / Упор.: Л. М. Яременко, С. В. Старовойт, О. М. Березовський, В. А. Кучмаренко. Редкол.: О.С. Онищенко (гол. ред.) та ін. Київ. 2008. – 332 с.
55. Комуністична партія України в революціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. – Т. 2. – Київ, 1977. – 430 с.
56. КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК (1898 – 1971). – Т. 6.: 1941 – 1954. – Київ : Політвидав України, 1980. – 524 с.
57. Культурне будівництво в Українській РСР (червень 1941 – 1950). – Київ, 1989. – 576 с.
58. Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали. 1939 – 1953 / За ред. Сливки Ю. Ю. – Т. 1. – Київ, 1995. – 747 с.
59. Літопис нескореної України: Документи, матеріали, спогади. – Львів : Просвіта, 1993. – Кн. 1. – 797 с.

60. Національна академія наук України та державні академії наук: до 90-річчя НАН України / НАН України ; Акад. мед. Наук ; Акад. пед. наук та ін. – Київ, 2008. – 576 с.

61. Національні відносини в Україні у ХХ ст.: Збірник документів і матеріалів. – Київ : Наукова думка, 1994. – 557 с.

62. Під прапором Жовтня. Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на піднесення революційного руху в Західній Україні: Документи і матеріали. В 3-х кн. – Львів : Книж.-журн. вид-во, 1957 – 1966 ; Кн. 2 (1921 – 1928 рр.). – 1964. – 380 с.

63. Сборник законов Украинской РСР и указов Президиума Верховного Совета Украинской РСР, 1938 – 1979 : в 2 т. – Киев : Политиздат Украины, 1980. – Т. 1. – 740 с.

64. Соціалістичні перетворення в західних областях Української РСР (1939 – 1979). Збірник документів та матеріалів. – Київ : Наукова думка, 1980. – 548 с.

65. Тисяча років української суспільно-політичної думки. У 9 т. – Т.7 (20 – 40-і рр. ХХ ст.). – Київ, 2001. – 440 с.

66. У лещатах тоталітаризму: Перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.): Зб. документів і матеріалів. – У 2 ч. – Ч. II (1944 – 1956 рр.). – 314 с.

67. Україна у ХХ столітті: Збірник документів і матеріалів. – Київ : Вища школа, 2000. – 350 с.

68. Українська суспільно-політична думка в ХХ ст. – Т. 2. – [б. м.], 1983. – 426 с.

69. Хроніка НТШ (за час від 01.X.1935 – до 25.XII.1937). – Львів, 1937. – № 73. – 125 с.

70. Хроніка НТШ (за час від 26.XII.1937 – до 31.XII.1938). – Львів, 1939. – № 74. – 122 с.

71. Юркова О. Документи для створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР, 1936 – 1941 / О. Юркова ; НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2001. – 210 с.

72. Tuchola. Odoz jencow snternowanych. 1914 – 1934. – Torun, 1998. – 158 s.

III. МЕМУАРИ

73. Богачевський Д. Табор полонених у Тухолі. Вступні завваги / Д. Богачевський // Українська галицька армія (матеріали до історії). – Вінніпег, 1958. – С. 567–582.
74. Борковський І. Удар на Чортків / І. Борковський // Літопис Червоної Калини. – 1938. – Ч.7–8. – С. 5–10.
75. Бурачемський А. Моя відповідь / А. Бурачемський // Літопис Червоної Калини. – 1930. – Ч.6. – С. 7–10.
76. Волинець С. У першу річницю смерті Івана Крип'якевича: спогад про проф. І. Крип'якевича / Степан Волинець // Український історик / [гол. ред. Любомир Винар]. – [Рік видання п'ятий]. – Нью-Йорк – Мюнхен : Українське історичне товариство, 1968. – № 1/4 (17/20). – С. 82–85.
77. Зиблікевич Є. Зі споминів січовика (1914 – 1919) / Є. Зиблікевич . – Відень, 1920. – 16 с.
78. Калина В. Українські Січові Стрільці в українсько-польській війні / В. Калина // Вісті комбатанта. – 1964. – Ч.3 (15). – С. 9–14.
79. Кедрин І. Життя – події – люди. Спомини і коментарі / Іван Кедрин. – Нью-Йорк : Червона калина, 1976. – 880 с.
80. Колтунюк М. З українсько-польських боїв (спомини парламентаря) / М. Колтунюк // Український Скиталець. – 1923. – Ч.6/28. – С.23–26; Ч.7/29. – С.25–30; Ч.9–10/31–32. – С.35–37; Ч.11/33. – С.19–24; Ч.12/34. – С.15–19.
81. Коновалець Є. Причинки до історії української революції / Є. Коновалець. – [Б.м.]: Накл. Проводу Укр. націоналістів, 1948. – 48 с.
82. Макух І. На народній службі. Спогади / Іван Макух. – Дітройт, 1958. – 348 с.
83. Мегас О. Трагедія галицької України. Матеріали про польську інвазію, польські варварства і польську окупацію Східної Галичини за кроваві роки 1918, 1919 і 1920 / Зладив і упор. Осип Мегас. – Вінніпег, 1920. – 235 с.
84. Мікула О. Державні залізниці З.О.У.Н.Р. / О. Мікула // Літопис Червоної Калини. – 1935. – Ч.5. – С. 4–7.

85. Нечиталюк М. «Честь праці!»: Академік Михайло Возняк у спогадах та публікаціях / М. Нечиталюк. – Львів, 2000. – 424 с.
86. О. З. Гірська бригада УГА та її перехід на чехословацьку територію / О. З. // Літопис Червоної Калини. – 1938. – Ч.7–8. – С.13–14; Ч.10. – С. 8–9.
87. Омелянович-Павленко М. Початок 1919 року / М. Омелянович-Павленко // Розбудова Нації (Прага). – 1929. – Ч.3–4. – С. 109–117; Ч.5. – С. 166–176; Ч.6–7. – С. 210–220.
88. Паліїв Д. На чисту воду: з моїх споминів / Д. Паліїв // Літопис Червоної Калини (Львів). – 1930. – Ч.6. – С. 15–17; Ч.7–8. – С. 12–13.
89. Паліїв Д. Жмут спогадів / Д. Паліїв // Календар Червоної Калини. – 1935. – С.34–35.
90. Пріцак О. Спогад про вчителя // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 8: Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві / Упорядник Ф. Стеблій. – Львів, 2001. – С. 562–569.
91. Сливка Ю. Академік Іван Петрович Крип'якевич / Ю. Сливка // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник на пошану професора Ю. Сливки. – Львів, 2000. – Вип. 7. – 960 с.
92. Станімір С. 3-тя Бригада ЧУГА / С. Станімір // УГА. Матеріали до історії. – Т. 2. – Вінніпег, 1960 – 383 с.
93. Терлецький О. Галичина в історії України / О. Терлецький // Календар Червоної Калини на 1937 р. – Львів : Червона Калина, 1936. – С. 28–36.
94. Тютюнник Ю. З поляками проти Вкраїни / Ю. Тютюнник. – Харків : Державне вид-во України, 1924. – 103 с.
95. Цегельський Л. Від легенди до правди / Л. Цегельський. – Нью-Йорк ; Філадельфія, 1960. – 313 с.
96. Шевельов Ю. Я – мене – мені... і довкруги. – Т. 1 : В Україні / Ю. Шевельов. – Харків – Нью-Йорк, 2001. – 290 с.
97. Шухевич С. Спомини з УГА / С. Шухевич. – Львів, 1935. – 24 с.

IV. НАУКОВІ, НАУКОВО-ПУБЛІЦИСТИЧНІ ПРАЦІ І. КАРПИНЦЯ

98. Карпинець І. Белз і Белзчина під Австрією / І. Карпинець. – Львів, 2003. – 134 с.
99. Карпинець І. Галицькі залізні гуті та їх продукція в рр. 1772 – 1848 / І. Карпинець // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Т. 154. – 1937. – С. 141–182.
100. Карпинець І. До справи арештувань у Львові в червні 1877 р. / І. Карпинець // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Т. 151. – 1931. – С. 205–216.
101. Карпинець І. І курінь 8 бригади УГА / І. Карпинець // Літопис Червоної калини. – 1931. – № 1. – С. 12–13; № 2. – С. 20–23; № 3. – С. 20–21.
102. Карпинець І. Історія 8-ої Галицької Бригади / І. Карпинець // Галичина. Військова історія у 1914 – 1921 роках / Упорядник Ф.І. Стеблій, Б.З. Якимович. – Львів, 2005. – С. 82 – 252.
103. Карпинець І. Історія західноукраїнських земель в часі Першої світової війни / І. Карпинець // Галичина. Військова історія у 1914 – 1921 роках / Упорядник Ф.І. Стеблій, Б.З. Якимович. – Львів, 2005. – С. 11–69.
104. Карпинець І. Панцирний поїзд. Ч.2. / І. Карпинець // Галичина. Військова історія у 1914 – 1921 роках / Упорядник Ф.І. Стеблій, Б.З. Якимович. – Львів, 2005. – С. 348 – 354.
105. Карпинець І. Пролом під Чортковим / І. Карпинець // Галичина. Військова історія у 1914 – 1921 роках / Упорядник Ф.І. Стеблій, Б.З. Якимович. – Львів, 2005. – С. 263–347.
106. Карпинець І. Український народ Австро-Угорщини в часі Першої світової війни / І. Карпинець // Галичина. Військова історія у 1914 – 1921 роках / Упорядник Ф.І. Стеблій, Б.З. Якимович. – Львів, 2005. – С. 70–81.
107. Карпинець І. Участь бувших учнів Перемиської української гімназії в українській визвольній війні / І. Карпинець // Де срібнолентий Сян пливе. Пропам'ятна книга ювілею 50-ліття Української Державної гімназії в Перемишлі. 1888 – 1938. – Перемишль, 1938. – С. 58–62.

108. Karpynec I. Piosc osad miejskich b. Galicji I podziat ich na miasta i miasteczka / I. Karpynec // Roczniki dziejow społecznych i gospodarczych. – Т. II. – Lwow, 1932. – S. 1–37.

V. ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ

109. Вільна Україна. – Львів, 1946.
110. Воля. – Станіславів, 1919.
111. Діло. – Львів, 1923 – 1939.
112. Історичний календар-альманах Червоної Калини. – Львів, 1922 – 1939.
113. Літопис Червоної Калини. – Львів, 1929 – 1939.
114. Національна політика. – Львів, 1938 – 1939.
115. Нове життя. – Станіславів, 1919.
116. Новий час. – Львів, 1923 – 1939.
117. Політика. – Львів, 1925 – 1926.
118. Республіка. – Станіславів, 1919.
119. Розбудова держави. – Львів, 1931 – 1939.
120. Студентські вісти. – Львів, 1923.
121. Свобода. – Джерсі-Сіті – Нью-Йорк, 1949 – 1966.
122. Свобода. – Львів, 1922 – 1939.
123. Український історик. – Нью-Йорк ; Торонто ; Київ ; Львів ; Мюнхен, 1964–2003.
124. Dzennik Polski. – Warszawa, 1923 – 1939.
125. Kurjer Warszawski. – Warszawa, 1923 – 1939.
126. Slovo Polske. – Warszawa, 1923 – 1939.
127. Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych. – Warszawa, 1928 – 1939.
128. Sprawy Narodowościowe. – Warszawa, 1929 – 1939.

VI. МОНОГРАФІЇ, СТАТТІ У НАУКОВИХ ВИДАННЯХ

129. Ададуrow В. Політика Франції стосовно українсько-польського конфлікту за Східну Галичину в період з листопада 1918 по березень 1919 р. / В. Ададуrow // Україна в минулому. – Київ ; Львів, 1995. – Вип. 7.– С. 17–22.

130. Алексієвець Л. Польща: утвердження незалежної держави. 1918–1926 / Леся Алексієвець. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2006. – 448 с.

131. Андрухів І. Західноукраїнські молодіжні організації “Сокіл”, “Січ”, “Пласт”, “Луг” / Ігор Андрухів. – Івано-Франківськ : Накладом Івано-Франківського міського товариства “Союзу українок”, 1992. – 80 с.

132. Бачинський В. Генерал Мирон Тарнавський, начальний вождь УГА / В. Бачинський. – Львів, 1938. – 30 с.

133. Білоус А. Політико-правові системи: світ і Україні / Артур Білоус. – Київ, 1997. – 200 с.

134. Борщак І. Антанта проти України / І. Борщак // Календар-Альманах Червоної Калини на 1939 р. – Львів, 1938. – С. 114–116.

135. Братківський Ю. Шляхом націоналізму, опортунізму і зради / Ю. Братківський. – Харків, 1928. – 84 с.

136. Буцко М. Підпільний університет / Микола Буцко, Юліан Редько // Жовтень / [гол. ред. Роман Федорів]. – Львів : “Каменярь”, 1988. – травень. – № 5 (523). – травень. – С. 72–75.

137. Васюта І. Політична історія Західної України (1918–1939) / Іван Васюта. – Львів : Каменярь, 2006. – 335 с.

138. Васюта І. Національно-визвольний рух у Західній Україні (1918–1939) / Іван Васюта // Укр. іст. журн. – 2001. – № 6. – С. 35–64.

139. Васюта І. Перегрупування в західноукраїнському національному русі в перші роки по анексії Східної Галичини / Іван Васюта // Вісник Львівського університету. Серія історична. – 1999. – Вип. 34. – С. 341–354.

140. Вегеш М. Країни Центрально-Східної Європи та українське питання (1918–1939) / Микола Вегеш, Степан Віднянський. – Київ – Ужгород, 1998. – 257 с.
141. Великочий В. Джерела до вивчення державного будівництва в ЗУНР / В. Великочий. – Івано-Франківськ: Плай, 2003. – 278 с.
142. Великочий В. Українська історіографія про партійно-політичну систему Галичини воєнно-революційної доби: загальна характеристика / В. Великочий // Галичина. – 2011. – № 12. – С. 90–95
143. Верига В. Визвольні змагання в Україні. 1914 – 1923. У 2-х томах / В. Верига. – Львів, 1998. – Т. 1. – 523 с.
144. Верменич Я. Історична регіоналістика в Україні: спроба канцептуального аналізу / Ярослава Верменич. – Київ, 2001. – 386 с.
145. Винар Л. Олександр Петрович Оглоблин (1899 – 1992) / Л. Винар // Олександр Мезько-Оглоблин. Дослідження та матеріали (До століття народження історика) / Редактор Любомир Винар. Нью-Йорк – Острог – Київ – Торонто, 2000. – С. 60.
146. Вівчаренко О. Західно-Українська Народна Республіка / О. Вівчаренко, Б. Тищик. – Коломия, 1993. – 113 с.
147. Віднянський С. Українське питання в міжвоєнній Польщі: основні проблеми й напрямки наукових досліджень у сучасній вітчизняній історичній науці / Степан Віднянський // Укр. іст. журн. – 2003. – № 2. – С. 39–55.
148. Військове будівництво в Україні у ХХ столітті: Історичний нарис, події, портрети / [гол. ред. кол. О. Кузьмук]. – Київ, 2001. – 613 с.
149. Вішка О. Преса української еміграції в Польщі (1920–1939 рр.): Історико-бібліографічне дослідження / Омелян Вішка / НАН України; Львівська наукова бібліотека ім. В.Стефаніка; Науково-дослідний центр періодики. – Львів, 2002. – 480 с.
150. Вішка О. Українська таборова преса вояків Армії УНР, інтернованих у Польщі в 1920–1924 рр. / Омелян Вішка // Четвертий Міжнародний конгрес українців. Одеса, 26-29 серпня 1999 р. Доповіді та повідомлення. Історія. Частина 2

: ХХ століття / Міжнародна асоціація українців. – Одеса-Київ-Львів, 1999. – С. 430–440.

151. Возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною / [відп. ред. Ю. Сливка]. – Київ: Наукова думка, 1989. – 488 с.

152. Возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною / Юрій Сливка, Віталій Масловський, Михайло Швагуляк та ін. – Київ : Наук, думка, 1989. – 488 с.

153. Волянчук М. Поширення марксистсько-ленінських ідей на Західній Україні / Микола Волянчук, Валентин Маланчук. – Львів : Кн.-журн. вид-во, 1960. – 231 с.

154. Гадзинский В. Революционное движение в Восточной Галиции (1918–1919) / В. Гадзинский. – Москва; Петроград, 1923. – 98 с.

155. Галайчак Т. Інститут суспільних наук: сторінки історії / Т. Галайчак, О. Луцький // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність : зб. наук. пр. на пошану проф. Ю. Сливки. – Л., 2000. – Випуск 7. – С. 69–74.

156. Галицька-Дідух Т. Східна Галичина в політиці радянської Росії (1919 – середина 20-х рр.) / Т. Галицька-Дідух // Вісник Прикарпатського університету. Серія “Історія”. – Івано-Франківськ, 2002. – Вип 6. – С. 75–82.

157. Галичина. Військова історія у 1914 – 1921 роках / Упорядник Ф.І. Стеблій, Б.З. Якимович. – Львів, 2005. – 416 с.

158. Галушко Є. Нариси історії ідеологічної та організаційної діяльності КПЗУ в 1918 – 1928 рр. / Євген Галушко. – Львів, 1965. – 265 с.

159. Герасименко М.П. Боротьба трудящих Західної України за возз'єднання з Радянською Україною (1921 – 1939 рр.) / М.П. Герасименко, Б.К. Дудикевич. – Київ : Держполітвидав УРСР, 1960. – 224 с.

160. Голубко В. Українсько-польсько-радянська війна 1920 р. і Східна Галичина / В. Голубко // Вісник НУ “Львівська Політехніка” “Армія та держава”. – Львів, 2000, № 408. – С. 9–20.

161. Голубко В. Армія Української Народної Республіки 1917 – 1918. Утворення і боротьба за державу / В. Голубко. – Львів, 1997. – 239 с.

162. Гордієнко В. Українська Галицька Армія / В. Гордієнко. – Львів, 1991. – 112 с.
163. Грабовский М. Подпольная коммунистическая работа среди частей Галицкой армии (1919) / М. Грабовский // Наша кузница. – 1922. – № 5–7. – С. 146–148.
164. Грицак Є. Вибрані українознавчі праці / Є. Грицак [упор. В. Пилипович]. – Перемишль, 2002. – С.426–427.
165. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст. / Ярослав Грицак. – Київ : Генеза, 2000. – 360 с.
166. Грушевський М. На порозі нової України / М. Грушевський. – Київ, 1918. – 120 с.
167. Гудь Б.В. Загибель Аркадії. Етносоціальні аспекти українсько-польських конфліктів XIX – першої половини XX століття. Монографія. – Львів, 2006. – 448 с .
168. Гудь Б. Нелегка дорога до порозуміння: до питання генези українсько-польського військово-політичного співробітництва 1917–1921 рр. / Б. Гудь, В. Голубко. – Львів, 1997. – 68 с.
169. Гулай В. Кадрова політика радянського режиму в західних областях України (друга половина 40-х – 50-ті роки XX ст.) // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Вип.37. – Львів : ЛНУ ім. І.Франка, 2002. – С. 190–204.
170. Гунчак Т. Україна: перша половина XX століття. Нариси політичної історії / Т. Гунчак. – Київ: Либідь, 1993. – 288 с.
171. Даниленко В. Ліквідація польської держави та встановлення радянського режиму в Західній Україні / В. Даниленко // Український історичний журнал. – 2006. – №3. – С. 115–125.
172. Даниленко В. Сталінізм і українська інтелігенція: 20–30-ті роки / Віктор Даниленко, Георгій Касьянов. – Київ : Наукова думка, 1991. – 96 с.
173. Дашкевич Я. Нація та націоналізм: теоретичні проблеми та історіографічні висновки / Ярослав Дашкевич // Україна в минулому / НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. Львівське відділення. Ред. кол. : Я. Дашкевич та ін. – Київ–Львів, 1996. – Вип. 9. – С. 177–185.

174. Дашкевич Я. Боротьба з Грушевським та його школою за радянських часів / Я. Дашкевич // Український історик. – 1996. – № 1 – 4. – С.113–117.

175. Дашкевич Я. Україна вчора і нині. Нариси, виступи, есе / Я. Дашкевич. – Київ, 1993. – 191 с.

176. Дашкевич Я. Шляхи подолання упереджень (Перешкоди нормалізації польсько-українських стосунків) / Я. Дашкевич // Україна – Польща. Історична спадщина і суспільна свідомість. Вип. 1. – Київ, 1993. – С. 23–29.

177. Дмитрук К. Безбатченки (Правда про участь українських буржуазних націоналістів і церковних ієрархів у підготовці нападу фашистської Німеччини на СРСР) / Клим Дмитрук. – Львів : Каменярь, 1972. – 223 с.

178. Дмитрук К. Під штандартами реакції і фашизму / Клим Дмитрук. – Київ : Наукова думка, 1976. – 384 с.

179. Довган Ю. Політика Великобританії у вирішенні польсько-українського конфлікту в Галичині у 1918–1919 рр. / Ю. Довган // Вісник Прикарпатського університету. Серія “Історія”. – Івано-Франківськ, 2003. – Вип 7. – С. 154–163.

180. Дольницький М. Антанта в українсько-польській війні в 1918 – 1919 р. / М. Дольницький // Українська Галицька Армія: матеріали до історії. – Вінніпег, 1958. – Т. 1. – С. 435–450.

181. Домбровський О. Іван Карпинець – наш призабутий історик (1898 – 1954) / О. Домбровський // Український історик. – 1997. – №1 – 4. – С.105–111.

182. Домбровський О. Традиції школи М. Грушевського у львівському НТШ в 30-х роках / О. Домбровський // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 8: Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві / Упорядник Ф. Стеблій. – Львів, 2001. – С. 552–557.

183. Дуда А. Буковинський курінь у боях за українську державність. 1918–1944 / А. Дуда, В. Старик. – Київ; Чернівці, 1995. – 272 с.

184. Думін О. Армія ЗОУНР (УГА) / О. Думін // Українська Загальна Енциклопедія. – Львів; Станіслав; Коломия, 1934. – Т. 3. – С. 708–732.

185. Думін О. Історія Легіону Українських Січових Стрільців 1914–1918 / О. Думін. – Львів, 1936. – 375 с.

186. Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974. – 1019 с.
187. Єдність трудящих Західної України і Польщі у революційній боротьбі (1917–1939). – Львів : “Вища школа”, 1979. – 300 с.
188. За волю України. Історичний збірник УСС. 1914–1964. – Нью-Йорк, 1967. – 608 с.
189. Зайцев О. Екзильний уряд ЗУНР і українські політичні організації Галичини (1919–1923) / Олександр Зайцев // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / НАН України; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Вип. 6 : Західно-Українська Народна Республіка: історія і традиції. – Львів, 2000. – С. 188–194.
190. Залізник М. Російська Україна й її відродження / М. Залізник. – Відень, 1918. – 72 с.
191. Замлинська О. Ідеологічний терор та репресії проти творчої інтелігенції у перші повоєнні роки (1945 – 1947 рр.) / О. Замлинська // Київ. старовина. – 1993. – № 2. – С. 32–35.
192. Зарецька Т. Юзеф Пілсудський і Україна / Т. Зарецька. – Київ, 2007. – 288с.
193. Західно-Українська Народна Республіка 1918 – 1923. Ілюстрована історія / [кер. авт. кол. М. Кучерепа]. – Львів; Івано-Франківськ, 2008. – 524 с.
194. Західно-Українська Народна Республіка 1918 – 1923. Історія. – Івано-Франківськ, 2001. – 628 с.
195. Зашкільняк Л. Історична пам'ять та історіографія як дослідницьке поле для інтелектуальної історії / Леонід Зашкільняк // Confraternitas. Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича / [відп. редактор М. Крикун, заст. відп. редактора О. Середа. – Львів, 2006–2007 (Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник наукових праць. Вип. 15 / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України). – С. 855–862.
196. Зашкільняк Л. Історія Польщі / Л. Зашкільняк, М. Крикун. – Львів, 2002. – 752 с.
197. Зашкільняк Л. Історія Польщі та українсько-польських відносин у відображенні сучасної української історіографії (90-ті роки ХХ ст.) / Леонід

Зашкільняк // Polska – Niemcy – Ukraina w Europie. Narodowe identyfikacje i europejskie integracje w przededniu XXI wieku / Pod red. W. Bonusiaka. – Rzeszow : WSP, 2000. – S. 99–128.

198. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності / Леонід Зашкільняк. – Львів, 1999. – 312 с.

199. Зашкільняк Л. Польсько-українська війна 1918 – 1919 рр. у висвітленні сучасної польської історіографії / Л. Зашкільняк // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 15–21.

200. Зільберман М. Революційна боротьба трудящих Західної України (1924–1928 рр.) / Марк Зільберман. – Львів : Видавництво Львівського університету, 1968. – 199 с.

201. Йова П. Боротьба трудящих Західної України за возз'єднання з Радянською Україною / П.В. Йова. – Львів : Книжково-журнальне видавництво, 1954. – 113 с.

202. Історія Львова. – Т. 3. (Листопад 1918 – поч. ХНІ ст.) / Відп. ред. Я. Ісаєвич. – Львів : Центр Європи. – 2007. – 356 с.

203. Історія Січових Стрільців. Воєнно-історичний нарис. – Київ, 1992. – 347 с.

204. Іщук-Пазуняк Н. Дмитро Паліїв: життя і діяльність / Наталія Іщук-Пазуняк // Дмитро Паліїв: життя і діяльність. 1896–1944. Збірник праць і матеріалів / за заг. ред. О. Купчинського; передм. Василь Верига. – Львів : Наукове товариство ім. Шевченка, 2007. – С. 9–94.

205. Какурин Н. Как сражалась революция. – Москва ; Ленинград, 1926. – Т. 2: 1919–1920 гг. – 432 с.

206. Калакура Я. Українські історики на шляху до соборності національної історіографії / Ярослав Калакура // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2001. – Вип. 54. – С. 10–14.

207. Карпенко О. До питання про характер революційного руху в Східній Галичині у 1918 р. / О. Карпенко // З історії західноукраїнських земель. – Київ, 1957. – С. 59–90.

208. Карпенко О. Листопадова 1918 року національно-демократична революція на західноукраїнських землях / О. Карпенко // Український історичний журнал. – 1993. – № 1. – С. 18–21.
209. Касьянов Г. Українська інтелігенція на рубежі XIX–XX ст.: Соціально-політичний портрет / Георгій Касьянов. – Київ : Либідь, 1993. – 176 с.
210. Кедрин І. У межах зацікавлення / Наукове товариство ім. Шевченка / Іван Кедрин. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто : Б. в., 1986. – 523 с. – (Бібліотека українознавства ; Т. 53).
211. Ключенко О. Генеральна булава УГА / О. Ключенко // Літопис Червоної Калини. – 1931. – Ч. 4. – С. 5–10.
212. Книш З. ЗУНР. Історико-політичний нарис / З. Книш. – Торонто, 1974. – 304 с.
213. Коваль Л. Українські громадські культурно-освітні товариства в Перемишлі у 1867 – 1939 рр.: історіографія проблеми / Л. Коваль // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки. – Вип. 4: На пошану професора А. О. Копилова. – С. 102–106.
214. Колянчук О. Генералітет Українських визвольних змагань / О. Колянчук, М. Литвин, К. Науменко. – Львів, 1995. – 284 с.
215. Компанієць І. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку XX століття / І.І. Компанієць. – К.: АН УРСР, 1960. – 371 с.
216. Кондратенко О. Українська академічна історична наука (1944 – 1956 рр.) / О. Кондратенко. – Київ : Ін-т історії України НАНУ, 2009. – 254 с.
217. Кондратюк В. ЗУНР: становлення і захист / В. Кондратюк, В. Регульський. – Львів, 1998. – 94 с.
218. Кондратюк В. Українська революція: здобутки і втрати в державницьких змаганнях 1917 – 1920 рр. / В. Кондратюк, С. Бураченко. – Київ, 1998. – 278 с.
219. Кравець М. Боротьба трудящих Західної України за возз'єднання з Радянською Україною в радянській історіографії / Микола Кравець, В.К. Осечинський // У боротьбі за світлі ідеали комунізму / Ред. кол.: М.М. Кравець (відп. ред.) та ін. – Львів : Вид-во Львів, ун-ту, 1970. – С. 92–104.

220. Кравс А. Зав'язок і бої "групи Хирів" / А. Кравс // Українська Галицька Армія: матеріали до історії. – Вінніпег, 1960. – Т. 2. – С. 45–66.
221. Кравчук М. Військове будівництво ЗУНР / М. Кравчук // Вісник Академії прав. Наук України. – Харків, 1998. – № 1. – С. 112–120.
222. Кравчук М. Правові основи будівництва Національних Збройних Сил України в 1914 – 1993 рр. / М. Кравчук. – Івано-Франківськ, 1997. – 292 с.
223. Красівський О. Галичина у першій чверті ХХ ст. Проблеми польсько-українських стосунків / Орест Красівський. – Львів : Вид-во ЛФУАДУ, 2000. – 416 с.
224. Красівський О. Східна Галичина і Польща в 1918 – 1923 рр.: проблеми взаємовідносин / Орест Красівський. – Київ : Вид-во УАДУ, 1998. – 304 с.
225. Красівський О. Українсько-польські взаємини в 1917 – 1923 рр. / Орест Красівський. – Київ : ІПіЕНД, 2008. – 544 с.
226. Крезуб А. Нарис історії українсько-польської війни 1918–1919 / А. Кравс. – Львів, 1933. – 179 с.
227. Крип'якевич І. Історія Українського війська / І. Крип'якевич, Б. Гнатевич, З. Стефанів. – Львів, 1992. – 712 с.
228. Кугутяк М. Галицькі українці у боротьбі за державну незалежність у 1920 – 1923 роках / Микола Кугутяк // Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ, 1997. – № 1. – С. 45–57.
229. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії: Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.) / Микола Кугутяк. – Івано-Франківськ, 1993. – 204 с.
230. Кульчицький С. Україна між двома війнами (1921 – 1939 рр.) / Станіслав Кульчицький. – Київ : Видавничий Дім «Альтернативи», 1999. – 336 с. – (Україна крізь віки. – Т. 11).
231. Кульчицький С. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919 – 1928) / Станіслав Кульчицький. – Київ : Основи, 1996. – 396 с.
232. Кульчицький С. Лінія Керзона в історичній долі українського народу / С. Кульчицький // Наука і суспільство. – 1991. – № 11. – С. 6–13.
233. Кучерепа М. Національна політика Польщі щодо українців напередодні Другої світової війни / Микола Кучерепа // Науковий вісник Волинського

державного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. – Луцьк, 2001. – №11. – С.15–19.

234. Ласовський В. Генерал Тарнавський / В. Ласовський. – Львів, 1930. – 192 с.

235. Лилик С. Західно-Українська Народна Республіка / С. Лилик. – Львів, 1990. – 40 с.

236. Липинський В. Історико-політична спадщина і сучасна Україна / В. Липинський. – Київ ; Філадельфія, 1994. – 1348 с.

237. Лисяк-Рудницький І. Напрями української політичної думки / Іван Лисяк-Рудницький // Його ж. Історичні есе. В 2 т. / Пер. з англ. М. Бадік, У. Гавришків, Я. Грицака та ін. / Іван Лисяк-Рудницький. – Київ : Основи, 1994. – Т. 2. – С. 63–93.

238. Лисяк-Рудницький І. Націоналізм / Іван Лисяк-Рудницький // Історичні есе. В 2 т. / Пер. з англ. М. Бадік, У. Гавришків, Я. Грицака та ін. / Іван Лисяк-Рудницький. – Київ : Основи, 1994. – Т. 2. – С. 247–259.

239. Литвин В. Україна: доба війн і революцій (1914–1920) / В. Литвин. – Київ, 2003. – 413 с.

240. Литвин М. Військова еліта Галичини / / М. Литвин, К. Науменко. – Львів, 2004. – 376 с.

241. Литвин М. Західно-Українська Народна Республіка / М. Литвин // Історія України. – Львів, 1998. – С. 239–251.

242. Литвин М. Історія галицького стрілецтва / М. Литвин, К. Науменко. – Львів, 1990. – 200 с.

243. Литвин М. Історія ЗУНР / М. Литвин, К. Науменко. – Львів, 1993. – 214 с.

244. Литвин М. У кільці фронтів українсько-польської війни 1918–1919 рр. / М. Литвин // Львів: Історичні нариси. – Львів, 1996. – С. 357–384.

245. Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. / М. Литвин. – Львів, 1998. – 469 с.

246. Лихолат А. Разгром националистической контрреволюции на Украине (1917 – 1922 гг.) / А. Лихолат. – Москва, 1954. – 654 с.

247. Лозинський М. Поневолені західноукраїнські землі / Михайло Лозинський. – Харків, 1930. – 82 с.

248. Лозинський М. Уваги про українську державність / Михайло Лозинський. – Відень, 1927. – 124 с.

249. Луцький О. Академічна наука в західних областях України в роки Другої світової війни / О. Луцький // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Зб. наук. праць. / Ред. колегія: Ю. Сливка (відп. ред.) та ін. – Львів. 1997. – Вип.3-4. – С. 192–205.

250. Луцький О. Львівський відділ Інституту Історії України АН УРСР: від створення до ліквідації / О. Луцький // Історіографічні дослідження в Україні: Зб. наук. пр. – 2012. – Вип. 22. – С. 85–114.

251. Луцький О. Українське культурне життя Галичини під час німецької окупації 1941-1944 рр. // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Зб. наук. праць. / Ред. колегія: Ю. Сливка (відп. ред.) та ін. – Львів. 1997. – Вип.3–4. – С.315–329.

252. Магочій П. Р. Історія України / П. Р. Магочій. – Київ, 2007. – 640 с.

253. Макарушка Л. Чортківська офензива / Л. Макарушка // Українська Галицька Армія: матеріали до історії. – Вінніпег, 1968. – Т. 4. – С. 6–52.

254. Макарчук С. Ставлення української громадськості Галичини до Польської держави (1918–1923) / Степан Макарчук // Вісник Львівського університету. Серія історична. – 1995. – № 5. – С. 63–74.

255. Макарчук С. Українська республіка галичан / С. Макарчук. – Львів, 1997. – 192 с.

256. Макарчук С. Українсько-польські етнополітичні взаємини на західноукраїнських землях в першій третині ХХ ст. / Степан Макарчук // Збірник праць і матеріалів на пошану Л.І. Крушельницької. – Львів : НАН України; ЛНБ ім. В. Стефаника, 1998. – С. 132–144.

257. Макарчук С. Этносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма / Степан Макарчук. – Львов : “Выща школа”, 1983. – 255 с.

258. Макарчук С. Этносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях / Степан Макарчук. – Львов, 1983. – 255 с.

259. Маланчук В. Історія однієї зради / В. Маланчук. – Львів, 1958. – 71 с.

260. Маланчук В. Історія однієї зради / В.Ю. Маланчук. – Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1958. – 70 с.; Маланчук В. Торжество ленінської національної політики / В.Ю. Маланчук. – Львів : Книжково-журнальне видавництво, 1963. – 695 с.

261. Марусик Т. Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція: реалії життя і діяльності (40-50-і рр. ХХ ст.) / Т. Марусик. – Чернівці : Видавництво ЧНУ імені Ю.Федьковича, 2002. – 461 с.

262. Марущенко О. Висвітлення діяльності УВО-ОУН (1920 – 1941 рр.) в українській зарубіжній та радянській історіографіях: порівняльний аналіз / Олександр Марущенко, Наталія Надурак // Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ, 2009. – № 15–16. – С. 572–579.

263. Микитюк Д. Короткі нариси бригад УГА: 1-ша бригада УСС, 2-га Коломийська, 3-тя Бережанська, 4-та Золочівська, 5-та Сокальська, 6-та Равська, 7-ма Львівська, 8-ма Самбірська, 9-та Белзька, 10-та Янівська, 11-та Стрийська / Д. Микитюк // Українська Галицька Армія: матеріали до історії. – Вінніпег, 1958. – Т. 1. – С. 85–115.

264. Микитюк Д. Організаційна структура Української Галицької Армії / Д. Микитюк // Українська Галицька Армія: матеріали до історії. – Вінніпег, 1958. – Т. 1. – С. 177–179.

265. Млиновецький Р. Нариси в історії українських визвольних змагань. 1917 – 1919 / Р. Млиновецький. – Торонто, 1970. – Т. 1. – 568 с.

266. Мороз В. Україна і двадцятому столітті / В. Мороз. – Львів, 2005. – 713 с.

267. Москалюк М. Державотворча концепція українських християнських суспільників у міжвоєнній Галичині (1920 – 1939 рр.): історико-політологічний аналіз / Михайло Москалюк // Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ, 2000. – № 4. – С. 97–101.

268. Мудрий В. Змагання за українські університети в Галичині / Василь Мудрий / [ред. Олег Романів / вступне слово Петро Ґой, Олег Романів]. – Львів ; Нью-Йорк : Видавничий центр Наукового товариства ім. Шевченка, 1999. – 192 с.

269. Мудрий В. Львів осередком боротьби за український університет / Василь Мудрий // Наш Львів : ювілейний збірник. 1252 – 1952 : [передмова Микола Шлемкевич ; обкладинка В. Січинського]. – Нью-Йорк : Видавництво “Червона Калина”, 1953. – С. 126–132.

270. Мудрий В. Під знаком “нелегаліцини” / Василь Мудрий. – Львів : Б. в., 1924. – 42 с.

271. Мудрий М. В обіймах політики: Український таємний університет у 1921 – 1925 рр. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://ntsh.org/node/256>

272. Олійник П. Листопадовий зрив. Повстання Української Держави на західних землях в листопаді 1918 / П. Олійник. – Прага, 1941. – 24 с.

273. Омелянович-Павленко М. Українсько-польська війна 1918 – 1919 рр. / М. Омелянович-Павленко. – Прага, 1929. – 71 с.

274. Онищук Я. Генерал Мирон Тарнавський (штрихи до історичної біографії) // Броди і Брідщина. – Торонто : НТШ. – 1988. – С. 492–502.

275. Ортинський В. Силкові структури Західно-Української Народної Республіки / В. Ортинський. – Львів, 2004. – 368 с.

276. Павленко Ю. Українська державність у 1917 – 1919 рр. / Ю. Павленко, Ю. Храмов. – Київ, 1995. – 262 с.

277. Павлюк О. Боротьба України за незалежність і політика США (1917 – 1923) / О. Павлюк. – Київ, 1996. – 188 с.

278. Панчук М. Акт Злуки УНР і ЗУНР в українській історіографії / М. Панчук, А. Панчук // Проблеми соборності України в ХХ столітті. – Київ, 1994. – С. 95–108.

279. Панчук М. Боротьба КПЗУ за ідейне й організаційне зміцнення партійних лав і посилення впливу на маси / Май Панчук. – Київ : Вища школа, 1982. – 200 с.

280. Панчук М. Комуністична партія Західної України: героїзм і драматизм історії / Май Панчук // Про минуле – заради майбутнього / Упоряд. Ю.І. Шаповал; Редкол.: І.Ф. Курас та ін. – Київ : Вид-во при Київ, ун-ті, 1989. – С. 107–124.

281. Панчук М.І. “Білі плями” героїчного літопису. З історії КПЗУ / Май Панчук. – Київ, 1989. – 93 с.
282. Передрій В. Видання “Червоної Калини”. 1922 – 1939 / В. Передрій. – Львів, 2004. – 357 с.
283. Перемишль – західний бастион України : зб. матер. до історії Перемишля і Перемиської землі, зладжений редколегією під проводом проф. Б. Загайкевича. – Нью-Йорк; Філадельфія, 1961. – 414 с.
284. Перемишль і Перемиська земля протягом – Вип. 3. Інституції / Наукове товариство ім. Шевченка у Польщі; Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України; під ред. С. Заброварного. – Львів, 2003. – 524 с.
285. Перемишль і Перемиська земля протягом віків / Наукове товариство ім. Шевченка у Польщі ; під ред. С. Заброварного. – Перемишль; Львів, 1996. – 367 с.
286. Перемишль і Перемиська земля протягом віків. – Вип. 2. Видатні діячі Перемищини / під ред. С. Заброварного; Наукове Товариство імені Т. Шевченка в Польщі, Видавнича Рада в Перемишлі. – Перемишль; Львів : [Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України], 2001. – 350 с.
287. Прицак О. Чому відновлене Наукове товариство ім. Шевченка у Львові? / О. Прицак // З історії Наукового товариства імені Шевченка. Збірник доповідей і повідомлень наукових сесій і конференцій НТШ у Львові. – Львів, 1998. – С. 11–15.
288. Прицак О. Мій шлях історика / О. Прицак // Вісник АН України. – К., 1992. – № 3. – С. 52–57.
289. Реєнт О. Соборність та проблеми специфіки регіонів України: теоретико-методологічні засади / Олександр Реєнт // Регіональна історія України. – 2007. – Вип.1. – С. 91 – 106.
290. Реєнт О. Сучасна історична наука в Україні: шляхи поступу / Олександр Реєнт // Укр. істор. журн. – 1999. – № 3. – С. 3–10.
291. Рубльов О. Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції (20 –50-ті роки ХХ ст.) / Олександр Рубльов, Юрій Черченко. – Київ : Наук, думка, 1994. – 351 с.
292. Рубльов О. Українські визвольні змагання 1917–1921 рр. / О. Рубльов, О. Реєнт. – Київ, 1999. – 320 с.

293. Рубльов О. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914 – 1939) / Олександр Рубльов. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2004. – 648 с.
294. Санцевич А. Українська радянська історіографія (1945–1982) / А.В. Санцевич. – Київ : Вища школа, 1984. – 142 с.
295. Симоненко Р. Імперіалістична політика США і Антанти щодо України у 1919 р. / Р. Симоненко. – Київ, 1962. – 440 с.
296. Симоненко Р. Провал політики міжнародного імперіалізму на Україні (II пол. 1919 – березень 1921 р.) / Р. Симоненко. – Київ : Наук, думка, 1965. – 308 с.
297. Сіротова А. До питання методології дослідження ролі інтелігенції в суспільно-політичних процесах / А. Сіротова // Вісник Львівського університету. Серія філософська. – 2010. – Вип.1. – С. 212–218.
298. Сірук Н. Політико-ідеологічний контроль в українській історичній науці (друга половина 40 – початок 50-х рр. XX ст.) / Н. Сірук // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2010. – №1. – С.122–128.
299. Скляр С. Польско-украинский территориальный спор и великие державы в 1918–1919 гг. / С. Скляр // Исследования по истории Украины и Белоруссии. – Москва, 1995. – Вып. 1. – С. 13–167.
300. Сливка Ю. Боротьба трудящих Східної Галичини проти іноземного поневолення / Юрій Сливка. – Київ : Наукова думка, 1973. – 253 с.
301. Солдатенко В. Українська революція. Концепція та історіографія / В. Солдатенко. – Київ, 1997. – 411 с.
302. Соляр І. Зовнішні орієнтації українських партій національно-державницького табору Західної України (1923–1939) / І. Соляр. – Львів, 2011. – 386 с.
303. Солдатенко В. Україна в революційну добу: Іст. есе-хроніки / В. Солдатенко. У 4-х т. : Т. III. Рік 1919. – Київ : Світогляд, 2010, – 453 с.
304. Стахів М. Західна Україна. Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918 – 1923 рр. / М. Стахів. – Скрантон, 1959. – Т.3. – 218 с.

305. Стахів М. Українські політологічні партії у соціологічному наświetленні / Матвій Стахів. – Нью-Йорк-Детройт-Скрантон, 1954. – 104 с.
306. Стеблій Ф. Іван Карпинець – дослідник історії західноукраїнських земель / Ф. Стеблій // Тарас Шевченко і українська національна культура. – Львів, 1990. – С. 78–79.
307. Стеблій Ф. Іван Карпинець – історик збройних сил ЗУНР / Ф. Стеблій // Дзвін. – 1994. – №6. – С.129–131.
308. Стеблій Ф. Іван Карпинець (1898 – 1954) / І. Карпинець. – Львів, 1999. – 24 с.
309. Стефанів З. Українські Збройні Сили в 1917 – 1921 рр.: Воєнно-історичний нарис / З. Стефанів. – Коломия, 1935. – Ч. 1. – 123 с.
310. Субтельний О. Україна. Історія / Субтельний Орест ; пер. з англ. Ю. І. Шевчук ; вст. ст. С. В. Кульчицький. – К. : Либідь, 1991. – 512 с. : іл.
311. Супруненко Н. Очерки гражданской войны и иностранной интервенции на Украине 1918 – 1920 гг. / Н. Супруненко. – Москва, 1966. – 456 с.
312. Тинченко Я. Чисельність галицьких і польських військ під час боротьби за Східну Галичину (листопад 1918 року – червень 1919 року) / Я. Тинченко // Цитаделя. Львівський мілітарний альманах. – Львів, 2009. – Вип 1. – С. 26–37.
313. Тищик Б. Західно-Українська Народна Республіка (1918 – 1923): історія держави і права / Б. Тищик. – Львів, 2004. – 414 с.
314. Ткачук П. Сухопутні війська України доби революції 1917–1921 рр. / П. Ткачук. – Львів, 2009. – 311 с.
315. Торжество історичної справедливості. Закономірність возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській Радянській державі [Ред. кол.: М.М. Олексюк (відп. ред.) та ін. – Львів : Вид-во Львів, ун-ту, 1968. – 803 с.
316. Трощинський В. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище / НАН України; Ін-т соціології: Відп. ред. В.Б. Євтух / Володимир Трощинський. – Київ : Ін тел, 1994. – 260 с.
317. Удовиченко О. Україна у війні за державність: історія організації і бойових дій українських збройних сил 1917 – 1921 / О. Удовиченко. – Вінніпег, 1954. – 179 с.

318. Українська державна чоловіча гімназія у Перемишлі. 1895 – 1995 / упоряд. І. Гнаткевич. / Львів. рег. суспільно-культурне т-во «Надсяння», Мале спільне науково-виробниче підприємство «Некрополіс». – Дрогобич : Відродження, 1995. – 304 с.
319. Федевич К. Галицькі українці у Польщі. 1920 – 1939 рр. (Інтеграція галицьких українців до Польської держави у 1920–1930-ті рр.) / Климентій Федевич / Пер. з рос. Т. Портнової. – Київ : Основа, 2009. – 280 с.
320. Федорів П. Старшинська школа піхоти УГА в Коломиї / П. Федорів // Українська Галицька Армія: матеріали до історії. – Вінніпег, 1966. – Т. 3. – С. 146–148.
321. Футала В. Історія вивчення суспільно-політичного життя українців у міжвоєнній Польщі (1921–1939) / Василь Футала. – Львів–Дрогобич : Коло, 2010. – 456 с.
322. Футулуйчук В. Українська Галицька Армія: військово-патріотичне виховання і вишкіл (1918 – 1920 рр.) / В. Футулуйчук. – Львів ; Донецьк, 2000. – 313 с.
323. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції. В 4-х томах. – Прага, 1921. – Т. 1. – 152 с.; Т. 2. – 200 с.; Т. 3. – 160 с.; Прага, 1922. – Т. 4. – 192 с.
324. Цибко О. Революційно-визвольна боротьба трудящих Західної України за возз'єднання з УРСР (1934 – 1939 рр.) / О.Г. Цибко. – Львів : Університетвидав, 1963. – 137 с.
325. Шанковський Л. Нові матеріали до історії визвольної війни 1917–1920 рр. / Л. Шанковський // Український історик. – 1974. – Ч. 4. – С. 99–103.
326. Шанковський Л. Піхота Української Галицької Армії / Л. Шанковський // Українська Галицька Армія. – Вінніпег, 1958. – Т. 1. – С. 145–175.
327. Шанковський Л. Українська армія у боротьбі за державність / Л. Шанковський. – Мюнхен, 1958. – 317 с.
328. Шанковський Л. Українська Галицька Армія. Воєнно-історична студія / Л. Шанковський. – Вінніпег, 1974. – 396 с.

329. Шаповал Ю. Україна 20–50-х років: Сторінки неписаної історії / Юрій Шаповал. – Київ : Наук, думка, 1993. – 350 с.
330. Шах С. Де срібнолентий Сян пливе / С. Шах. – Брюссель, 1977. – 141 с.
331. Швагуляк М. Суспільно-політична ситуація у Західній Україні на початку 30-х років ХХ ст. / Михайло Швагуляк // Записки Наукового Товариства імені Шевченка. – Том ССХХІІ. Праці історико-філософської секції. – Львів : НТШ, 1991. – С. 111–145.
332. Шевчук С. Пора сказати правду про наші визвольні змагання добитися волі для Галицької землі, 1918–1939 / С. Шевчук. – Торонто, 1965. – 280 с.
333. Шишка О. Слідами листопадових боїв / О. Шишка. – Львів, 1993. – 236 с.
334. Яремчук В. Минуле України в історичній науці УРСР післясталінської доби / В. Яремчук. – Острог, 2009. – 184 с.
335. Ярославин С. Визвольна боротьба на західноукраїнських землях у 1918 – 1923 роках / С. Ярославин. – Філадельфія, 1956. – 184 с.
336. Ajnenkiel A. Polityka Polski w stosunku do Ukraińców w okresie międzywojennym. Wybrany problemy / Andrzej Ajnenkiel // Polska – Ukraina : trudne pytania. Materiary II międzynarodowego seminarium historycznego “Stosunki polsko-ukraińskie w latach 1918 – 1947”, Warszawa, 22–24 maja 1997. – Warszawa : KARTA, 1998. – Т. 1–2. – S. 11–28.
337. Armstrong J. Ukrainian Nationalism. Third Edition / John A. Armstrong. – Englewood, Colorado : Ukrainian Academic Press, 1990. – XVIII. – 271 p.
338. Bączkowski W. Prometeizm na de epoki. Wybrane fragmenty z historii ruchu / W. Bączkowski. – Т. 17. – Nowy Jork-Londyn, 1984. – S. 28–54.
339. Baginski H. Wojsko Polskie na wshodzie. 1914–1920 / H. Baginski. – Warszawa, 1921. – 561 s.
340. Balcerak W. Powstanie panstw narodowych w Europie srodkowo-wschodniej / W. Balcerak. – Warszawa, 1974. – 501 s.
341. Bartoszewicz J. Znaczenie polityczne kresów wschodnich dla Polski / Joahim Bartoszewicz. – Warszawa : Wyd-wo T-wa Opieki nad kresami, 1924. – 40 s.

342. Batowski H. Zachód wobec granic Polski 1920–1940 / Henryk Batowski. – Łódź, 1995. – 236 s.
343. Bełcikowska A. Stronnictwa i związki polityczne w Polsce / Alicia Bełcikowska. – Warszawa, 1925. – 728 s.
344. Białynia-Colodecki J. Lwow kawalerem “Virtuti Militari” / J. Białynia-Colodecki. – Lwow, 1922. – 130 s.
345. Bocheński A. Problem polsko-ukraiński w Ziemi Czerwińskiej / Adolf Bocheński, Stanisław Los, Włodzimierz Baczkowski. – Warszawa, 1938. – 148 s.
346. Borkowski J. Sprawy mniejszości białoruskiej i ukraińskiej w miesięczniku “Droga” (1922–1937) / Jan Borkowski // Z *Dziejów Stosunków Polsko-Radzieckich. Studia i Materiały*. – T. XIV. – Warszawa, 1977. – S. 147–176.
347. Bradly J. The Civil War in the Ukraine / J. Bradly. – London, 1975. – 275 p.
348. Bredy P., Obolensky S. The Ukraine a Russian Land / Translated by G. Knupffer. – London, 1940. – 200 p.
349. Brinkley G. Allied Intervention and the Volunteer Army in South Russia, 1917 – 1921 / G. Brinkley. – Columbia University, 1964. – 617 p.
350. Brinkley G. The Volunteer Army and the Allied Intervention in South Russia 1917 – 1921 / G. Brinkley. – University of Notre Dame Press, 1946. – 446 p.
351. Bruski J. Petlurowcy: Centrum Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919–1924) / Jan Bruski. – Kraków : Wyd. ARCANA, 2004. – 600 s.
352. Bruski J. Zamach majowy a rywalizacja polsko-sowiecka. Kontekst ukraiński i białoruski / J. Bruski // *Józef Piłsudski: wyobrażenia i dzieło polityczne*. – Kraków, 2006. – S. 59–70.
353. Budurowycz B. Polska i problem ukraiński w latach 1921–1939 / Bohdan Budurowycz // *Zeszyty Historyczne*. – Paryż, 1983. – Z. 66. – S. 15–47.
354. Chalupczak H. Mniejszości narodowe w Polsce. 1918–1995 / H. Chalupczak, T. Browarek. – Lublin : Wyd-wo Uniwersytetu im. M. Curie-Skłodowskiej, 1998. – 323 s.
355. Chojnowski A. Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939 / Andrzej Chojnowski. – Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk : Zakł. nar. im. Ossolińskich; Wydawnictwo PAN, 1979. – 262 s.

356. Chojnowski A. Ukraina / Andrzej Chojnowski. – Warszawa : Trio, 1997. – 324 s.
357. Ciałowicz J. Polsko-francuski sojusz wojskowy 1921–1933 / J. Ciałowicz. – Warszawa, 1970. – 236 s.
358. Czarnecka R. Oddział II Sztabu Głównego (Generalnego) w latach 1921–1939. Zarys organizacyjny i przegląd zawartości inwentarza / R. Czarnecka // Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej. – 2006. – № 28. – S. 64–105.
359. Czubinski A. Walka o granice wschodnie w latach 1918–1921 / A. Czubinski. – Opole, 1993. – 313 s.
360. Dabkowski T. Ukraiński ruch narodowy w Galicji Wschodniej 1912–1923 / T. Dabkowski. – Warszawa, 1985. – 326 s.
361. Deruga A. Polityka wschodnia Polski wobec ziem Litwy, Białorusi i Ukrainy (1918–1919) / A. Deruga. – Warszawa, 1969. – 330 s.
362. Dominiczak H. Granica wschodnia Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1919–1939 / Henryk Dominiczak. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1992. – 252 s.
363. Drozdowski M. Przemiany struktury społecznej II Rzeczypospolitej / M. Drozdowski, J. Zarnowski // Droga przez półwiecze: o Polsce lat 1918–1968. – Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1969. – S. 253–280.
364. Dziesięciolecie odrodzenia Polskiej siły zbrojnej. 1918–1928. – Warszawa, 1928. – 455 s.
365. Felinski M. Ukraińcy w Polsce Odrodzonej. – Warszawa, 1931. – 448 s.
366. Filar W. Kwestia ukraińska w okresie międzywojennym (1918–1939) / Władysław Filar // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Вип. 13: Україна у Другій світовій війні: українсько-польські стосунки / Ред. кол. тому: Ю. Сливка (відп. ред.) і упоряд. тому: М. Литвин, І. Патер та ін. - Львів, 2005. – С. 245–259.
367. Gregorowicz S. Polska – Związek Sowiecki: Stosunki polityczne 1925–1939 / Stanisław Gregorowicz, Mihael Zacharias. – Warszawa : Instytut Historii PAN, 1995. – 230 s.
368. Holzer J. Mozaika polityczna Drugiej Rzeczypospolitej / Jerzy Holzer. – Warszawa : Książka i Wiedza, 1974. – 669 s.

369. Hupert W. Walki o Lwów / W. Hupert. – Warszawa, 1926. – 123 s.
370. Hupert W. Zajęcia Malopolski Wschodniej i Wołynia w roku 1919 / W. Hupert. – Lwow; Warszawa, 1928 – 107 s.
371. Jabłonowski M. Formacja specjalna Korpus Ochrony Pogranicza 1924–1939 / Marek Jablonowski. – Warszawa : Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2002. – 357 s.
372. Kaminski M. W cieniu zagrożenia. Polityka zagraniczna RP 1918–1939 / Marek Kazimierz Kaminski, Mihal Jerzy Zacharias. – Warszawa : GRYF, 1993. – 311 s.
373. Karpus Z. Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy w Polsce w latach 1918 – 1924 / Z. Karpus. – Toruń, 1997. – 209 s.
374. Karpus Z. Wschodni sojunicy Polski w wojne 1920 roku. Oddziały wojskowe ukraińskie, kozackie i białoruskie w Polsce w latach 1919 – 1920 / Z. Karpus. – Toruń, 1999. – 230 s.
375. Karski J. Wielkie mocarstwa wobec Polski. Od Wersalu do Jalty / J. Karski. – Warszawa : Paristwowy Instytut Wydawniczy, 1992. – 547 s.
376. Kawalkowski E. Obrona Lwowa 1–22 listopada 1918. Relacje uczestników / E. Kawalkowski. – Lwow, 1935. – 213 s.
377. Kenes P. The Ideology of the White Movement / P. Kenes // Soviet Studies. – 1980. – Vol. 32. – P. 58–63.
378. Kierski K. Ochrona praw mniejszości w Polsce / K. Kierski. – Poznań : Nakładem autora, 1933. – 711 s.
379. Klimecki M. Czortków 1919 / M. Klimecki. – Warszawa, 2000. – 216 s.
380. Klimecki M. Galicja Wschodnia 1920 / M. Klimecki. – Warszawa : «Bellona», 2005. – 224 s.
381. Klimecki M. Lwów 1918 – 1919 / M. Klimecki. – Warszawa, 1998. – 215 s.
382. Klimecki M. Polsko-ukraińska wojna o Lwow i Wschodnia. Galicje 1918–1919 r. Aspekty polityczne i wojskowe / M. Klimecki. – Warszawa : Wojskowy Instytut Historyczny, 1997. – 286 s.
383. Koko E. Koncepcja autonomii terytorialnej PPS a stanowisko głównych ugrupowań ukraińskich (1921–1939) / Eugeniusz Koko // Akcja “Wisła” na tle stosunków polsko-ukraińskich w XX wieku. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej przez Instytut

Historii Uniwersytetu Szczecińskiego i Polskie Towarzystwo Ukrainoznawcze w dniach 12–14 czerwca 1992 r. Pod red. Janusza Farysia i Jacka Jekiela. – Szczecin, 1994. – S. 55–60.

384. Koko E. Polska historiografia po 1989 roku o relacjach polsko-ukraińskich w latach 1918 – 1939 / Eugeniusz Koko // Historycy Polscy i Ukraińcy wobec problemów XX wieku / Pod red. P. Kosiewskiego i G. Motyki. – Kraków : Universitas, 2000. – S. 132–145.

385. Kowalski J. Zarys historii polskiego ruchu robotniczego w latach 1918–1939 / Józef Kowalski. – Warszawa, 1962. – 214 s.

386. Kowalski W. Rok 1918 / W. Kowalski. – Warszawa, 1978. – 266 s.

387. Kozłowski M. Między Sanem a Zbruczem. Walki o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919 / M. Kozłowski. – Kraków, 1990. – 312 s.

388. Krasuski J. Stosunki polsko-niemieckie 1919–1932 / Jerzy Krasuski. – Wyd. 2-e. – Poznań : Instytut Zachodni, 1975. – 382 s.

389. Kriska-Karski T. Generalowie Polski Niepodległej / T. Kriska-Karski, S. Zurkowski. – Warszawa, 1991. – 207 s.

390. Krotofil M. Organizacja sił zbrojnych Państwa Ukraińskiego w 1918 roku – zarys problemu / M. Krotofil // Od armii komputowej do narodowej. Dzieje militarne Polski i jej wschodnich sąsiadów od XVI do XX wieku. -T. II. – Toruń, 2005. – S. 181–193.

391. Krotofil M. Ukraińska Armia Halicka 1918 – 1920. Organizacja, uzbrojenie, wyposażenie i wartość bojowa sił zbrojnych Zachidnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej / M. Krotofil. – Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2002. – 208 s.

392. Kruszyński M. Z działalności konsulatu polskiego w Charkowie do początku lat 30. XX wieku / M. Kruszyński // Stosunki polsko-ukraińskie. Historia i pamięć. – Toruń, 2008. – S. 218–250.

393. Kuczerepa M. Polityka II Rzeczypospolitej wobec Ukraińców na Wołyniu w latach 1921 – 1939 / Mykoła Kuczerepa // Przegląd Wschodni. – 1997. – T. IV. – Z. 1. – S. 139–154.

394. Kuczerepa M. Polityka wołyńska wojewody Henryka Józefowskiego / Mykoła Kuczerepa // Józef Łobodowski – rzecznik dialogu polsko-ukraińskiego / Pod red. L. Siryk,

J. Swiecha. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2000. – S. 99–114.

395. Kuczerepa M. Stosunki ukraińsko-polskie w II Rzeczypospolitej we współczesnej historiografii ukraińskiej / Mykola Kuczerepa // Historycy Polscy i Ukraińscy wobec problemów XX wieku / Pod red. P. Kosiewskiego i G. Motyki. – Kraków : Universitas, 2000. – S. 146–165.

396. Landau Z. Druga Rzeczpospolita / Zbigniew Landau, J. Tomaszewski. – Warszawa : Książka i Wiedza, 1977. – 427 s.

397. Leczyk M. Lata polokarneńskie (maj 1926 – listopad 1932) / Marian Leczyk // Historia dyplomacji polskiej. T. IV : 1918–1939. – Warszawa, 1995. – S. 313–445.

398. Leczyk M. Polityka II Rzeczypospolitej wobec ZSRR w latach 1925–1934: Studium z historii dyplomacji / Marian Leczyk. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1976. – 379 s.

399. Leczyk M. Polska i sąsiedzi. Stosunki wojskowe 1921–1939 / Marian Leczyk. – Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 1997. – 442 s.

400. Leinwald A. Obrona Lwowa w listopadzie 1918 roku / A. Leinwald // Rocznik Lwowski 1993–1994. – Warszawa, 1994. – S. 37–57.

401. Lipinski W. Wśród lwowskich orlat / W. Lipinski. – Warszawa, 1927.– 113 s.

402. Lopatniuk S. Polsko-radzieckie rokowania w sprawie zawarcia paktu o nieagresji (1925 – 1932) / S. Lopatniuk // Z dziejów stosunków polsko-radzieckich. Studia i materiały. – Warszawa : Książka i Wiedza, 1965. – T. 1. – S. 67–89.

403. Lossowski P. Dyplomacja Drugiej Rzeczypospolitej / Piotr Lossowski. – Warszawa : Wyd-wo Sejmowe, 1994. – 293 s.

404. Lockett R. The white generals: an account of the white movement and the Russian civil war / R. Lockett. – N. Y. : “The Viking press”, 1971. – 413 p.

405. Lukomski G. Wojna polsko-ukraińska 1918–1919 / G. Lukomski, C. Partacz, B. Polak. – Koszalin; Warszawa, 1994. – 286 s.

406. Maczjnski C. Boje lwowskie / C. Maczjnski. – Warszawa, 1921. – T. 1. – 316 s.; T. 2. – 313 s.

407. Materski W. Na widencie. II Rzeczpospolita wobec Sowietów 1918 – 1943 / W. Materski. – Warszawa : Książka i Wiedza, 2005. – 468 s.

408. Mazur G. Problem pacyfikacji Małopolski Wschodniej w 1930 r. / Grzegorz Mazur // *Zeszyty Historyczne*. – Paryż, 2001. – Z. 135. – S. 3–39.

409. Mędrzecki W. Druga Rzeczpospolita w historiografii polskiej po 1989 roku / Włodzimerz Mędrzecki // *Historycy Polscy i Ukraińscy wobec problemów XX wieku* / Pod red. P. Kosiewskiego i G. Motyki. – Kraków : Universitas, 2000. – S. 11–20.

410. Mędrzecki W. Liczebność i rozmieszczenie grup narodowościowych w Drugiej Rzeczypospolitej w świetle wyników spisu powszechnego (1931 r.) / Włodzimerz Mędrzecki // *Dzieje Najnowsze*. – 1983. – № 1–2. – S. 12–45.

411. Misiuk A. Służby specjalne II Rzeczypospolitej / A. Misiuk. – Warszawa : Bellona, 1998. – 240 s.

412. Motyka G. Problematyka stosunków polsko-ukraińskich w latach 1939–1948 w polskiej historiografii po roku 1989 / Gregor Motyka // *Historycy polscy i ukraińscy wobec problemów XX w.* / Pod red. P. Kosiewskiego, G. Motyki. – Kraków : Veritas, 2000. – S. 166–178.

413. Motyl A. The Turn to the right: the ideological origins and development of Ukrainian nationalism, 1919–1929 / Alexander Motyl. – Boulder; New York : East European Monographs, 1980. – 212 p.

414. Nahayevsky I. History of the Modern Ukrainian State, 1917 – 1923 / I. Nahayevsky. – Munich : Ukrainian Free University and Academy of Arts and Sciences, 1966. – 317 p.

415. Nalecz N. Irredenta Polska / N. Nalecz. – Warszawa, 1992. – 364 s.

416. Nowak A. Polityka wschodnia Pilsudskiego (1918 – 1921) / A. Nowak // *Rola i miejsce Polski w Europie 1914–1957. Materiały z sesji naukowej w Instytucie Historii PAN 8-9 listopada 1993*. – Warszawa, 1994. – S. 23–35.

417. Nowak-Kiełbikowa M. Polska – Wielka Brytania w dobie zabiegów o zbiorowe bezpieczeństwo w Europie 1923–1937 / Maria Nowak-Kiełbikowa. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1989. – 587 s.

418. Okulewicz P. Koncepcja “miedzymorza” w myśli i praktyce politycznej obozu

Józefa Piłsudskiego w latach 1918–1926 / P. Okulewicz. – Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2001. – 214 s.

419. Orski S. W zachodniej republice ukraińskiej. Od 1.11.1918 do 22.05. 1919 / S. Orski. – Lwow, 1920. – 113 s.

420. Österreich-Ungarns letzter krieg 1914 – 1918. Herausgegeben vom österreichischen bundesministerium für heereswesen und vom kriegsarchiv. – B. I. – Wien : Verlag der militarwissenschaftlichen mitteilungen, 1931. – 834 s.

421. Paliy M. The Ukrainian-Polish Defensive Alliance, 1919 – 1921: An Aspect of the Ukrainian Revolution / M. Paliy. – Toronto, 1995. – 391 p.

422. Papierzyńska-Turek M. Między tradycją. a rzeczywistością. Państwo wobec prawosławia. 1918–1939 / Mirosława Papierzyńska-Turek. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1989. – 484 s.

423. Papierzyńska-Turek M. Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej 1922–1926 / Mirosława Papierzyńska-Turek. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1979. – 391 s.

424. Partacz Cz. Stronnictwa ukraińskie w II Rzeczypospolitej wobec groźby wojny (1938–1939) / Czesław Partacz // Rocznik Koszaliński. – 1994. – № 4. – S. 51–57.

425. Paruch W. Od konsolidacji państwowej do konsolidacji narodowej: mniejszości narodowe w myśli politycznej obozu piłsudczykowskiego (1926–1939) / W. Paruch. – Lublin : Uniwersytet im. M. Curie-Skłodowskiej, 1997. – 424 s.

426. Piotrkiewicz T. Kwestia ukraińska w Polsce w koncepcjach piłsudczyzny 1926–1930 / Teofil Piotrkiewicz. – Warszawa : Wyd-wo Uniwersytetu Warszawskiego, 1981. – 165 s.

427. Piotrkiewicz T. Ukraińcy w Polsce na łamach “Ilustrowanego Kuriera Codziennego” 1926–1930 / Teofil Piotrkiewicz // Historia XIX i XX wieku / Prace ofiarowane H. Jablonskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk : Wyd-wo Zakł. Narodowych im. Ossolińskich, 1979. – S. 168–181.

428. Pisulinski J. Nie tylko Petlura. Kwestia Ukraińska w Polskiej polityce zagranicznej w latach 1918 – 1923 / J. Pisulinski. – Wrocław, 2004. – 445 s.

429. Pobóg-Malinowski W. Najnowsza historia polityczna Polski / W. Pobóg-Malinowski. – T. 2: 1914–1939. – London, 1967. – 899 s.

430. Potocki R. Idea restytucji Ukraińskiej Republiki Ludowej (1920 – 1939) / Robert Potocki. – Lublin : Instytut Europy Środkowo–Wschodniej, 1999. – 383 s.
431. Potocki R. Polityka państwa polskiego wobec zagadnienia ukraińskiego w latach 1930 – 1939 / Robert Potocki. – Lublin, 2003. – 441 s.
432. Procyk A. Russian Nationalism and Ukraine: The Nationality Policy of the Volunteer Army during the Civil War / A. Procyk. – Edmonton, Toronto : Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 1995. – 202 p.
433. Prszbilski A. Wojna polska. 1918–1921 / A. Prszbilski. – Warszawa, 1930. – 239 s.
434. Radkey O. The Unknown Civil War in Soviet Russia / O. Radkey. – Hoover UP, 1976. – 457 p.
435. Rogowski J. W obronie Lwowa / J. Rogowski. – Lwów, 1939. – 144 s.
436. Rosenberg W. Denikin and the Bolshevik Movement in South Russia / W. Rosenberg. – Amherst Mass., 1961. – 217 p.
437. Rutkowski S. Odsiecz Lwowa w listopadzie 1918 roku / S. Rutkowski. – Lwów, 1928. – 103 s.
438. Rzepecki T. Sejm i Senat Rzeczypospolitej. 1928–1933 / Tadeusz i Karol Rzepecki. – Poznań, 1928. – 762 s.
439. Schramm T. Francuskie misje wojskowe w państwach Europy Środkowej 1919 / T. Schramm. – Poznań, 1987. – 213 s.
440. Semper F. Obrona Lwowa w obrazach współczesnych / F. Semper. – Lwów, 1930 – 240 s.
441. Semper F. Obrona Lwowa w obrazach współczesnych / F. Semper. – Lwów, 1930 – 240 s.
442. Serszyk W. Historia Ukrainy / W. Serszyk. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1979. – 517 s.
443. Skrzypek A. Strategia pokoju. Radziecka polityka zbiorowego bezpieczeństwa w Europie 1932–1939 / Andrzej Skrzypek // Z dziejów stosunków polsko-radzieckich. Studia i materiały. – Warszawa : Książka i Wiedza, 1975. – T. 11–12. – S. 189–207.

444. Stępeń S. Położenie prawno-polityczne mniejszości ukraińskiej w Drugiej Rzeczypospolitej / Stanisław Stępeń // Rocznik Historyczno-Archiwalny. –Przemyśl, 1986. T. III. – S. 7–22.
445. Stępeń S. Ukraiński “ideal narodowy” w okresie międzywojennym / Stanisław Stępeń // Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze. – 2002. – Z. 13–14. – S. 79–83.
446. Stępeń S. W kregu badań nad społecznością II Rzeczypospolitej. Społeczność ukraińska / Stanisław Stępeń // Przemyskie Zapiski Historyczne. – 1987. – Z. 4–5. – S. 137–174.
447. Stetten N. The National Question of the Russian Civil War, 1917 – 1921 / N. Stetten. – University of Chicago, 1977. – 249 p.
448. Stokl G. Russian Geschine Von den Anfängen bis zur Gedenward / G. Stokl. – Stuttgart, 1970. – 327 pg.
449. Stryjek T. Ukraińska idea narodowa okresu międzywojennego (Analiza wybranych koncepcji) / Tomasz Stryjek. – Wrocław : Wydaw. “Funna”, 2000. – 453 s.
450. Szajdak S. Polsko-ukraiński sojusz polityczno-wojskowy w 1920 roku / S. Szajdak. – Warszawa : «Rytm», 2005. – 314 s.
451. Szumiło M. Antoni Wasyńczuk (1885–1935). Ukraiński działacz narodowy i polityk / Mirosław Szumiło. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2006. – 147 s.
452. Szumiło M. Ukraińscy emigranci polityczni orientacji “petlurowskiej” w Chelmie i Rejowcu w okresie międzywojennym / Mirosław Szumiło // Rocznik Chelmski, 2000. – T. 6. – S. 111–121.
453. Terlecki O. Z dziejów Drugiej Rzeczypospolitej / O. Terlecki. – Kraków : Krajowa Agencja Wydawnicza, 1985. – 399 s.
454. Thambirajah M. The Collapse of the Anti-Bolshevik Movement in Sourth Russia, 1917 – 1920 / M. Thambirajah. – University of Washington, 1975. – 315 p.
455. Thompson J. Russia, Bolshevism and the Versailles Peace / J. Thompson. – Princeton, New York : Princeton University Press, 1966. – 429 p.

456. Tomaszewski J. Ojczyzna nie tylko Polaków: Mniejszości narodowe w Polsce w latach 1918–1939 / Jerzy Tomaszewski. – Warszawa : Młodzieżowa Agencja Wydawnicza, 1985. – 224 s.
457. Tomicki J. Międzynarodówka Robotnicza a ruch socjalistyczny w Polsce w okresie międzywojennym / J. Tomicki // *Dzieje Najnowsze*. – 1978. – №4. – S. 63–79.
458. Torzecki R. Kwestia ukraińska w polityce III Rzeszy. 1933–1945 / Ryszard Torzecki. – Warszawa : Książka i Wiedza, 1972. – 379 s.
459. Wandycz P. Aleksander Skrzyński – minister spraw zagranicznych I Rzeczypospolitej / Piotr Stefan Wandycz. – Warszawa, 2006. – 326 s.
460. Wapiński R. Świadomość polityczna w Drugiej Rzeczypospolitej / Roman Wapiński. – Łódź : Wydawnictwo Łódzkie, 1989. – 617 s.
461. Warwariw C. Amerika and the Ukrainian National Cause, 1917 – 1920 / C. Warwariw // *The Ukraine, 1917 – 1921: A Study in Revolution* / Ed. by T. Hunchak. – Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press, 1977. – P. 352–381.
462. Wasilewski L. Ukraińska sprawa narodowa w jej rozwoju historycznym / Leon Wasilewski. – Warszawa–Kraków, 1925. – 221 s.
463. Wiszka E. Emigracja ukraińska w Polsce 1920 – 1939 / E. Wiszka. – Toruń, 2004. – 426 s.
464. Wyszczelski L. Operacja Warszawska. Sierpień 1920 / L. Wyszczelski. – Warszawa : “Bellona”, 2005. – 535 s.
465. Zacharias M. Polska wobec zmian w układzie sił politycznych w Europie w latach 1932–1936 / Mihal Zacharias. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolinskich, 1981. – 300 s.
466. Żarnowski J. Polska Partia Socjalistyczna w latach 1935 – 1939 / Janusz Żarnowski. – Warszawa, 1965. – 269 s.
467. Żarnowski J. Społeczeństwo Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939 / Janusz Żarnowski. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1973. – 434 s.
468. Zurawski P. Sprawa ukraińska na konferencji pokojowej w Parjzu w roku 1919 / P. Zurawski. – Warszawa, 1995. – 128 s.